

МАУП

ЕКСПЕРТ:

парадигми юридичних
наук і державного
управління

Expert: paradigm of law
and public administration

ЕКСПЕРТ

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

**ЕКСПЕРТ:
ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК
І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

**EXPERT: PARADIGM OF LAW
AND PUBLIC ADMINISTRATION**

№ 1 (37), 2026

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Головний редактор

Щокін Ростислав Георгійович, доктор юридичних наук, професор, Президент, Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна

Члени редакційної колегії:

Берзін Павло Сергійович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Дей Марина Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, учений секретар, Науково-дослідний центр незалежних судових експертиз Міністерства юстиції України, Україна

Заросило Володимир Олексійович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності, Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна

Ніколенко Людмила Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», Україна

Сопілко Ірина Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, радник ректора, Київський університет права Національної академії наук України, Україна

Тищенко Ольга Ігорівна, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Яра Олена Сергіївна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права, декан юридичного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Katuoka Saulius, доктор юридичних наук, професор, директор Інституту міжнародного права та права Європейського Союзу, Mykolo Romerio Universitetas, Литва

Agnieszka Szpak, PhD, Dr. Hab., Professor, Professor of the Department of International Security, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Poland

Ghai Priyanka, PhD, Associate Professor at the Faculty of Law, Indian Institute of Management Rohtak, India

Urbano de Sousa Constança, Doctor of Law, Professor, Professor of European Union Law, Director of the Law Department, Universidade Autynoma de Lisboa, Portugal

Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління

Засновник: Міжрегіональна Академія управління персоналом.

Рік заснування: 2018.

Періодичність: 4 рази на рік.

Затверджено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Протокол № 7 від 28 травня 2026.

Видання є таким, що реферується в міжнародних та вітчизняних наукометричних базах:

Index Copernicus, ResearchBib, Turkish Education Index, Polish Scholarly Bibliography, Google Scholar,

“Україніка наукова”, ESJI.

Реєстрація суб'єкта у сфері онлайн-медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 3053 від 07.11.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R40-05594.

Суб'єкт у сфері онлайн-медіа – Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

(вул. Фрометівська, буд. 2, м. Київ, 03039, iarm@iarm.edu.ua, тел. (044) 490-95-00).

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1643 (Додаток 4) журнал включено

до Переліку наукових фахових видань України у категорії «Б». Спеціальності: D8 – Право, D9 – Міжнародне право.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Відповідальність за зміст, достовірність фактів, цитат, цифр несуть автори матеріалів. Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення (зі збереженням авторського стилю та головних висновків). Редакція не завжди поділяє думки авторів та не несе відповідальності за надану ними інформацію.

Матеріали подано в авторській редакції. Передрук — тільки з дозволу редакції.

Адреса редакційної колегії: ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”

вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

Офіційний сайт видання: www.journals.maup.com.ua/index.php/expert

Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : збірник. № 1 (37), 2026. Київ : ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”, 2026. 90 с.

Chief Editor

Shchokin Rostyslav, Doctor of Law, Professor, President of the Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine

Members of the editorial board:

Berzin Pavlo, Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of Criminal Law and Criminology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Dei Maryna, Ph.D., Associate Professor, Scientific Secretary, Research Center for Independent Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine, Ukraine

Zarosylo Volodymyr, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law-Enforcement and Anti-Corruption Activity, Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine

Nikolenko Liudmyla, Doctor of Law, Professor, Leading Researcher of the Department of economic and legal studies of economic security and safety issues, V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

Sopilko Iryna, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Theory of State and Law, Constitutional and Administrative Law, State University "Kyiv Aviation Institute", Ukraine

Tyshchenko Olga, Doctor of Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Criminal Procedure, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

Yara Olena, Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Administrative and Finance Law, Dean of the Faculty of Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Katuoka Saulius, Doctor of Law, Professor, Director of the Institute of International and European Union Law, Mykolas Romeris University in Vilnius, Lithuania

Agnieszka Szpak, Dr. Hab., Professor, Professor of the Department of International Security, Nicolaus Copernicus University, Poland

Ghai Priyanka, PhD, Associate Professor, Faculty of Law at the Indian Institute of Management Rohtak, India

Urbano de Sousa Constança, Doctor of Law, Professor, Professor of European Union Law, Director of the Law Department, Universidade Autynoma de Lisboa, Portugal

Expert: paradigm of law and public administration

Published from 2018

Founder: Interregional Academy of Personnel Management.

Founded: 2018.

Published by the decision of Academic council of Interregional Academy of Personnel Management
(Protocol № 7 from May 27, 2026)

Collection is included to the international and domestic scientometrics databases Index
Copernicus International, ResearchBib, Turkish Education Index, Polish Scholarly Bibliography, Google Scholar,
"Україніка наукова", ESJL.

Registration of online media: Decision of the National Council of Television
and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 3053 as of 07.11.2024. Media ID: R40-05594.

Media entity – Private Joint-Stock Company «Higher education institution
«Interregional Academy of Personnel Management»

(03039, Kyiv, Frometivska str., 2, iapm@iapm.edu.ua, tel. (044) 490-95-00).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine (Annex 4), the journal is included in the List
of scientific professional publications of Ukraine, which have been assigned the category «B».

Subject Areas: D8 – Law, D9 – International law.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed
by the Polish company Plagiat.pl.

The authors are responsible for the content, accuracy of the facts, quotes, numbers. The editors reserves the right for a little
change and reduction (with preservation of the author's style and main conclusions). Editors can not share the world views
of the authors and are not responsible for the information provided. Materials filed in the author's edition.

Reprinting – with the editorial's permission strictly.

Address of the editorial board: Interregional Academy of Personnel Management Str. Frometivska, 2, Kyiv, Ukraine, 03039
Official site: www.journals.maup.com.ua/index.php/expert

ЗМІСТ

Барановська В. М. ЩОДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ МЕДІАЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	6
Богатюк І. Г., Ягупа Д. В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	14
Каращук К. Л. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ВРЕГУЛЮВАННІ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ: ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	22
Ковальський Р. Б. ВИДИ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	34
Нестеренко А. О. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ ВІДПОВІДНО ДО ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ: ПРАВОВИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	42
Плескач А. В. АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ ПРАВА ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ	51
Ржемовський В. М. КРИПТО-МЕХАНІЗМИ ОБХОДУ САНКЦІЙ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ AML/CFT-АРХІТЕКТУРИ: KEYC A7A5 ТА ІНІЦІАТИВА УКРАЇНИ ЩОДО НОВОГО РЕГУЛЯТОРНОГО ІНСТРУМЕНТУ ЄС.....	58
Степанова Г.М., Зарубей В. В. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	66
Тернавська А. А. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОНАДІСНІСНОЇ ПРАКТИКИ У СФЕРІ РАДІОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	73
Шиманський М. С. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ДОБРЕ ВІДОМИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	81

CONTENTS

Vira Baranovskaya ON THE SUBJECT OF INTERNATIONAL COMMERCIAL MEDIATION: CURRENT STATUS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT.....	6
Iryna Bohatiuk, Denys Yahupa INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF ENVIRONMENTAL SAFETY IN CIVIL AVIATION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	14
Kateryna Karashchuk EFFECTIVENESS OF MEDIATION IN RESOLVING LAND DISPUTES: LEGAL AND PRACTICAL ASPECTS.....	22
Roman Kovalskyi TYPES OF VIRTUAL ASSETS AND THEIR SIGNIFICANCE FOR ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION.....	34
Anna Nesterenko TRANSFORMATION OF THE INSTITUTE OF ENVIRONMENTAL AUDIT IN LINE WITH SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND WARTIME CHALLENGES: LEGAL DIMENSION OF NATIONAL SECURITY.....	42
Artur Pleskach ANTI-CORRUPTION POLICY IN THE SYSTEM OF EU INTERNAL MARKET LAW: CONCEPTUAL BASIS.....	51
Vladyslav Rzhemovskiy CRYPTO-MECHANISMS OF SANCTIONS EVASION AS A CHALLENGE TO THE INTERNATIONAL AML/CFT ARCHITECTURE: THE A7A5 CASE STUDY AND UKRAINE'S INITIATIVE FOR A NEW EU REGULATORY INSTRUMENT.....	58
Hanna Stepanova, Viktoriia Zarubei PECULIARITIES OF INTERNATIONAL COOPERATION DURING THE PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION-RELATED CRIMINAL OFFENSES.....	66
Anastasia Ternavska CRIMINAL ANALYSIS OF LAW ENFORCEMENT PRACTICE IN THE FIELD OF RADIOECOLOGICAL SAFETY.....	73
Maksym Shymanskyi PECULIARITIES OF THE LEGAL REGIME OF WELL-KNOWN TRADEMARKS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES.....	81

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(37\)-6-13](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(37)-6-13)
УДК 341.96:347.918

ЩОДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ МЕДІАЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Барановська В. М.

ON THE SUBJECT OF INTERNATIONAL COMMERCIAL MEDIATION: CURRENT STATUS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

Vira Baranovskaya

Анотація

У статті досліджується сучасний стан та тенденції розвитку міжнародної комерційної медіації як складової багаторівневої системи вирішення спорів. Обґрунтовується, що медіація трансформується з альтернативного інструменту врегулювання конфліктів у самостійний елемент глобальної системи правосуддя, орієнтований на досягнення юридично значимих і потенційно виконуваних результатів. Проаналізовано еволюцію нормативної бази медіації, зокрема роль модельних актів, міжнародно-договірних механізмів і національного законодавства, а також окреслено значення Сінгапурської конвенції у формуванні механізму транскордонного виконання медіаційних угод.

Здійснено порівняльно-правовий аналіз підходів до інституціоналізації медіації у різних юрисдикціях, включаючи Україну, Велику Британію, США та Сінгапур, із акцентом на ролі інституційної інфраструктури та процесуальної інтеграції. Окрему увагу приділено діяльності провідних міжнародних інституцій та їх впливу на формування практики медіації як ринкового механізму. Розкрито особливості процедурних моделей медіації, включаючи фасилітативну, оціночну та трансформаційну, а також гібридні форми, що поєднують медіацію з арбітражем.

У статті також проаналізовано проблеми виконання медіаційних угод, конфіденційності та процесуального привілею, роль адвокатів у медіаційному процесі та значення професійних стандартів. Обґрунтовується, що ефективність міжнародної комерційної медіації визначається інтеграцією нормативних, інституційних, процедурних та економічних чинників. Зроблено висновок про необхідність подальшого розвитку інституційного середовища медіації в Україні з урахуванням міжнародного досвіду.

Окремо підкреслюється, що подальший розвиток міжнародної комерційної медіації залежить не лише від удосконалення нормативної бази, а й від формування сталої практики її застосування. У цьому контексті особливого значення набувають інституційна спроможність медіаційних центрів, прозорість статистичних даних, стандартизація процедур, належна професійна підготовка медіаторів і представників сторін, а також здатність національних правових систем забезпечувати передбачуваність та виконуваність досягнутих угод.

Ключові слова: міжнародна комерційна медіація, альтернативне вирішення спорів (ADR), нормативна архітектура медіації, порівняльно-правовий аналіз, інституційна інфраструктура медіації, фасилітативна, оціночна та трансформаційна моделі медіації, конфіденційність і процесуальний привілей.

Abstract

This article examines the current state and trends in the development of international commercial mediation as a component of a multi-tiered dispute resolution system. It argues that mediation is evolving from an alternative conflict resolution tool into an independent element of the global justice system, focused on achieving legally binding and potentially enforceable outcomes. The evolution of the regulatory framework for mediation is analysed, in particular, the role of model acts, international treaty mechanisms and national legislation, and the significance of the Singapore Convention in shaping the mechanism for the cross-border enforcement of mediation agreements is outlined.

A comparative legal analysis is conducted of approaches to the institutionalisation of mediation in various jurisdictions, including Ukraine, the United Kingdom, the United States and Singapore, with an emphasis on the role of institutional infrastructure and procedural integration. Particular attention is paid to the activities of leading international institutions and their influence on the development of mediation practice as a market mechanism. The article examines the characteristics of procedural models of mediation, including facilitative, evaluative and transformative models, as well as hybrid forms combining mediation with arbitration.

The article also analyses issues relating to the enforcement of mediation agreements, confidentiality and procedural privilege, the role of lawyers in the mediation process, and the importance of professional standards. It is argued that the effectiveness of international commercial mediation is determined by the integration of regulatory, institutional, procedural and economic factors. It concludes that there is a need for further development of the institutional environment for mediation in Ukraine, taking into account international experience.

It is emphasised separately that the further development of international commercial mediation depends not only on improving the regulatory framework, but also on establishing a consistent practice of its application. In this context, particular importance is attached to the institutional capacity of mediation centres, the transparency of statistical data, the standardisation of procedures, the proper professional training of mediators and representatives of the parties, as well as the ability of national legal systems to ensure the predictability and enforceability of the agreements reached.

Key words: *international commercial mediation, alternative dispute resolution (ADR), the regulatory framework for mediation, comparative legal analysis, the institutional infrastructure of mediation, facilitative, evaluative and transformative models of mediation, confidentiality and procedural privilege.*

1. Вступ. Сучасний розвиток міжнародної комерційної медіації відбувається в умовах суттєвої трансформації глобальної системи вирішення спорів, що характеризується зростанням ролі альтернативних процедур поряд із традиційними судовими та арбітражними механізмами. Незважаючи на активне впровадження медіації у правові системи різних держав та формування міжнародних нормативних інструментів, цей інститут залишається нерівномірно розвиненим як у нормативному, так і в інституційному вимірах. Особливої актуальності набуває питання забезпечення виконаності медіаційних угод у транскордонних правовідносинах, що довгий час залишалося однією з ключових перешкод для широкого застосування медіації у міжнародному комерційному обігу.

Водночас існує низка системних проблем, пов'язаних із фрагментарністю правового регулювання, відсутністю уніфікованих підходів до конфіденційності та процесуального привілею, а також різним рівнем розвитку інституційної інфраструктури у різних юрисдикціях. Незважаючи на прийняття Сінгапурської конвенції, яка створила передумови для формування міжнародного механізму виконання медіаційних угод, практична ефективність цього інструменту ще не досягла рівня, співставного з арбітражем. Додаткові виклики зумовлені відсутністю єдиних професійних стандартів, неоднорідністю підходів до ролі адвокатів у медіаційному процесі та необхідністю адаптації процедур до сучасних економічних і технологічних умов.

У цьому контексті постає необхідність комплексного дослідження міжнародної комерційної медіації як багаторівневого правового та інституційного явища, з урахуванням її нормативної еволюції, порівняльної практики застосування, процедурних моделей і механізмів забезпечення виконаності результатів. Особ-

ливого значення набуває визначення напрямів подальшого розвитку цього інституту, а також оцінка можливостей його ефективної імплементації в національні правові системи, зокрема в Україні.

2. Метою дослідження є комплексний аналіз сучасного стану міжнародної комерційної медіації як складової багаторівневої системи вирішення спорів, зокрема її нормативної еволюції, інституційної структури та процедурних моделей, а також оцінка ефективності механізмів виконання медіаційних угод у транскордонних правовідносинах.

Стан опрацювання проблематики. Стан наукового опрацювання проблематики міжнародної комерційної медіації свідчить про зростання інтересу до цього інституту як з боку теоретичних досліджень, так і з боку практико-орієнтованих публікацій, що аналізують його прикладні аспекти. У сучасній науковій літературі значна увага приділяється процедурним моделям медіації, їх ефективності та можливостям інтеграції з іншими механізмами альтернативного вирішення спорів.

Зокрема, у дослідженні Baril M. та Dickey D. розглядається гібридна модель Med-Arb як інструмент поєднання переваг медіації та арбітражу, з акцентом на її потенціалі забезпечення виконаності результату та одночасно збереження гнучкості процедури. Brown C. у роботі досліджує фасилітативну модель медіації як класичний підхід, підкреслюючи її орієнтацію на комунікацію сторін і самостійне вироблення ними рішення без втручання медіатора у зміст спору. У свою чергу, Zumeta Z. у праці пропонує систематизацію основних стилів медіації – фасилітативного, оціночного та трансформаційного, аналізуючи їх відмінності за ступенем втручання медіатора та характером впливу на результат процедури.

Разом з тим, попри наявність значної кількості досліджень, більшість із них зосереджена на окремих аспектах медіації і не завжди охоплює її як комплексне багаторівневе явище, що поєднує нормативні, інституційні та практичні елементи. Це зумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на системний аналіз міжнародної комерційної медіації в контексті її сучасного розвитку та інтеграції у глобальну систему вирішення спорів.

3. Виклад основного матеріалу. Сучасна міжнародна комерційна медіація розвивається не як альтернатива судовому чи арбітражному розгляду, а як складова багаторівневої системи вирішення спорів. У межах цієї системи сторони комбінують переговори, арбітражні та судові механізми залежно від вартості спору, необхідності примусового виконання, часових обмежень і потреби у збереженні ділових відносин. У зв'язку з цим науковий аналіз медіації виходить за межі її традиційних характеристик (добровільність, конфіденційність) і охоплює питання виконання угод, процесуального дизайну, ролі представників сторін, а також впливу цифрових технологій.

Еволюція нормативної бази міжнародної комерційної медіації свідчить про системний і концептуально послідовний перехід від моделей «м'якого права», спрямованих переважно на процедурне заохочення використання медіації, до формування повноцінних правових механізмів, орієнтованих на забезпечення виконаності результатів такої процедури.

В історико-правовому вимірі відправною точкою цієї трансформації слід вважати прийняття Типового закону UNCITRAL 2002 року [15], який заклав уніфіковані засади регулювання примирних процедур у міжнародній комерційній сфері. Подальша інституціоналізація медіації на регіональному рівні знайшла відображення в ухваленні Директиви 2008/52/ЕС [4], що встановила мінімальні стандарти функціонування медіації та імператив забезпечення можливості надання медіаційним угодам виконавчої сили. Паралельно відбувалося формування нормативних підходів до цифровізації альтернативного вирішення спорів, що було концептуалізовано в Технічних нотатках UNCITRAL щодо онлайн-врегулювання спорів 2016 року [13]. Якісно новий етап розвитку пов'язаний із прийняттям у 2018 році Конвенції ООН про міжнародні мирові угоди, досягнуті за результатами медіації (або

Сингапурська конвенція про медіацію) [17], яка інституціоналізувала міжнародний договірний механізм прямого визнання та виконання медіаційних угод; її набрання чинності у 2020 році фактично ознаменувало перехід до глобальної моделі забезпечення транскордонної виконаності результатів медіації. Подальший розвиток цієї системи здійснювався через імплементацію на національному рівні, зокрема шляхом прийняття Mediation Act 2017 у Сінгапурі [6] та Закону України «Про медіацію» 2021 року [21]. Станом на 2026 рік Сінгапурська конвенція консолідує понад 60 підписантів і понад 20 держав-учасниць [12], що свідчить про поступове, хоча й нерівномірне, формування універсального механізму міжнародного виконання медіаційних угод.

Узагальнюючи, можна констатувати, що міжнародна комерційна медіація еволюціонувала від «процедури без обов'язкового результату» до механізму, здатного забезпечувати юридично значимий і потенційно міжнародно виконуваний результат.

Сучасна система регулювання міжнародної комерційної медіації ґрунтується на поєднанні модельних норм, міжнародно-договірних зобов'язань і національних правових механізмів, доповнених актами «м'якого права».

Ключовою тенденцією розвитку цієї системи є глибока трансформація функціонального призначення медіації: тобто від процедури, орієнтованої виключно на досягнення добровільного компромісу, до інструменту, здатного продукувати юридично значимі та потенційно міжнародно виконувані результати. Якщо ранні етапи розвитку медіації концентрувалися на таких принципах, як добровільність, нейтральність і конфіденційність, то сучасна нормативна модель дедалі більше орієнтується на забезпечення ефективності результату, передусім через механізми його виконання. У цьому контексті Сінгапурська конвенція фактично виконує функцію, концептуально подібну до тієї, яку у сфері арбітражу здійснює Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень (або Нью-Йоркська Конвенція) [20].

Водночас, на відміну від арбітражу, міжнародна комерційна медіація поки що не досягла універсального рівня уніфікації, що зумовлює збереження множинності моделей виконання, від договірної захисту та судового затвердження до трансформації угоди в погоджене ар-

бітражне рішення або застосування міжнародно-договірних механізмів.

Порівняльно-правовий аналіз демонструє значну варіативність підходів до інституціоналізації медіації у різних юрисдикціях. В Україні правове регулювання базується на Законі «Про медіацію», який закріплює основні принципи процедури, однак не формує завершеного механізму транскордонного виконання медіаційних угод. У Великій Британії медіація інтегрована у процесуальну систему через судову практику та правила цивільного судочинства, що забезпечує високий рівень її фактичного застосування, але без створення єдиного кодифікованого законодавчого акта [3]. У США, своєю чергою, регулювання має фрагментований характер і ґрунтується на поєднанні федеральних норм та модельних актів, що зумовлює неоднорідність підходів до конфіденційності та виконання угод [16]. Найбільш інституційно завершеною моделлю виступає Сінгапур, де поєднано Mediation Act 2017 з імплементацією Сінгапурської конвенції, що забезпечує як внутрішню, так і міжнародну виконуваність результатів медіації.

З урахуванням наведеного можна дійти висновку, що ефективність міжнародної комерційної медіації визначається не стільки формальною наявністю нормативного регулювання, скільки рівнем інтеграції механізмів виконання та їх взаємодії з іншими інститутами вирішення спорів. Найбільш функціонально розвиненими є моделі, які поєднують внутрішньодержавні та міжнародно-договірні інструменти, забезпечуючи безперервний ланцюг від досягнення угоди до її примусового виконання.

Порівняльний аналіз практики міжнародної комерційної медіації дозволяє дійти висновку, що медіація як правовий інститут трансформується у повноцінний ринковий механізм лише за умови наявності розвиненої інфраструктури провайдерів, процедурних стандартів та емпірично підтвердженої ефективності.

У межах цієї інституційної екосистеми особливе значення мають спеціалізовані центри, здатні адаптувати медіаційні процедури до специфіки окремих секторів. Показовим прикладом є WIPO Arbitration and Mediation Center, діяльність якого демонструє, що медіація набуває особливої ефективності у сферах, де предмет спору має нематеріальний характер, а традиційні механізми правового захисту є менш гнучкими або надмірно тривалими. Систематичне зростання кількості справ у цій інституції свід-

чить не лише про попит на альтернативні процедури, а й про зміну поведінкових стратегій учасників ринку інтелектуальної власності, які дедалі частіше обирають медіацію як інструмент управління ризиками [18].

У свою чергу, діяльність Міжнародної Торговельної Палати і її Міжнародного Центру з ADR (або альтернативного вирішення спорів) ілюструє іншу важливу тенденцію – інтеграцію медіації у комплексні механізми альтернативного вирішення спорів, де вона функціонує поряд з арбітражем, експертними процедурами та радою з врегулювання спорів. Такий підхід відображає прагнення сторін не просто вирішити спір, а оптимізувати його управління в динаміці, з можливістю переходу між різними процедурами залежно від розвитку конфлікту [8].

У північноамериканському правовому просторі інституційна модель медіації характеризується високим рівнем масштабованості та технологічної адаптивності, що особливо чітко проявляється у практиці American Arbitration Association та International Centre for Dispute Resolution. Вони демонструють, що медіація може ефективно функціонувати як у межах внутрішніх корпоративних конфліктів, так і в транскордонних спорах, водночас інтегруючи цифрові інструменти як стандартний елемент процедури, а не як допоміжний засіб [7].

Особливої уваги заслуговує азійська модель, сформована у Сінгапурі, яка у багатьох аспектах є найбільш концептуально завершеною. Взаємодія таких інституцій, як Singapore International Mediation Centre, Singapore Mediation Centre та Singapore International Arbitration Centre, створює інтегровану систему, у межах якої медіація не лише передуює арбітражу, а й може бути безпосередньо інкорпорована у нього через гібридні процедури. Зокрема, механізм *Arb-Med-Arb* забезпечує унікальну можливість перетворення досягнутої медіаційної угоди на погоджене арбітражне рішення, що істотно підвищує рівень її виконуваності та привабливості для міжнародного бізнесу [11].

У європейському контексті особливе місце займає британська модель, яка репрезентує не інституцію в класичному розумінні, а розвинену ринкову екосистему. Центральним елементом цієї системи є Centre for Effective Dispute Resolution, який не лише надає медіаційні послуги, а й формує аналітичну базу для оцінки розвитку ринку. Дані Mediation Audit 2025 демонструють стабільно високий рівень застосування медіації – близько 21 000 справ щоріч-

но при рівні врегулювання приблизно 87%, що свідчить про її фактичне перетворення на стандартну практику комерційного обігу [14, р. 2].

При цьому ефективність британської моделі зумовлена не лише діяльністю інституцій, а передусім їх взаємодією з судовою системою, яка через процесуальні механізми та судову практику активно стимулює сторони до використання ADR. У результаті формується своєрідний «поведінковий стандарт», за якого звернення до медіації розглядається не як альтернатива суду, а як невід'ємний етап управління спором.

З огляду на наведене, для України порівняльний аналіз має не лише теоретичне, а й прикладне значення. Прийняття Закону України «Про медіацію» створило базову нормативну основу, однак саме по собі не забезпечує формування повноцінного ринку медіації. Досвід провідних юрисдикцій переконливо свідчить, що ефективність цього інституту виникає лише за умов поєднання нормативного регулювання з інституційною спроможністю, прозорою статистикою, стандартизованими процедурами та активною роллю судових і арбітражних органів.

У цьому контексті українська модель, представлена діяльністю МКАС при ТПП України та розвитком спеціалізованих сегментів, зокрема у сфері інтелектуальної власності, перебуває на етапі становлення інституційної зрілості. Подальший розвиток залежатиме від здатності не лише імплементувати міжнародні стандарти, але й забезпечити їх практичну ефективність через формування довіри бізнесу, розвиток процедурної культури та створення передбачуваного середовища застосування медіації. Саме ці фактори, а не формальне існування законодавчих норм, визначають реальну конкурентоспроможність юрисдикції у сфері міжнародної комерційної медіації.

Процедурний вимір міжнародної комерційної медіації характеризується значною гнучкістю та різноманітністю підходів, що відображає як складність транскордонних спорів, так і прагнення сторін до індивідуалізації процесу їх врегулювання. У теоретичному та практичному аспектах прийнято виокремлювати фасилітативну, оціночну та трансформаційну моделі медіації, які відрізняються за ступенем втручання медіатора у зміст спору та характером впливу на результат.

Фасилітативна модель передбачає мінімізацію ролі медіатора у формуванні рішення та

зосередження на організації ефективної комунікації між сторонами, що дозволяє їм самостійно виробити взаємоприйнятне врегулювання [2]. Оціночна модель, навпаки, допускає активнішу участь медіатора, включаючи аналіз правових позицій сторін, оцінку ризиків і навіть прогнозування можливого результату спору у разі його розгляду в суді чи арбітражі. Трансформаційна модель орієнтована передусім на відновлення взаємодії сторін, підвищення рівня їх взаєморозуміння та формування здатності до самостійного вирішення конфлікту, навіть якщо досягнення конкретної угоди не є безпосередньою метою процедури [19].

Подальший розвиток медіації пов'язаний із поширенням гібридних процедур, які інтегрують її з арбітражем або судовими механізмами, створюючи безперервні процесуальні моделі врегулювання спорів. Найбільш відомою серед них є модель *Arb-Med-Arb*, яка передбачає можливість трансформації досягнутої медіаційної угоди у погоджене арбітражне рішення з подальшою можливістю його виконання відповідно до міжнародних стандартів

Інші моделі, такі як *Med-Arb* [1, р. 2–3] або *Lit-Med-Lit* [5], також спрямовані на поєднання переваг різних процедур, дозволяючи сторонам переходити між ними залежно від динаміки спору. Значення таких моделей полягає у тому, що вони забезпечують одночасно гнучкість і конфіденційність медіації та високу виконуваність результату, притаманну арбітражу чи судовому розгляду, що робить їх особливо привабливими для міжнародного бізнесу.

Проблематика виконання медіаційних угод є центральною для сучасного розвитку цього інституту. На відміну від арбітражних рішень, які мають усталений міжнародний режим визнання та виконання, медіаційні угоди тривалий час залежали від національних механізмів їх реалізації. Сучасна правова конструкція передбачає декілька альтернативних способів: виконання угоди як цивільно-правового договору, її судове затвердження, трансформацію у погоджене арбітражне рішення або застосування міжнародно-договірного механізму, встановленого Сінгапурською конвенцією про медіацію.

Водночас ефективність цих механізмів залишається неоднорідною, що обумовлює збереження правової невизначеності у транскордонних спорах і підвищує значення правильного процесуального дизайну медіації.

Питання конфіденційності та процесуального привілею становлять окрему складну сферу ре-

гулювання, яка не має універсального вирішення. У багатьох юрисдикціях конфіденційність забезпечується як законодавчими нормами, так і договірними зобов'язаннями сторін, тоді як у правових системах загального права вона часто ґрунтується на принципі «without prejudice», що обмежує використання інформації, отриманої під час переговорів, як доказу у подальшому провадженні. У праві Сполучених Штатів питання конфіденційності переговорів, включаючи медіацію, частково регулюється Правилем 408 Federal Rules of Evidence [10], який обмежує допустимість використання заяв та пропозицій, зроблених у процесі врегулювання спору, як доказів для підтвердження або заперечення обґрунтованості вимог. Водночас це правило не встановлює повноцінного процесуального привілею медіації, оскільки допускає використання такої інформації для інших цілей, що зумовлює фрагментарний характер захисту конфіденційності у порівнянні з окремими спеціалізованими моделями.

Разом з тим, відсутність уніфікованого підходу до привілею означає, що рівень захисту інформації може істотно відрізнятися залежно від юрисдикції, що створює додаткові ризики для сторін у міжнародних спорах.

Суттєвих змін зазнає і роль адвокатів у медіаційному процесі. Вони дедалі більше виступають не лише як представники інтересів сторін, але й як архітектори врегулювання спору, відповідальні за стратегічне планування процесу, оцінку альтернативних сценаріїв (BATNA/WATNA), підготовку позиційних матеріалів і розробку структури угоди. Така трансформація відображає загальну тенденцію до переходу від конфронтаційної моделі вирішення спорів до моделі їх управління, орієнтованої на досягнення економічно ефективного результату.

У цьому контексті особливого значення набувають професійні стандарти, які забезпечують якість медіаційних послуг. Міжнародні організації, такі як International Mediation Institute, розробляють критерії сертифікації, етичні кодекси та стандарти підготовки медіаторів, спрямовані на підвищення довіри до цього інституту [9].

Водночас національні системи підготовки залишаються різними, що впливає на рівень професіоналізації та однорідності практики медіації у різних юрисдикціях.

Не менш важливим є економічний аспект медіації. У сфері міжнародних комерційних

спорів вона, як правило, фінансується сторонами, які сплачують адміністративні витрати та винагороду медіатора. Така модель створює прямий стимул до ефективного використання процедури, оскільки витрати безпосередньо пов'язані з її тривалістю та складністю. Водночас численні емпіричні дослідження підтверджують, що медіація дозволяє істотно зменшити загальні витрати, включаючи витрати часу, управлінських ресурсів та репутаційні ризики, що робить її економічно привабливою альтернативою традиційним формам вирішення спорів.

У сукупності наведені елементи свідчать про те, що міжнародна комерційна медіація поступово трансформується у комплексний процесуальний механізм, у якому взаємодіють різні моделі проведення, інструменти забезпечення виконання, режими конфіденційності, професійні стандарти та економічні чинники. Саме ця інтегрованість визначає її зростаючу роль у системі міжнародного комерційного правосуддя та обумовлює подальший розвиток цього інституту.

4. Висновки. Міжнародна комерційна медіація на сучасному етапі трансформувалася з допоміжного інструменту альтернативного врегулювання спорів у самостійний та інтегрований елемент глобальної системи правосуддя. Її розвиток від процедурної моделі, орієнтованої на добровільне досягнення компромісу, до результатоорієнтованого механізму, здатного забезпечувати юридично значимі та потенційно міжнародно виконувані угоди, відображає загальну тенденцію підвищення ефективності позасудових способів вирішення спорів. Водночас нормативна база медіації, що поєднує модельні акти, міжнародно-договірні інструменти та національні правові механізми, залишається нерівномірно розвиненою, а рівень її уніфікації поки що поступається арбітражу.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що ефективність медіації визначається не лише нормативним закріпленням, а передусім рівнем інституційного розвитку, процесуальної інтеграції та практичної реалізації відповідних механізмів. Гнучкість медіації, що проявляється у поєднанні фасилітативної, оціночної та трансформаційної моделей, а також у розвитку гібридних процедур, забезпечує її адаптивність до різних категорій спорів і сприяє підвищенню виконуваності досягнутих угод. Водночас

відсутність уніфікованих підходів до конфіденційності та процесуального привілею, а також нерівномірність розвитку професійних стандартів створюють додаткові ризики у транскордонних правовідносинах.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів щодо підготовки, написання та публікації цієї статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Дані, використані в дослідженні, отримані з відкритих офіційних джерел та з матеріалів.

Використання засобів штучного інтелекту. Автор підтверджує, що не використовував технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

References:

1. Baril, M., & Dickey, D. (2009). MED-ARB: The best of both worlds or just a limited ADR option? Mediate.com. <https://www2.mediate.com/pdf/V2%20MED-ARB%20The%20Best%20of%20Both%20Worlds%20or%20Just%20a%20Limited%20ADR%20Option.pdf>
2. Brown, C. (2002). Facilitative mediation: The classic approach retains its appeal. Mediate.com. <https://mediate.com/facilitative-mediation-the-classic-approach-retains-its-appeal/>
3. Ministry of Justice. (n.d.). Civil Procedure Rules. Justice UK. <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules>
4. European Parliament & Council of the European Union. (2008). Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0052>
5. Singapore International Mediation Centre. (n.d.). Lit-Med-Lit. <https://simc.com.sg/lit-med-lit>
6. Singapore Statutes Online. (2021). Mediation Act 2017. <https://sso.agc.gov.sg/Act/MA2017>
7. American Arbitration Association. (n.d.). Mediation services. <https://www.adr.org/mediation/>
8. International Chamber of Commerce. (n.d.). Mediation. <https://iccwbo.org/dispute-resolution/dispute-resolution-services/adr/mediation/>
9. International Mediation Institute. (n.d.). Model mediation rules and clauses. <https://imimediation.org/resources/rules-and-clauses/>
10. Cornell Law School. (n.d.). Rule 408. Compromise offers and negotiations. Legal Information Institute. https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_408
11. Singapore International Arbitration Centre. (2024). SIAC-SIMC Arb-Med-Arb model clause ("Arb-Med-Arb Clause"). <https://siac.org.sg/siac-simc-arb-med-arb-model-clause>
12. United Nations Commission on International Trade Law. (n.d.). Status: United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation. United Nations. https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/conventions/international_settlement_agreements/status
13. United Nations Commission on International Trade Law. (2016). Technical notes on online dispute resolution. https://uncitral.un.org/en/texts/online-dispute/explanatorytexts/technical_notes
14. Centre for Effective Dispute Resolution. (2025). The eleventh CEDR mediation audit. <https://www.cedr.com/hubfs/CEDR%20Mediation%20Audit%202025.pdf>
15. United Nations Commission on International Trade Law. (2002). UNCITRAL model law on international commercial conciliation with guide to enactment and use. United Nations. https://uncitral.un.org/sites/default/files/media-documents/uncitral/en/03-90953_ebook.pdf
16. Mediate.com. (2001). Uniform Mediation Act. <https://mediate.com/uniform-mediation-act/>
17. United Nations. (2019). United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation. https://uncitral.un.org/sites/default/files/media-documents/EN/Texts/UNCITRAL/Arbitration/mediation_convention_v1900316_eng.pdf
18. World Intellectual Property Organization. (n.d.). WIPO caseload summary. <https://www.wipo.int/amc/en/center/caseload.html>
19. Zumeta, Z. (2018). Styles of mediation: Facilitative, evaluative, and transformative mediation. Mediate.com. <https://mediate.com/styles-of-mediation-facilitative-evaluative-and-transformative-mediation/>

20. United Nations. (1958). Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Text-of-UN-Convention_New-York-1958-4.pdf
21. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). Law of Ukraine No. 1875-IX "On Mediation". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Барановська Віра Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри господарського
та трудового права,
Міжрегіональної Академії управління
персоналом
ORCID: 0000-0003-2784-0416

Vira Baranovskaya

PhD of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Economic and
Labor Law,
Interregional Academy of Personnel Management
ORCID: 0000-0003-2784-0416

Дата надходження статті: 26.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 16.04.2026

Дата прийняття статті: 23.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(37\)-14-21](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(37)-14-21)
УДК 341.2:347.8

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Богатюк І. Г., Ягупа Д. В.

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF ENVIRONMENTAL SAFETY IN CIVIL AVIATION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Iryna Bohatiuk, Denys Yahupa

Анотація

Інтенсивний розвиток міжнародної цивільної авіації в умовах глобалізації супроводжується пропорційним зростанням її негативного впливу на навколишнє природне середовище та кліматичну систему планети. Специфіка авіаційного транспорту полягає у його транскордонному характері, адже основна маса викидів парникових газів та акустичного забруднення здійснюється у міжнародному повітряному просторі або над територіями різних держав під час виконання транзитних польотів. Це унеможливує ефективне вирішення екологічних проблем галузі винятково за допомогою інструментів національних юрисдикцій і виводить питання забезпечення екологічної безпеки безпосередньо у площину міжнародного права. Сучасна міжнародно-правова парадигма вимагає від авіаційної галузі суттєвої декарбонізації та інтеграції принципів сталого розвитку. Відтак, дослідження ефективності чинного міжнародно-правового регулювання екологічної безпеки в авіації та пошук шляхів усунення наявних юрисдикційних колізій є надзвичайно актуальними завданнями для сучасної юридичної науки.

Метою дослідження є комплексний аналіз стану та перспектив розвитку міжнародно-правового регулювання екологічної безпеки цивільної авіації, виявлення наявних правових прогалин, а також розробка обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення міжнародних механізмів мінімізації негативного впливу авіаційного транспорту на навколишнє природне середовище.

Матеріалами дослідження є: 1) міжнародно-правові акти, якими врегульовані питання екологічної безпеки цивільної авіації; 2) праці вітчизняних і зарубіжних науковців у сфері міжнародного публічного, міжнародного екологічного та повітряного права, що стосуються проблематики забезпечення екологічної безпеки у сфері цивільної авіації.

В процесі дослідження були застосовані: діалектичний метод – для вивчення еволюції екологічних стандартів у сфері авіації; порівняльно-правовий метод – для аналізу та зіставлення міжнародних норм (зокрема стандартів ІКАО) із сучасними екологічними викликами; формально-юридичний метод – для тлумачення положень міжнародних конвенцій та правових актів, що регулюють вплив авіації на клімат; аналітичний метод – для узагальнення ефективності глобальних ринкових механізмів (таких як CORSIA) у системі міжнародного повітряного права.

Результати та обговорення. Доведено, що сучасне міжнародно-правове забезпечення екологічної безпеки авіації потребує системного оновлення та переходу від рекомендаційних стандартів до імперативних норм контролю за емісією парникових газів і шумовим забрудненням. Визначено, що ефективність існуючих програм (зокрема щодо досягнення нульових викидів вуглецю до 2050 року) знижується через їх переважно добровільний характер на початкових етапах. Обґрунтовано необхідність глибшої імплементації міжнародних екологічних директив у національні законодавства держав. Встановлено, що проблема забезпечення екологічної безпеки авіації має чітко виражений транскордонний характер, а отже, її вирішення неможливе без консолідації зусиль міжнародного співтовариства. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на питаннях усунення юрисдикційних колізій між глобальними та регіональними системами екологічного контролю, а також створення дієвого міжнародно-правового механізму відповідальності за недотримання екологічних квот та стандартів суб'єктами авіаційної діяльності.

Ключові слова: міжнародне повітряне право, екологічна безпека, цивільна авіація, сталий розвиток, Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), парникові гази, декарбонізація авіації.

Abstract

The rapid growth of international civil aviation in the context of globalization is accompanied by a corresponding increase in its negative impact on the natural environment and the planet's climate system. The distinctive feature of air transport lies in its cross-border nature, as the bulk of greenhouse gas emissions and noise pollution occurs in international airspace or over the territories of various countries during transit flights. This makes it impossible to effectively address the industry's environmental challenges solely through the tools of national jurisdictions and brings the issue of ensuring environmental safety directly into the realm of international law. The current international legal paradigm requires the aviation industry to undergo substantial decarbonization and integrate the principles of sustainable development. Consequently, researching the effectiveness of existing international legal regulations on environmental safety in aviation and seeking ways to resolve existing jurisdictional conflicts are extremely pressing tasks for contemporary legal scholarship.

The purpose of this study is to conduct a comprehensive analysis of the current state and future prospects of international legal regulation of environmental safety in civil aviation, to identify existing legal gaps, and to develop well-founded proposals for improving international mechanisms to minimize the negative impact of air transport on the natural environment.

The research materials include: 1) international legal instruments governing environmental safety issues in civil aviation; 2) works by domestic and foreign scholars in the fields of public international law, international environmental law, and aviation law that address the issue of ensuring environmental safety in civil aviation.

The following methods were applied in the course of the study: the dialectical method – to examine the evolution of environmental standards in the aviation sector; the comparative legal method – to analyze and compare international norms (in particular, ICAO standards) with contemporary environmental challenges; the formal-legal method – to interpret the provisions of international conventions and legal acts regulating aviation's impact on the climate; and the analytical method – to assess the effectiveness of global market mechanisms (such as CORSIA) within the framework of international aviation law.

Results and discussion. It has been demonstrated that the current international legal framework for aviation environmental safety requires a systematic overhaul and a shift from recommended standards to stricter, mandatory regulations governing greenhouse gas emissions and noise pollution. It has been determined that the effectiveness of existing programs (in particular regarding the achievement of net-zero carbon emissions by 2050) is diminished due to their predominantly voluntary nature in the initial stages. The need for deeper implementation of international environmental directives into national legislation has been substantiated. It has been established that the issue of ensuring aviation environmental safety has a distinctly transboundary nature, and therefore, its resolution is impossible without the consolidation of efforts by the international community. Future research should focus on resolving jurisdictional conflicts between global and regional environmental control systems, as well as on establishing an effective international legal mechanism to hold aviation operators accountable for non-compliance with environmental quotas and standards.

Key words: *international aviation law, environmental safety, civil aviation, sustainable development, International Civil Aviation Organization (ICAO), greenhouse gases, decarbonization of aviation.*

1. Вступ. Інтенсивний розвиток міжнародної цивільної авіації в умовах глобалізації супроводжується пропорційним зростанням її негативного впливу на навколишнє природне середовище та кліматичну систему планети. Специфіка авіаційного транспорту полягає у його яскраво вираженому транскордонному характері: основна маса викидів парникових газів (зокрема CO₂) та акустичного забруднення здійснюється у міжнародному повітряному просторі або над територіями різних держав під час виконання транзитних польотів. Ця обставина унеможливає ефективне вирішення екологічних проблем галузі винятково за допомогою інструментів національних юрисдикцій і виводить питання забезпечення екологічної безпеки безпосередньо у площину міжнародного права.

Сучасна міжнародно-правова парадигма вимагає від авіаційної галузі суттєвої декарбонізації та інтеграції принципів сталого розвитку.

З огляду на ухвалення Міжнародною організацією цивільної авіації (ІКАО) на 41-й сесії Асамблеї Довгострокової глобальної цілі (LTAG) щодо досягнення нульових викидів вуглецю до 2050 року, а також перехід до обов'язкових фаз застосування глобальної Системи компенсації та скорочення викидів вуглецю для міжнародної авіації (CORSIA), об'єктивно актуалізується потреба у глибокому правовому аналізі цих процесів. Відтак, дослідження ефективності чинного міжнародно-правового регулювання екологічної безпеки в авіації та пошук шляхів усунення наявних юрисдикційних колізій є надзвичайно актуальними завданнями для сучасної юридичної науки.

Концептуальні засади екологічної безпеки в авіаційній діяльності та загальнотеоретичні питання імплементації екологічних стандартів у національні правові системи розкриваються у працях вітчизняних науковців, серед яких ва-

гомий внесок зробили Г. Калашник, М. Беляєв, І. Поліщук, А. Гурин, О. Бондар, О. Машков, В. Міхеєв, Т. Оверковська, С. Хом'яченко, Є. Єршов, І. Новаковська, Л. Скрипник та ін. Окрему увагу слід звернути на праці зарубіжних фахівців з міжнародного авіаційного права, зокрема Б.Ф. Гавел (B.F. Havel), Г.С. Санчес (G.S. Sanchez) та М. Мілде (M. Milde). Незважаючи на значний масив наукових напрацювань, стрімка динаміка оновлення міжнародних екологічних стандартів залишає низку питань відкритими, що й зумовлює актуальність і мету даного дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз стану та перспектив розвитку міжнародно-правового регулювання екологічної безпеки цивільної авіації, виявлення наявних правових прогалин, а також розробка обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення міжнародних механізмів мінімізації негативного впливу авіаційного транспорту на навколишнє природне середовище.

2. Матеріали та методи. Матеріалами дослідження є: 1) міжнародно-правові акти, якими врегульовані питання екологічної безпеки цивільної авіації; 2) праці вітчизняних і зарубіжних науковців у сфері міжнародного публічного, міжнародного екологічного та повітряного права, що стосуються проблематики забезпечення екологічної безпеки у сфері цивільної авіації. В процесі дослідження були застосовані: діалектичний метод – для вивчення еволюції екологічних стандартів у сфері авіації; порівняльно-правовий метод – для аналізу та зіставлення міжнародних норм (зокрема стандартів ІКАО) із сучасними екологічними викликами; формально-юридичний метод – для тлумачення положень міжнародних конвенцій та правових актів, що регулюють вплив авіації на клімат; аналітичний метод – для узагальнення ефективності глобальних ринкових механізмів (таких як CORSIA) у системі міжнародного повітряного права.

3. Результати та обговорення. Формування та розвиток системи міжнародно-правового регулювання екологічної безпеки у сфері цивільної авіації безпосередньо пов'язані з нормотворчою діяльністю Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО). Головним нормативним і нормативно-інституційним актом, який заклав правові основи функціонування всієї світової авіаційної інфраструктури, є Конвенція про міжнародну цивільну авіацію (Чиказька

конвенція) 1944 року [1]. З огляду на історичні передумови розробки та підписання цього документа в середині XX століття, екологічна проблематика не була відображена у його первісному тексті, оскільки пріоритетом держав було створення безпечного, упорядкованого та економічно ефективного повітряного сполучення. Проте правовим інструментом, який дозволив ІКАО гнучко реагувати на новітні глобальні виклики, стала стаття 37 Конвенції, що наділила організацію компетенцією ухвалювати та постійно оновлювати міжнародні стандарти і рекомендовану практику (SARPs) [1].

Юридичний аналіз правотворчої системи ІКАО свідчить про наявність унікальних механізмів нормотворення, які поєднують елементи координації та наднаціонального регулювання. Дослідник міжнародного повітряного права М. Мілде (M. Milde) у своїх працях детально аналізує інституційну природу ІКАО, зауважуючи, що хоча організація має квазізаконодавчі повноваження щодо розробки стандартів, безпосереднє забезпечення виконання цих норм та їх реальне впровадження у практику залишаються виключною прерогативою суверенних держав [2, с. 142]. Це створює певний доктринальний дуалізм, за якого ефективність міжнародно-правового захисту довілля цілком залежить від готовності національних урядів інтегрувати глобальні вимоги у власні правові системи.

Основним джерелом міжнародного права, у якому кодифіковано технічні та екологічні вимоги до цивільних повітряних суден, виступає Додаток 16 до Чиказької конвенції «Охорона навколишнього середовища», структура якого поетапно розширювалася відповідно до розвитку наукових знань про антропогенний вплив на біосферу. Томи I та II цього Додатка заклали фундамент локального регулювання, зосередившись на сертифікації літаків за рівнем шуму та жорсткому обмеженні викидів забруднюючих речовин (таких як оксиди азоту, чадний газ та незгорілі вуглеводні) безпосередньо від авіаційних двигунів. Наступним етапом розвитку цього джерела стало ухвалення Тома III, який запровадив уніфіковані стандарти емісії діоксиду вуглецю (CO₂) для нових типів повітряних суден, що ознаменувало парадигмальний перехід ІКАО до захисту глобальної кліматичної системи [3].

Українські науковці також досліджують екологічні аспекти безпеки вітчизняної цивільної авіації та механізми їх вдосконалення відповідно до міжнародних вимог і стандартів. Так, Г.А. Ка-

лашник і М.О. Беляєв зауважують, що «за даними Міжнародної асоціації повітряного транспорту (IATA) ... очікується, що до 2037 року кількість авіапасажирів подвоїться, що ще більше посилить екологічні проблеми. Щоб пом'якшити цей вплив, галузь має прийняти комплексні заходи сталого розвитку» [4, с. 103].

Таким чином, швидке зростання обсягів пасажирських та вантажних перевезень у XXI столітті змушує міжнародне співтовариство шукати принципово нові, економіко-правові методи стримування негативного впливу авіації на клімат.

Якісно новим етапом у розвитку міжнародного повітряного права стало впровадження глобальних ринкових механізмів, спрямованих на економічне регулювання викидів парникових газів. Головним інструментом цієї стратегії є Система компенсації та скорочення викидів вуглецю для міжнародної авіації (CORSIA), нормативна база якої кодифікована у Томі IV Додатка 16 до Чиказької конвенції. Правова суть CORSIA полягає у встановленні ліміту вуглецево-нейтрального зростання авіаційної галузі, за якого авіаексплуатанти зобов'язані здійснювати моніторинг своїх викидів та компенсувати обсяги емісії, що перевищують базовий рівень, шляхом купівлі сертифікованих вуглецевих одиниць на міжнародних ринках [5].

Імплементация CORSIA виявила серйозні теоретичні та практичні суперечності між різними галузями міжнародного публічного права. Існує чітка правова колізія між принципом суверенної рівності та недискримінації держав, який є непорушною основою Чиказької системи, та принципом «спільної, але диференційованої відповідальності» (CBDR), що виступає наріжним каменем глобального кліматичного режиму, закріпленого у Рамковій конвенції ООН про зміну клімату та Кіотському протоколі. Відповідно до Кіотського протоколу, розвинені країни несуть більший тягар щодо обмеження викидів у транспортному секторі, тоді як Чиказька конвенція забороняє встановлення будь-яких преференцій чи дискримінаційних обмежень за ознакою національної належності повітряного судна.

Для подолання цього нормативного конфлікту Асамблея ІКАО застосувала гнучкий компромісний підхід, зафіксований в архітектурі CORSIA через систему етапності. Як зазначають І.В. Поліщук та А.В. Гурін, розподіл програми на пілотну (2021–2023 роки), першу (2024–2026 роки) та другу (2027–2035 роки)

фази дозволив країнам, що розвиваються, адаптувати свій економічний сектор до нових екологічних вимог. Вчені підкреслюють, що участь держав у перших двох фазах є виключно добровільною (до якої добровільно приєдналася й Україна), а обов'язкового, імперативного характеру для більшості країн світу система набуде лише з 2027 року, що відображає складний процес узгодження національних інтересів із міжнародними екологічними зобов'язаннями [6, с. 26].

Подальше посилення міжнародного кліматичного нормотворення відбулося під час 41-ї сесії Асамблеї ІКАО у 2022 році, за результатами якої було ухвалено Резолюцію A41-21. Цей документ офіційно затвердив Довгострокову глобальну ціль (LTAG) – досягнення нульового балансу викидів вуглецю (Net Zero) у міжнародній цивільній авіації до 2050 року. Резолюція A41-21 визначає комплексний підхід до декарбонізації, що включає не лише ринкові механізми, а й прискорене впровадження інноваційних технологій, оптимізацію маршрутів організації повітряного руху та масовий перехід на екологічно чисте авіаційне паливо (SAF).

Аналізуючи юридичний статус рішень Асамблеї ІКАО щодо декарбонізації, фахівці з авіаційного права Б.Ф. Гавел (B.F. Havel) та Г.С. Санчес (G.S. Sanchez) зазначають, що Довгострокова глобальна ціль (LTAG) за своєю правовою природою належить до категорії «м'якого права» [7, с. 256]. Автори доводять, що вона не створює жорстких міжнародно-правових зобов'язань для конкретних держав і не передбачає прямих юридичних санкцій за її недосягнення [7, с. 215]. Проте вона слугує обов'язковим політико-правовим дороговказом, який змушує уряди розробляти власні державні стратегії та імплементувати відповідні норми у внутрішнє законодавство.

Паралельно з універсальним регулюванням на рівні ІКАО, активні процеси нормотворення відбуваються на регіональному рівні, де найвищий ступінь імперативності демонструє Європейський Союз. Європейське співтовариство обрало шлях одностороннього посилення екологічних вимог, інтегрувавши цивільну авіацію до Європейської системи торгівлі квотами на викиди парникових газів на підставі Директиви 2008/101/ЄС. На відміну від добровільно-компенсаційного підходу CORSIA, система EU ETS базується на жорсткому принципі «обмеження та торгівлі», встановлюючи граничні ліміти на

викиди для всіх авіакомпаній, що здійснюють польоти в межах європейського простору, незалежно від країни їхньої реєстрації [8].

Новим етапом посилення європейського кліматичного законодавства став правовий пакет «Fit for 55», у межах якого було ухвалено Директиву (ЄС) 2023/958. Цей нормативний акт суттєво змінює правила гри на авіаційному ринку, передбачаючи скасування безкоштовних квот на викиди для авіаційного сектора до 2026 року [9]. Таким чином, європейський законодавець повністю перекладає фінансовий тягар емісії парникових газів на авіаперевізників, послідовно реалізуючи фундаментальний екологічний принцип «забруднювач платить» на рівні імперативного законодавства.

Існування таких різних систем, як CORSIA та EU ETS, породжує юрисдикційні конфлікти та ризики подвійного регулювання одних і тих самих обсягів викидів, що негативно впливає на стабільність міжнародного повітряного права. У вітчизняній науці дослідженням цих системних взаємозв'язків займалися О.І. Бондар, О.А. Машков та В.С. Міхеєв, які у своїх працях обґрунтовують необхідність застосування системного підходу до оцінювання екологічного впливу авіації. Вчені зазначають, що ефективно вирішення екологічних проблем потребує одночасного поєднання глобального моніторингу, технічних інновацій та збалансованих ринкових інструментів, щоб уникнути фрагментації правового поля [10, с. 197].

Порівнюючи глобальний підхід ІКАО та регіональну політику Європейського Союзу, можна виокремити фундаментальну концептуальну розбіжність у розумінні самої природи екологічного зобов'язання. Механізм CORSIA базується на ідеї компенсації – він не вимагає від авіакомпаній безальтернативного фізичного скорочення викидів безпосередньо з їхніх літаків, а дозволяє нівелювати власну емісію шляхом фінансування екологічних проєктів в інших галузях (наприклад, у сфері відновлюваної енергетики). Натомість європейська система EU ETS, підсилена пакетом «Fit for 55», функціонує за принципом абсолютної стелі викидів. ЄС виходить із того, що авіація має реально зменшувати свою емісію та модернізувати флот, а не просто перекривати її придбаними квотами.

Другою суттєвою відмінністю є ступінь імперативності правових норм. ІКАО, як універсальна міжнародна організація, змушена шукати політичний консенсус між 193 державами-членами, рівень економічного та технологічного

розвитку яких значно відрізняється. Саме тому глобальні екологічні ініціативи набувають форми «м'якого права», а механізм CORSIA розтягнуто на тривалі добровільні фази. На противагу цьому, Європейський Союз діє як суворий екологічний регулятор. Ухвалюючи директиви, ЄС формує норми «твердого права» прямої дії з чітко визначеними дедлайнами та невідворотними фінансовими санкціями за їх порушення, примусово переводячи авіакомпанії на аукціонний формат купівлі квот.

Третій аспект порівняння лежить у площині застосування базових принципів міжнародного права. ІКАО намагається балансувати між державним суверенітетом та екологічними викликами, імплементуючи принцип «спільної, але диференційованої відповідальності». Це означає надання тимчасових преференцій країнам, що розвиваються, задля захисту їхніх національних авіаринків від надмірного фінансового тягара. Натомість підхід Європейського Союзу базується на суворому принципі недискримінації та рівних умов конкуренції. У європейській системі координат екологічний податок розподіляється не за принципом національної належності авіаперевізника чи його фінансової спроможності, а виключно за фактом здійснення емісії у регульованому просторі.

Отже, порівняльний аналіз свідчить про наявність системних розбіжностей між глобальним і регіональним підходами до екологічного регулювання авіаційної галузі. Модель ІКАО базується на принципі політичного консенсусу задля уніфікації авіаційного простору, тоді як стратегія ЄС підпорядкована досягненню детермінованих показників зниження антропогенного впливу на клімат. Такий дуалізм формує складне правове середовище, у якому сучасні авіаексплуатанти змушені постійно маневрувати між лояльним глобальним режимом компенсації та суворими регіональними імперативами скорочення емісії.

Для України, з огляду на її євроінтеграційні зобов'язання, питання адаптації авіаційного законодавства до стандартів ІКАО та нормативних актів ЄС має стратегічне значення. Т.К. Оверковська, С.І. Хом'яченко та Є.К. Єряшов у своєму аналізі правових засад забезпечення екологічної безпеки аеропортів наголошують, що національне регулювання цивільної авіації повинно розвиватися у напрямку суворої відповідності міжнародним стандартам. Автори підкреслюють, що державні органи мають не просто декларувати виконання вимог ІКАО, а й створювати чіткі

правові умови для модернізації інфраструктури та екологічного контролю на рівні вітчизняних авіапідприємств [11, с. 21].

Практична реалізація цих завдань зіштовхується із серйозними організаційно-правовими бар'єрами, що потребують вирішення на межі екологічного та адміністративного права. І. Новаковська та Л. Скрипник у своїх дослідженнях виокремлюють комплекс методів подолання негативного антропогенного впливу авіації, серед яких ключове місце посідають обов'язкова екологічна експертиза, сертифікація об'єктів авіаційної інфраструктури та впровадження систем екологічного менеджменту на підприємствах. Науковці доводять, що ефективна декарбонізація галузі та реальне забезпечення екологічної безпеки можливі лише за умови розробки чітких адміністративно-правових механізмів відповідальності та посилення державного екологічного контролю у сфері цивільної авіації [12, с. 54].

4. Висновки. На підставі викладеного можна констатувати наступне. 1. Еволюція міжнародно-правового регулювання екологічної безпеки в цивільній авіації демонструє фундаментальний концептуальний перехід від встановлення базових технічних нормативів (щодо шуму та безпосередньої емісії двигунів) до запровадження інноваційних глобальних економіко-правових механізмів. Ключовим інструментом цієї трансформації виступає система CORSIA, яка сформулила безпрецедентний для міжнародного права галузевий механізм компенсації викидів вуглецю, спрямований на комплексний захист глобальної кліматичної системи. 2. Сучасний етап правового забезпечення екологічної безпеки характеризується юрисдикційним дуалізмом, що виражається у паралельному функціонуванні компромісної глобальної моделі ІКАО (CORSIA) та суворой регіональної системи Європейського Союзу (EU ETS). Концептуальна відмінність у правовій природі цих механізмів (компенсація проти жорсткого обмеження та торгівлі квотами), а також різниця у підходах до застосування принципів недискримінації і диференційованої відповідальності, створюють загрозу фрагментації міжнародного повітряного права та генерують для авіаексплуатантів реальні ризики подвійного екологічного оподаткування. 3. Головною вразливістю чинної системи міжнародного регулювання є її переважна опора на норми «м'якого права» та

принцип добровільності на початкових етапах реалізації екологічних програм. Декларативний статус Довгострокової глобальної цілі (досягнення Net Zero до 2050 року) та відсутність в інституційному арсеналі ІКАО наднаціональних механізмів примусу об'єктивно знижують загальну ефективність екологічного контролю, залишаючи реальне виконання зобов'язань на розсуд суверенних держав. 4. Стратегічним напрямом вдосконалення міжнародно-правового режиму є подолання наявних колізій шляхом комплексної синхронізації універсального, регіонального та національного рівнів регулювання. Трансформація декларативних цілей ІКАО у юридичну реальність вимагає не простої ратифікації угод, а глибокої модернізації національного законодавства держав-учасниць. Це передбачає впровадження суворих механізмів державного екологічного контролю безпосередньо на рівні аеропортів та авіапідприємств, а також встановлення жорстких та невідворотних адміністративних і фінансових санкцій за порушення встановлених екологічних імперативів.

У подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на питаннях усунення юрисдикційних колізій між глобальними та регіональними системами екологічного контролю, а також створення дієвого міжнародно-правового механізму відповідальності за недотримання екологічних квот та стандартів суб'єктами авіаційної діяльності.

Конфлікт інтересів. Автори декларують, що не мають конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання штучного інтелекту. Автори підтверджують, що не використовували технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

Внесок авторів. Богатюк Ірина: концептуалізація, методологія, дослідження, написання – рецензування та фінальне наукове редагування тексту.

Ягупа Денис: збір даних, дослідження, написання – підготовка оригінальної чернетки, валідація.

Список літератури:

1. Convention on International Civil Aviation 1944. (1944, December 7). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_038#Text
2. Milde, M. (2016). International air law and ICAO (3rd ed.). Eleven International Publishing.
3. International Civil Aviation Organization. (n.d.). Annex 16 to the Convention on International Civil Aviation: Environmental protection (Vol. I: Aircraft noise; Vol. II: Aircraft engine emissions; Vol. III: Aeroplane CO₂ emissions). <https://store.icao.int/en/annexes-to-the-convention-on-international-civil-aviation/annex-16>
4. Kalashnyk, H. A., & Bieliaiev, M. O. (2025). Mekhanizmy vdoskonalennia ekolohichnoi bezpeky tsyvilnoi aviatsii Ukrainy vidpovidno do mizhnarodnykh vymoh ta standartiv [Mechanisms for improving environmental safety of civil aviation in Ukraine in accordance with international requirements and standards]. *Systemy Ozbroyennia i Viiskova Tekhnika*, 1(81), 103–109. <https://doi.org/10.30748/soivt.2025.81.13>
5. International Civil Aviation Organization. (2018). Annex 16 to the Convention on International Civil Aviation: Environmental protection. Volume IV: Carbon Offsetting and Reduction Scheme for International Aviation (CORSIA). <https://store.icao.int/en/annex-16-environmental-protection-volume-iv-carbon-offsetting-and-reduction-scheme-for-international-aviation-corsia>
6. Polishchuk, I. V., & Huryn, A. V. (2023). Tsili staloho rozvytku u sferi bezpeky aviatsiinoho transportu: Mizhnarodnyi ta natsionalnyi riven pravovoho rehuliuвання [Sustainable development goals in aviation transport safety: International and national levels of legal regulation]. *Yurydychnyi Visnyk «Povitriane i Kosmichne Pravo»*, 4(69), 21–29. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.69.18300>
7. Havel, B. F., & Sanchez, G. S. (2014). The principles and practice of international aviation law. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139104210>
8. European Parliament and Council of the European Union. (2008). Directive 2008/101/EC of 19 November 2008 amending Directive 2003/87/EC so as to include aviation activities in the scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community. *Official Journal of the European Union*, L 8, 3–21. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0101>
9. European Parliament and Council of the European Union. (2023). Directive (EU) 2023/958 of 10 May 2023 amending Directive 2003/87/EC as regards aviation's contribution to the Union's economy-wide emission reduction target and appropriately implementing a global market-based measure. *Official Journal of the European Union*, L 130, 115–148. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023L0958>
10. Bondar, O. I., Mashkov, O. A., & Mikheiev, V. S. (2020). Systemnyi pidkhid shchodo otsiniuvannia ekolohichnoho vplyvu aviatsiinoi tekhniki na stan dovkillia [A systematic approach to assessing the environmental impact of aviation equipment on the environment]. *Ekolohichni Nauky*, 1(28), 191–200. <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2020.eco.1-28.30>
11. Overkovska, T. K., Khomiachenko, S. I., & Yeriashov, Ye. K. (2015). Pravovi zasady zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky aeroportiv v Ukraini [Legal principles of ensuring environmental safety of airports in Ukraine]. *Yurydychnyi Visnyk «Povitriane i Kosmichne Pravo»*, 3(36), 17–21. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.36.9632>
12. Novakovska, I. O., & Skrypnyk, L. R. (2019). Ekolohichna bezpeka v aviatsiinii haluzi: Suchasni problemy ta shliakhy yikh rozviazannia [Environmental safety in the aviation industry: Current problems and ways of solving them]. *Zbalansovane Pryrodokorystuvannia*, 1, 48–56. <https://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2019.170590>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ**Богатюк Ірина Григорівна**

директор навчального центру проблем
повітряного та космічного права,
Національний університет
«Київський авіаційний інститут»
e-mail: bogatiuk_iryna@ukr.net
ORCID: 0009-0000-4801-2789

Ягупа Денис Віталійович

здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
Національний університет
«Київський авіаційний інститут»
e-mail: 8096301@stud.kai.edu.ua
ORCID: 0009-0007-7383-0872

Iryna Bohatiuk

Director of the Training Center for Air and Space
Law
National University “Kyiv Aviation Institute”
e-mail: bogatiuk_iryna@ukr.net
ORCID: 0009-0000-4801-2789

Denys Yahupa

Higher Education Applicant for the higher
education of the first (bachelor's) level
National University
“Kyiv Aviation Institute”
e-mail: 8096301@stud.kai.edu.ua
ORCID: 0009-0007-7383-0872

Дата надходження статті: 28.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 17.04.2026

Дата прийняття статті: 24.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(37\)-22-33](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(37)-22-33)
УДК 347.9:349.41

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ВРЕГУЛЮВАННІ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ: ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Каращук К. Л.

EFFECTIVENESS OF MEDIATION IN RESOLVING LAND DISPUTES: LEGAL AND PRACTICAL ASPECTS

Kateryna Karashchuk

Анотація

У статті досліджується ефективність медіації як альтернативного способу вирішення земельних спорів в умовах сучасного розвитку земельних відносин та судової реформи. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості земельних конфліктів, спричинених відкриттям ринку сільськогосподарських земель, підвищенням економічної цінності земельних ресурсів та необхідністю забезпечення ефективного захисту земельних прав. Традиційні судові процедури часто потребують значних часових і фінансових витрат, що актуалізує пошук альтернативних механізмів врегулювання спорів.

Метою дослідження є аналіз правової природи медіації, визначення її переваг і обмежень у сфері земельних відносин, а також оцінка ефективності як інструменту вирішення земельних спорів. Методологічну основу дослідження становлять формально-юридичний, порівняльно-правовий, системний та прогностичний методи, що дозволили комплексно дослідити роль медіації у захисті земельних прав.

Установлено, що медіація є добровільною, конфіденційною та структурованою процедурою, яка дає можливість сторонам за допомогою нейтрального медіатора досягти взаємоприйняттого рішення. Особливу увагу приділено специфіці земельних спорів, зокрема спорів щодо меж земельних ділянок, договорів оренди землі, сервітутів, спільної власності та добросусідського землекористування. Обґрунтовано, що медіація є особливо ефективною у спорах, де важливим є збереження довгострокових відносин між сторонами.

Визначено основні критерії оцінки ефективності медіації, серед яких часові, економічні, комунікативні та результативні показники. До переваг медіації віднесено процесуальну гнучкість, зниження рівня конфліктності, менші фінансові витрати, скорочення строків вирішення спору та можливість врахування не лише правових, а й нематеріальних інтересів сторін. Водночас дослідження акцентує увагу на певних обмеженнях медіації, пов'язаних із добровільністю участі сторін, відсутністю примусового механізму виконання домовленостей та обмеженою можливістю застосування медіації у спорах, що зачіпають значний публічний інтерес.

Зроблено висновок, що медіація має значний потенціал для подальшого розвитку в Україні та може стати важливим елементом системи захисту земельних прав. Запровадження медіаційних механізмів у сфері земельних відносин сприятиме покращенню доступу до правосуддя, зменшенню навантаження на суди, підвищенню рівня правової визначеності та формуванню культури діалогу і співпраці в суспільстві.

Ключові слова: медіація, земельні спори, альтернативне вирішення спорів, земельні права, земельні відносини, врегулювання конфліктів, правовий захист, оренда землі, сервітут, переговори.

Abstract

The article examines the effectiveness of mediation as an alternative method of resolving land disputes in the context of modern development of land relations and judicial reform. The relevance of the study is determined by the growing number of land conflicts caused by the opening of the agricultural land market, increasing economic value of land resources, and the need to ensure effective protection of land rights. Traditional judicial procedures often require considerable time and financial resources, which encourages the search for alternative dispute resolution mechanisms.

The purpose of the study is to analyze the legal nature of mediation, determine its advantages and limitations in the field of land relations, and assess its effectiveness as a tool for resolving land disputes. The methodological basis of the research includes formal legal, comparative legal, systemic, and prognostic methods, which made it possible to comprehensively examine the role of mediation in the protection of land rights.

The study establishes that mediation is a voluntary, confidential, and structured procedure that enables parties to reach mutually acceptable solutions with the assistance of a neutral mediator. Particular attention is paid to the spe-

cific features of land disputes, including disputes concerning land boundaries, land lease agreements, servitudes, co-ownership, and neighboring land use. It is substantiated that mediation is especially effective in disputes where the preservation of long-term relationships between the parties is important.

The main criteria for assessing the effectiveness of mediation are identified, including temporal, economic, communicative, and result-oriented indicators. The advantages of mediation include procedural flexibility, reduced conflict intensity, lower financial costs, shorter dispute resolution periods, and the possibility of taking into account both legal and non-material interests of the parties. At the same time, the study highlights certain limitations of mediation related to the voluntary participation of the parties, the absence of coercive enforcement mechanisms, and the limited applicability of mediation in disputes involving significant public interests.

It is concluded that mediation has significant potential for further development in Ukraine and can become an important element of the system of protection of land rights. The implementation of mediation mechanisms in land relations contributes to improving access to justice, reducing the burden on courts, strengthening legal certainty, and promoting a culture of dialogue and cooperation in society.

Key words: mediation, land disputes, alternative dispute resolution, land rights, land relations, conflict resolution, legal protection, land lease, servitude, negotiation.

1. Вступ. Земельні спори належать до найбільш поширених і водночас складних категорій правових конфліктів, що виникають у сфері земельних правовідносин. Їх специфіка обумовлена поєднанням приватних і публічних інтересів, економічною цінністю земельних ресурсів, соціальною значущістю права на землю та необхідністю забезпечення стабільності земельного обороту. В умовах реформування земельного законодавства України та розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення питання ефективного захисту земельних прав набувають особливої актуальності [1].

Традиційним способом вирішення земельних спорів є судовий розгляд. Водночас практика свідчить, що розгляд земельних справ часто супроводжується значною тривалістю процедур, необхідністю проведення земельно-технічних експертиз, дослідженням великого обсягу документації та суттєвими фінансовими витратами сторін. Крім того, судові рішення не завжди забезпечує усунення причин конфлікту та відновлення конструктивних відносин між його учасниками, особливо у випадках спорів між суміжними землевласниками, співвласниками земельних ділянок або сторонами договорів оренди землі [6; 7].

У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток альтернативних способів вирішення спорів, серед яких важливе місце займає медіація. Закон України «Про медіацію» започаткував нормативне регулювання процедури медіації в Україні та створив правові передумови для її застосування у різних сферах правовідносин, у тому числі земельних [2, ст. 1]. Подальший розвиток цього інституту отримав своє відображення у Земельному кодексі України, який був доповнений статтею 158-1, що прямо передбачає можливість врегулювання земельних спорів шляхом медіації [1, ст. 158-1].

Аналіз практики Верховного Суду свідчить про значну кількість земельних спорів, пов'язаних із визначенням меж земельних ділянок, орендними відносинами, земельними сервітутами, користуванням земельними ділянками та захистом права власності на землю [5–7]. Значна частина таких конфліктів має не лише юридичний, а й комунікативний характер, що створює передумови для застосування медіації як способу досягнення взаємоприйнятних рішень між сторонами спору.

Незважаючи на нормативне закріплення медіації та поступове формування практики її застосування, питання ефективності використання медіації у земельних спорах, її переваг, обмежень та перспектив розвитку залишаються недостатньо дослідженими в юридичній науці [8–10; 12; 13]. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу правових та практичних аспектів застосування медіації у врегулюванні земельних спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання медіації як альтернативного способу вирішення спорів протягом останніх років перебуває у центрі уваги як вітчизняної, так і зарубіжної юридичної науки. Це обумовлено розвитком позасудових механізмів захисту прав, необхідністю розвантаження судової системи та пошуком більш ефективних способів врегулювання конфліктів. Особливої актуальності зазначена проблематика набула після прийняття Закону України «Про медіацію», який створив нормативні передумови для впровадження медіації у різних сферах суспільних відносин, у тому числі земельних [2, ст. 1].

Значний внесок у дослідження правової природи медіації, принципів її здійснення та особливостей нормативного регулювання зробили Т. Кисельова, Н. Голубева, М. Малець, Л. Шевчук та інші науковці. У своїх працях вони до-

сліджують місце медіації у системі альтернативного вирішення спорів, принципи добровільності, конфіденційності та нейтральності медіатора, а також перспективи розвитку медіації в Україні [12, с. 27–56; 13, с. 45–67; 14, с. 171–177; 15, с. 95–99].

Окремий напрям наукових досліджень присвячений вивченню міжнародного досвіду застосування медіації. Важливе значення мають положення Директиви Європейського Парламенту та Ради 2008/52/ЄС щодо окремих аспектів медіації у цивільних та комерційних справах, а також рекомендації Ради Європи щодо розвитку позасудових способів вирішення спорів [3; 4]. У зазначених документах медіація розглядається як ефективний інструмент забезпечення доступу до правосуддя та підвищення ефективності захисту прав учасників правовідносин.

Питання врегулювання земельних спорів традиційно досліджуються в межах науки земельного права. Значна увага приділяється правовому режиму земельних ділянок, захисту прав власників і землекористувачів, орендним правовідносинам, земельним сервітутам та способам захисту земельних прав [1]. Водночас більшість наукових праць зосереджена на судових механізмах вирішення земельних спорів, тоді як можливості застосування медіації у цій сфері залишаються недостатньо дослідженими.

Окремі аспекти застосування медіації у земельних правовідносинах висвітлюються у сучасних наукових публікаціях та практичних дослідженнях, присвячених альтернативному вирішенню спорів. Автори звертають увагу на перспективність використання медіації у конфліктах щодо меж земельних ділянок, виконання договорів оренди землі, встановлення сервітутів та дотримання правил добросусідства, де важливе значення має збереження подальших відносин між сторонами [8, с. 201–205; 9; 10; 12].

Водночас аналіз наукової літератури свідчить, що питання ефективності застосування медіації саме у земельних спорах поки що не отримало комплексного висвітлення. Недостатньо дослідженими залишаються критерії оцінки ефективності земельної медіації, особливості її застосування до різних категорій земельних спорів, співвідношення медіації із судовими формами захисту земельних прав, а також вплив медіації на забезпечення стабільності земельних правовідносин [8–10; 12; 13].

Саме необхідність комплексного дослідження зазначених питань зумовлює актуальність обраної теми та визначає напрям подальшого наукового пошуку.

2. Метою статті є дослідження ефективності застосування медіації у врегулюванні земельних спорів, аналіз правових засад її функціонування в Україні, особливостей нормативного регулювання та судової практики у відповідній сфері, а також визначення перспектив розвитку медіації як альтернативного способу захисту земельних прав.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: з'ясувати правову природу медіації як альтернативного способу вирішення земельних спорів; проаналізувати положення Закону України «Про медіацію» та Земельного кодексу України щодо можливості врегулювання земельних конфліктів шляхом медіації; дослідити особливості застосування медіації до окремих категорій земельних спорів; проаналізувати актуальну судову практику у сфері земельних правовідносин та визначити категорії спорів, найбільш придатні для застосування примирних процедур; охарактеризувати переваги та обмеження медіації у сфері земельних відносин; визначити критерії оцінки ефективності медіації у земельних спорах; сформулювати пропозиції щодо подальшого розвитку та вдосконалення механізмів застосування медіації у сфері захисту земельних прав в Україні.

3. Виклад основного матеріалу. Медіація є одним із найбільш поширених альтернативних способів вирішення спорів, який останніми десятиліттями активно розвивається як у міжнародній практиці, так і в національних правових системах багатьох держав. Зростання інтересу до медіації обумовлене необхідністю пошуку ефективних механізмів врегулювання конфліктів, здатних забезпечити швидке, економічно доцільне та взаємовигідне вирішення спору без застосування складних судових процедур [3; 4].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про медіацію» медіація визначається як позасудова добровільна, конфіденційна та структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [2, ст. 1]. На відміну від судового розгляду, під час якого рішення ухвалюється уповноваженим державним органом, медіація ґрунтується на активній участі сторін у виро-

бленні взаємоприйнятного рішення. Саме сторони залишаються головними суб'єктами процесу врегулювання спору, а медіатор виконує функцію нейтрального посередника, який сприяє конструктивному діалогу між учасниками конфлікту [13; 17, с. 85–92].

Правова природа медіації характеризується поєднанням договірних та процедурних елементів. З одного боку, участь сторін у медіації базується на добровільному волевиявленні та реалізації принципу диспозитивності. З іншого боку, сама процедура медіації здійснюється відповідно до визначених законодавством та професійними стандартами правил, спрямованих на забезпечення рівності сторін, неупередженості медіатора та конфіденційності переговорного процесу [2, ст. 4; 14, с. 171–177].

Ключовими принципами медіації є добровільність, конфіденційність, нейтральність, незалежність медіатора, самовизначення сторін та рівність їхніх прав під час проведення процедури [2, ст. 4]. Принцип добровільності означає, що жодна особа не може бути примушена до участі в медіації або до укладення угоди за її результатами. Принцип конфіденційності гарантує, що інформація, отримана під час проведення медіації, не підлягає розголошенню без згоди сторін. Не менш важливими є принципи нейтральності та незалежності медіатора, які забезпечують довіру учасників спору до процедури та створюють умови для конструктивного обговорення спірних питань [14, с. 171–177; 15, с. 95–99].

Особливого значення медіація набуває у сфері земельних правовідносин. Земельні спори мають комплексний характер та часто поєднують не лише юридичні, а й економічні, соціальні та психологічні аспекти. Земля виступає одночасно об'єктом права власності, засобом господарської діяльності, територіальною основою реалізації прав громадян та важливим ресурсом для розвитку територіальних громад. Саме тому конфлікти у сфері земельних відносин нерідко виходять за межі суто правового спору та супроводжуються тривалими особистими суперечностями між учасниками [1; 10; 12].

Аналіз земельного законодавства свідчить, що найбільш поширеними категоріями земельних спорів є спори щодо встановлення та відновлення меж земельних ділянок, користування земельними ділянками, дотримання правил добросусідства, встановлення земельних сервітутів, виконання договорів оренди землі та реалізації прав співвласників земельних ділянок [1,

ст. 158–161]. Значна частина таких конфліктів виникає між особами, які й після завершення спору продовжують перебувати у правовідносинах між собою. Саме ця обставина істотно відрізняє земельні спори від багатьох інших категорій юридичних конфліктів та обумовлює доцільність застосування медіації.

На відміну від судового розгляду, спрямованого переважно на встановлення юридичної правоти однієї зі сторін, медіація орієнтована на врахування інтересів усіх учасників конфлікту та пошук взаємоприйнятного рішення. Особливо це важливо у спорах між суміжними землевласниками, орендодавцями та орендарями, співвласниками земельних ділянок, де подальше співіснування або співпраця сторін є об'єктивною необхідністю [10; 20].

Суттєвою перевагою медіації у земельних спорах є можливість виходу за межі суто юридичних вимог. У процесі медіації сторони можуть обговорювати не лише предмет спору, а й ширше коло питань, які стали причиною конфлікту. Наприклад, у спорі щодо меж земельної ділянки сторони можуть одночасно врегулювати питання доступу до земельної ділянки, порядку використання спільних об'єктів інфраструктури або майбутньої співпраці. У судовому ж процесі предмет розгляду обмежується заявленими позовними вимогами та межами судового провадження [19, р. 34–39].

Не менш важливим є економічний аспект застосування медіації. Земельні спори часто супроводжуються необхідністю проведення землепорядних, земельно-технічних та оціночних експертиз, що призводить до значного збільшення витрат сторін. Крім того, розгляд земельних справ у судах нерідко триває роками через складність доказування, значний обсяг документації та проходження кількох судових інстанцій. Натомість медіація дозволяє сторонам досягти домовленостей у значно коротші строки та з меншими фінансовими витратами [8, с. 201–205; 9; 19, р. 27–35].

Важливим етапом розвитку земельної медіації в Україні стало законодавче закріплення можливості врегулювання земельних спорів шляхом медіації. Включення до Земельного кодексу України статті 158-1 засвідчило визнання законодавцем медіації як повноцінного способу захисту земельних прав та інтересів учасників земельних правовідносин [1, ст. 158-1]. Водночас ефективність застосування медіації у земельних спорах залежить не лише від наявності

відповідного нормативного регулювання, а й від рівня правової культури учасників земельних відносин, обізнаності громадян щодо переваг медіації та готовності сторін до конструктивного діалогу [8, с. 201–205].

Таким чином, правова природа медіації у земельних спорах полягає у її функціонуванні як добровільного, конфіденційного та позасудового механізму врегулювання конфліктів, спрямованого на досягнення взаємоприйняттого рішення шляхом переговорів за участю нейтрального посередника. Особливості земельних правовідносин, наявність тривалих взаємозв'язків між учасниками спору та необхідність врахування не лише правових, а й економічних та соціальних інтересів сторін обумовлюють значний потенціал медіації як ефективного способу врегулювання земельних конфліктів в Україні.

Ефективність застосування медіації у земельних спорах значною мірою залежить від належного нормативно-правового забезпечення відповідних процедур. Формування законодавчих засад медіації в Україні стало результатом поступової імплементації міжнародних стандартів альтернативного вирішення спорів та адаптації національного законодавства до європейських підходів у сфері забезпечення доступу до правосуддя. Сучасна нормативна база застосування медіації у земельних правовідносинах включає міжнародні акти, Закон України «Про медіацію», Земельний кодекс України та інші нормативно-правові акти, які регулюють порядок захисту земельних прав та інтересів учасників земельних відносин [1–4].

Важливе значення для розвитку інституту медіації має Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про окремі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах. У зазначеному документі медіація визначається як ефективний спосіб позасудового врегулювання спорів, який забезпечує швидке та економічно доцільне досягнення домовленостей між сторонами. Директива спрямована на забезпечення доступу до альтернативних способів вирішення спорів, сприяння добровільному виконанню досягнутих домовленостей та підвищення рівня довіри до медіації як інструменту захисту прав і законних інтересів учасників правовідносин [3, р. 3–8]. Саме положення цього документа стали одним із орієнтирів для формування сучасного законодавства України у сфері медіації.

Ключовим нормативним актом, який визначає правові засади застосування медіації

в Україні, є Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX [2, ст. 1–18]. Прийняття зазначеного Закону стало важливим етапом розвитку альтернативних способів вирішення спорів, оскільки вперше на законодавчому рівні було закріплено поняття медіації, принципи її здійснення, статус медіатора, вимоги до його підготовки, права та обов'язки учасників процедури, а також порядок проведення медіації.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про медіацію», медіація є позасудовою добровільною, конфіденційною та структурованою процедурою, під час якої сторони за допомогою медіатора намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт шляхом переговорів [2, ст. 1]. Законодавче закріплення добровільного характеру медіації має особливе значення для земельних правовідносин, оскільки забезпечує можливість самостійного визначення сторонами способів врегулювання спору та досягнення взаємоприйнятних домовленостей без застосування примусових механізмів державного впливу.

Важливу роль у правовому регулюванні медіації відіграють принципи, визначені Законом України «Про медіацію». До них належать добровільність, конфіденційність, незалежність, нейтральність та неупередженість медіатора, самовизначення сторін, рівність їхніх прав і можливостей [2, ст. 4]. Зазначені принципи забезпечують справедливість процедури та створюють умови для ефективного діалогу між учасниками земельного спору. Особливої ваги вони набувають у конфліктах між сусідніми землевласниками, співвласниками земельних ділянок або сторонами договорів оренди землі, де збереження подальших відносин між сторонами має істотне практичне значення.

Поряд із Законом України «Про медіацію» важливе значення для регулювання земельної медіації мають положення Земельного кодексу України. Основні засади вирішення земельних спорів закріплені у главі 25 Земельного кодексу України. Зокрема, стаття 158 визначає органи, уповноважені розглядати земельні спори, до яких належать суди та органи місцевого самоврядування [1, ст. 158]. При цьому законодавець розмежовує їхню компетенцію залежно від характеру спірних правовідносин.

Відповідно до статей 159–161 Земельного кодексу України встановлено порядок розгляду земельних спорів органами місцевого самоврядування, визначено права учасників такого розгляду та порядок виконання прийнятих рі-

шень [1, ст. 159–161]. Аналіз зазначених норм свідчить, що вони спрямовані на забезпечення мирного врегулювання конфліктів та створення умов для досягнення компромісу між сторонами ще до звернення до суду. У цьому контексті медіація може виступати ефективним додатковим механізмом врегулювання земельних спорів, який доповнює існуючі форми захисту земельних прав.

Особливе значення для розвитку земельної медіації має стаття 158-1 Земельного кодексу України «Врегулювання земельних спорів шляхом медіації» [1, ст. 158-1]. Включення цієї норми до Земельного кодексу стало свідченням офіційного визнання законодавцем медіації як одного зі способів врегулювання земельних конфліктів. Зазначена стаття передбачає можливість врегулювання земельного спору шляхом медіації відповідно до Закону України «Про медіацію», а також встановлює вимогу щодо письмової форми договору про проведення медіації та угоди за результатами медіації.

Нормативне закріплення можливості застосування медіації у земельних правовідносинах має важливе практичне значення. По-перше, воно сприяє популяризації примирних процедур серед учасників земельних відносин. По-друге, забезпечує правову визначеність щодо можливості використання медіації як альтернативного способу захисту земельних прав. По-третє, створює передумови для зменшення навантаження на судову систему шляхом скорочення кількості спорів, які передаються на судовий розгляд [2; 4].

Таким чином, сучасне нормативно-правове регулювання медіації у земельних правовідносинах ґрунтується на поєднанні міжнародних стандартів та національного законодавства. Закон України «Про медіацію» сформував загальні правові засади функціонування інституту медіації, тоді як Земельний кодекс України забезпечив його інтеграцію у сферу земельних правовідносин шляхом закріплення спеціальних норм щодо можливості врегулювання земельних спорів за допомогою медіації. Це створює належне правове підґрунтя для подальшого розвитку земельної медіації та розширення практики її застосування в Україні.

Важливим критерієм оцінки ефективності медіації у сфері земельних правовідносин є аналіз судової практики, оскільки саме вона відображає реальні проблеми, які виникають під час реалізації та захисту земельних прав. Практика Верховного Суду свідчить про стабільно висо-

кий рівень конфліктності земельних відносин та значну кількість спорів, пов'язаних із правом власності на землю, користуванням земельними ділянками, орендними відносинами, встановленням земельних сервітутів, дотриманням правил добросусідства та реалізацією прав співвласників земельних ділянок [5–7].

Однією з найбільш поширених категорій земельних спорів залишаються спори щодо визначення та відновлення меж земельних ділянок. Такі конфлікти виникають у зв'язку з помилками під час проведення землепорядних робіт, накладенням меж суміжних земельних ділянок, невідповідністю відомостей Державного земельного кадастру фактичному землекористуванню або самовільним зайняттям частини земельної ділянки сусідом. Аналіз практики Верховного Суду свідчить, що подібні справи часто потребують проведення складних земельно-технічних експертиз, дослідження архівної документації та встановлення фактичних обставин користування земельними ділянками протягом тривалого часу [5; 6; 7].

Особливістю спорів щодо меж земельних ділянок є те, що після завершення судового розгляду сторони, як правило, продовжують залишатися суміжними землевласниками або землекористувачами. У зв'язку з цим навіть позитивне для однієї зі сторін судове рішення не завжди усуває причини конфлікту. Натомість медіація створює можливість для досягнення компромісу шляхом погодження меж, порядку користування окремими частинами земельних ділянок або визначення взаємоприйнятних умов подальшого співіснування сторін [8, с. 201–205; 10].

Значне місце у судовій практиці займають спори, пов'язані з орендою землі. Найчастіше предметом судового розгляду стають питання укладення та поновлення договорів оренди землі, зміни їх умов, розміру орендної плати, дострокового розірвання договору, а також належного виконання сторонами своїх договірних зобов'язань [5; 6; 7]. Судова практика демонструє, що багато таких конфліктів виникають через недостатню комунікацію між орендодавцем та орендарем, різне розуміння умов договору або зміну економічних обставин під час його виконання.

У таких випадках медіація може бути ефективним інструментом для збереження договірних відносин між сторонами. На відміну від судового процесу, який здебільшого завершується припиненням співпраці між учасниками спору,

процедура медіації дозволяє сторонам спільно виробити нові умови співпраці, узгодити порядок виконання зобов'язань або досягти домовленості щодо зміни умов договору без звернення до суду [8; 9].

Окрему категорію становлять спори щодо встановлення та реалізації земельних сервітутів. Як свідчить практика Верховного Суду, такі конфлікти виникають у випадках необхідності забезпечення проходу, проїзду, прокладання інженерних мереж або іншого обмеженого користування чужою земельною ділянкою [1, ст. 98–102; 5]. У більшості випадків сторони фактично мають спільний інтерес у врегулюванні спору, однак не можуть самостійно погодити умови здійснення відповідного права. Саме тому земельні сервітуту належать до категорії спорів, які найбільшою мірою відповідають природі медіації як процедури пошуку взаємовигідних рішень.

Особливо перспективною сферою застосування медіації є врегулювання конфліктів щодо дотримання правил добросусідства. Такі спори можуть стосуватися затінення земельної ділянки, розміщення господарських споруд, використання зелених насаджень, відведення дощових вод, шумового впливу або інших аспектів користування земельними ділянками [10]. Характерною особливістю зазначених конфліктів є те, що вони мають не лише правову, а й соціально-психологічну природу. У багатьох випадках першопричиною спору виступає не саме порушення земельного законодавства, а тривалий міжособистісний конфлікт між сусідами [10; 12].

Судове рішення здебільшого спрямоване на усунення правових наслідків порушення, однак не здатне повністю відновити нормальні взаємини між сторонами. Натомість медіація дозволяє сторонам обговорити причини конфлікту, висловити власні інтереси та спільно виробити механізми подальшої взаємодії. Саме тому спори щодо добросусідства розглядаються в європейській практиці як одна з категорій конфліктів, для яких застосування медіації вважається особливо доцільним [3; 4].

Не менш актуальними залишаються спори між співвласниками земельних ділянок. У практиці Верховного Суду такі справи пов'язані з визначенням порядку користування земельною ділянкою, виділом частки в натурі, розподілом витрат на утримання земельної ділянки або реалізацією переважного права на придбання частки у праві спільної власності [5; 7].

Складність зазначених спорів полягає у тому, що правовідносини між співвласниками мають тривалий характер, а прийняте судове рішення не припиняє існування спільної власності та необхідності подальшої взаємодії сторін.

У таких правовідносинах медіація може забезпечити більш гнучкий та ефективний механізм врегулювання конфлікту порівняно із судовим розглядом. Сторони отримують можливість самостійно визначити порядок користування земельною ділянкою, погодити правила розподілу витрат або домовитися щодо подальшого відчуження часток без тривалого судового спору [8, с. 201–205; 9.].

Отже, аналіз судової практики Верховного Суду дозволяє зробити висновок, що значна частина земельних спорів за своєю природою є придатною для застосування медіації. Насамперед це стосується спорів щодо меж земельних ділянок, орендних правовідносин, земельних сервітутів, добросусідства та реалізації прав співвласників земельних ділянок. Саме в цих категоріях справ медіація здатна забезпечити не лише вирішення юридичного конфлікту, а й збереження або відновлення конструктивних відносин між сторонами, що є важливою передумовою стабільності земельних правовідносин та ефективного захисту земельних прав.

Одним із ключових питань дослідження медіації як альтернативного способу вирішення земельних спорів є визначення критеріїв її ефективності. У науковій літературі відсутній єдиний підхід до оцінки результативності медіаційних процедур, оскільки ефективність медіації не обмежується виключно фактом досягнення сторонами домовленості. На відміну від судового розгляду, де основним показником результативності виступає ухвалення судового рішення, медіація спрямована на комплексне врегулювання конфлікту та врахування інтересів усіх його учасників [12; 13; 19].

На думку автора, оцінка ефективності медіації у земельних спорах повинна здійснюватися за сукупністю взаємопов'язаних критеріїв, серед яких особливе значення мають часовий, економічний, правовий, комунікативний та соціальний критерії.

Першим критерієм є часовий критерій ефективності. Його сутність полягає у співвідношенні строків вирішення земельного спору шляхом медіації та строків його розгляду в судовому порядку. Аналіз судової практики свідчить, що розгляд земельних спорів нерідко триває від кількох місяців до кількох років,

особливо у випадках проведення експертиз, перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку або необхідності витребування додаткових доказів [5–7]. Натомість процедура медіації може бути завершена протягом декількох зустрічей сторін, що дозволяє значно скоротити час врегулювання конфлікту та уникнути затягування процесу захисту прав [12; 13; 19].

Другим критерієм виступає економічний критерій. Його зміст полягає у визначенні співвідношення витрат сторін під час використання медіації та під час судового розгляду земельного спору. Судове провадження зазвичай пов'язане зі сплатою судового збору, витратами на професійну правничу допомогу, проведення судових експертиз, виготовлення технічної документації та іншими процесуальними витратами. Особливо це характерно для спорів щодо меж земельних ділянок, земельних сервітутів або визначення порядку користування землею [1; 5–7]. У більшості випадків витрати на проведення медіації є значно меншими, що дозволяє сторонам досягти бажаного результату з меншими фінансовими втратами.

Третім критерієм є правовий критерій ефективності. Його сутність полягає у здатності медіації забезпечити належний рівень захисту земельних прав та інтересів сторін. Ефективною слід вважати таку медіацію, результатом якої є досягнення законної, реалістичної та добровільно виконуваної домовленості між учасниками спору. Особливого значення цей критерій набуває у зв'язку з тим, що досягнуті під час медіації домовленості повинні відповідати вимогам чинного законодавства та не порушувати права третіх осіб чи публічні інтереси [2, ст. 1, ст. 21; 8]. Водночас саме добровільний характер виконання домовленостей є однією з основних переваг медіації порівняно із примусовим виконанням судових рішень.

Четвертим критерієм виступає комунікативний критерій. Його особливість полягає в оцінці впливу медіації на відносини між сторонами спору. Для земельних правовідносин цей критерій має особливу цінність, оскільки учасники конфлікту нерідко продовжують взаємодіяти після його завершення. Це стосується суміжних землевласників, співвласників земельних ділянок, орендодавців та орендарів, членів фермерських господарств та інших суб'єктів земельних відносин [8, с. 201–205; 10, с. 112–118]. Якщо після завершення медіації сторони зберігають можливість конструктивного спілкування та

співпраці, таку процедуру слід вважати ефективною навіть у випадках, коли досягнуті домовленості лише частково вирішують предмет спору [12, с. 27–56; 13, с. 45–67].

П'ятим критерієм є соціальний критерій ефективності. Його зміст полягає у впливі медіації на загальний рівень конфліктності земельних правовідносин та формування культури мирного врегулювання спорів. На відміну від судового рішення, яке часто закріплює протистояння між сторонами, медіація сприяє розвитку навичок діалогу, взаєморозуміння та співробітництва. Крім того, поширення практики медіації сприяє зменшенню навантаження на судову систему, підвищенню рівня правової культури населення та зміцненню довіри до альтернативних способів захисту прав [3; 4].

Запропонована система критеріїв дозволяє здійснювати комплексну оцінку ефективності медіації у земельних спорах та враховувати не лише юридичний результат процедури, а й її економічні, комунікативні та соціальні наслідки. Наукова новизна такого підходу полягає у тому, що ефективність земельної медіації пропонується оцінювати не за єдиним показником досягнення угоди між сторонами, а за сукупністю критеріїв, які відображають специфіку земельних правовідносин та особливості земельних конфліктів. Саме комплексний підхід до оцінки результативності медіації дозволяє найбільш повно визначити її місце у системі захисту земельних прав та перспективи подальшого розвитку в Україні.

Сучасні тенденції розвитку правової системи України свідчать про поступове зростання ролі альтернативних способів вирішення спорів, серед яких особливе місце займає медіація. У сфері земельних правовідносин застосування медіації має значний потенціал, оскільки земельні конфлікти часто поєднують правові, економічні, соціальні та психологічні аспекти. Саме тому ефективність врегулювання таких спорів залежить не лише від правильного застосування норм права, а й від здатності сторін досягти взаєморозуміння та виробити прийнятне для всіх учасників рішення.

Однією з головних переваг медіації є оперативність процедури. На відміну від судового розгляду, який може тривати роками через складність доказування, проведення експертиз та проходження кількох судових інстанцій, медіація дозволяє врегулювати спір у значно коротші строки [5–7; 12, с. 27–56]. Для земельних правовідносин це має особливе значення,

оскільки тривале перебування сторін у стані конфлікту нерідко унеможлиблює повноцінне використання земельної ділянки або здійснення господарської діяльності.

Важливою перевагою медіації є також її економічна доцільність. Витрати сторін на проведення медіації, як правило, є меншими порівняно з витратами на судовий розгляд, особливо у справах, які потребують проведення земельно-технічних, землеоціночних чи будівельно-технічних експертиз. Крім того, досягнення домовленості на ранніх стадіях конфлікту дозволяє уникнути додаткових витрат, пов'язаних із виконанням судових рішень та повторним виникненням спорів [8, с. 201–205; 9].

Не менш важливою перевагою медіації є її здатність зберігати або відновлювати відносини між сторонами. Для земельних спорів цей аспект має особливу цінність, оскільки значна частина таких конфліктів виникає між особами, які продовжують перебувати у тривалих правовідносинах: сусідами, співвласниками земельних ділянок, орендодавцями та орендарями, членами фермерських господарств тощо. Судове рішення переважно визначає переможця та сторону, яка прогала спір, тоді як медіація спрямована на врахування інтересів усіх учасників конфлікту та формування взаємовигідних домовленостей [12, с. 27–56; 20, р. 79–93].

Позитивною особливістю медіації є також її гнучкість. У межах процедури сторони можуть обговорювати не лише безпосередній предмет спору, а й інші питання, які стали причиною конфлікту. Це дозволяє досягати комплексного врегулювання правовідносин та запобігати виникненню нових спорів у майбутньому. Саме така властивість відрізняє медіацію від судового провадження, межі якого визначаються предметом позову та процесуальними нормами [13; 19, р. 34–39].

Водночас застосування медіації у земельних правовідносинах має і певні недоліки. Насамперед її ефективність значною мірою залежить від добровільної участі сторін та їх готовності до конструктивного діалогу. У випадках високого рівня конфліктності або категоричної відмови однієї зі сторін від співпраці процедура медіації може виявитися неефективною. Крім того, медіація не завжди є придатною для спорів, пов'язаних із захистом публічних інтересів, оскарженням рішень органів державної влади або необхідністю офіційного тлумачення норм права [3; 4].

Окремою проблемою залишається недостатній рівень обізнаності громадян та учасників земельних правовідносин щодо можливостей медіації. Незважаючи на прийняття Закону України «Про медіацію» та закріплення у Земельному кодексі України положень щодо врегулювання земельних спорів шляхом медіації, значна частина громадян продовжує сприймати суд як єдиний спосіб захисту своїх прав [8, с. 201–205; 12, с. 27–56]. Це свідчить про необхідність подальшої популяризації медіації та формування культури мирного врегулювання спорів.

На думку автора, перспективи розвитку медіації у сфері земельних правовідносин безпосередньо пов'язані з удосконаленням нормативно-правового регулювання та розвитком спеціалізації медіаторів. Доцільним видається створення програм підготовки медіаторів, орієнтованих саме на земельні спори, оскільки такі конфлікти потребують не лише комунікативних навичок, а й ґрунтовних знань земельного законодавства, землевпорядної документації та особливостей кадастрової системи.

Перспективним напрямом також є розширення практики судової медіації та активніше інформування учасників земельних спорів про можливість використання примирних процедур ще до звернення до суду. Враховуючи зростання кількості земельних конфліктів та навантаження на судову систему, медіація може стати важливим інструментом забезпечення ефективного захисту земельних прав, підвищення рівня правової культури суспільства та формування більш стабільних земельних правовідносин [3; 4; 20, р. 79–93].

Таким чином, медіація має низку суттєвих переваг порівняно з традиційними способами вирішення земельних спорів, однак її подальший розвиток потребує вдосконалення законодавчої бази, підвищення рівня правової обізнаності населення та формування сталої практики застосування примирних процедур у сфері земельних відносин. Саме комплексне вирішення зазначених завдань здатне забезпечити повноцінну інтеграцію медіації до системи захисту земельних прав в Україні.

4. Висновки. Проведене дослідження дає підстави дійти висновку, що медіація є перспективним та ефективним альтернативним способом врегулювання земельних спорів, який відповідає сучасним тенденціям розвитку правової системи України та міжнародним стандартам забез-

печення доступу до правосуддя. Особливості земельних правовідносин, пов'язані з поєднанням приватних і публічних інтересів, тривалим характером взаємодії між учасниками спору та високою соціальною значущістю земельних ресурсів, обумовлюють доцільність ширшого застосування примирних процедур у сфері захисту земельних прав.

Установлено, що правова природа медіації у земельних спорах полягає у її функціонуванні як добровільного, конфіденційного та структурованого механізму врегулювання конфліктів за участю нейтрального посередника. На відміну від судового розгляду, медіація орієнтована не на визначення переможця та сторони, яка програла спір, а на досягнення взаємоприйнятної рішення, що враховує інтереси всіх учасників земельного конфлікту.

Доведено, що нормативно-правову основу застосування медіації у земельних правовідносинах становлять Закон України «Про медіацію», Земельний кодекс України та міжнародні акти у сфері альтернативного вирішення спорів, зокрема Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради. Особливого значення набуло включення до Земельного кодексу України статті 158-1, яка закріпила можливість врегулювання земельних спорів шляхом медіації та підтвердила визнання цього інституту законодавцем як самостійного способу захисту земельних прав.

Установлено, що найбільш перспективними для застосування медіації є спори щодо визначення меж земельних ділянок, виконання договорів оренди землі, встановлення земельних сервітутів, дотримання правил добросусідства та реалізації прав співвласників земельних ділянок. Саме ці категорії конфліктів характеризуються наявністю тривалих правовідносин між сторонами та потребують не лише юридичного вирішення спору, а й відновлення конструктивної комунікації між його учасниками.

Виявлено, що значна частина земельних спорів, які розглядаються судами, має не лише правову, а й соціально-психологічну природу. У багатьох випадках причиною виникнення конфлікту виступають не стільки порушення земельного законодавства, скільки відсутність належної комунікації між сторонами, різне розуміння своїх прав та обов'язків або тривалі міжособистісні суперечності. За таких умов медіація дозволяє більш повно враховувати інтереси сторін та сприяє досягненню стабільних домовленостей.

Обґрунтовано доцільність комплексного підходу до оцінки ефективності медіації у земельних спорах. Запропоновано здійснювати таку оцінку за часовим, економічним, правовим, комунікативним та соціальним критеріями. Наукова новизна запропонованого підходу полягає у розгляді ефективності медіації не лише через факт досягнення угоди між сторонами, а й через її вплив на подальшу стабільність земельних правовідносин та рівень конфліктності між учасниками спору.

Доведено, що основними перевагами медіації у земельних правовідносинах є скорочення строків вирішення спорів, зменшення фінансових витрат сторін, конфіденційність процедури, можливість врахування інтересів усіх учасників конфлікту та збереження подальших відносин між ними. Водночас встановлено наявність окремих чинників, які стримують розвиток земельної медіації в Україні, зокрема недостатню обізнаність населення щодо можливостей медіації, відсутність сталої практики її застосування та недостатню кількість медіаторів, які спеціалізуються на земельних спорах.

Виявлено, що подальший розвиток медіації у сфері земельних правовідносин потребує вдосконалення нормативно-правового регулювання, розширення практики застосування примирних процедур, підвищення рівня правової культури учасників земельних відносин та розвитку спеціалізованої підготовки медіаторів у сфері земельного права.

Таким чином, медіація має значний потенціал як ефективний механізм альтернативного врегулювання земельних спорів та здатна стати важливим елементом системи захисту земельних прав в Україні. Її подальше впровадження сприятиме підвищенню ефективності правосуддя, зменшенню навантаження на судову систему, формуванню культури діалогу та зміцненню правової визначеності у сфері земельних правовідносин.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті використовувалася мовна модель штучного інтелекту ChatGPT (OpenAI, GPT-5) як допоміжний інструмент для мовно-стилістичного опрацювання тексту, структуровання окремих фрагментів статті, формування

попередніх редакцій окремих розділів, а також технічного оформлення бібліографічних описів, анотації та англомовних структурних елементів статті.

Технології штучного інтелекту використовувалися виключно як допоміжний інструмент під час підготовки окремих редакційних, аналітичних та стилістичних фрагментів рукопису. Автором самостійно здійснювалися підбір та аналіз наукових джерел, опрацювання нормативно-правових актів, зокрема Земельного кодексу України, Закону України «Про медіацію», міжнародних документів у сфері альтернативного вирішення спорів, а також аналіз судової

практики Верховного Суду щодо земельних правовідносин.

Усі результати, отримані за допомогою інструментів штучного інтелекту, були додатково перевірені шляхом аналізу положень чинного законодавства України, наукових джерел та актуальної судової практики. Автор не покладався на штучний інтелект при формулюванні наукових висновків, правових позицій та пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Використання технологій штучного інтелекту не вплинуло на самостійність наукових висновків автора та не визначало результати проведеного дослідження.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). *Zemelnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25 zhovtnia 2001 roku № 2768-III* [Land Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2768-III of October 25, 2001]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *Pro mediatsiiu: Zakon Ukrainy vid 16 lystopada 2021 roku № 1875-IX* [On mediation: Law of Ukraine No. 1875-IX of November 16, 2021]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20>
3. European Parliament & Council of the European Union. (2008). Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. *Official Journal of the European Union*, L136, 3–8.
4. Council of Europe. (2002). Recommendation Rec(2002)10 of the Committee of Ministers to Member States on Mediation in Civil Matters. Council of Europe.
5. Supreme Court. (2024). *Zemelni spory: pravovi vysnovky Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu za 2024 rik* [Land disputes: Legal conclusions of the Grand Chamber of the Supreme Court for 2024]. <https://court.gov.ua/archive/1732121>
6. National Bar Association of Ukraine. (2023). *Zemelni spory: ohliad praktyky Verkhovnoho Sudu za I pivrichchia 2023 roku* [Land disputes: Review of Supreme Court practice for the first half of 2023]. <https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/277223-zemelnye-spory-obzor-praktiki-verkhovnogo-suda-za-i-polugodie-2023-goda>
7. Supreme Court. (n.d.). *Sudova praktyka shchodo zemelnykh pravovidnosyn* [Judicial practice regarding land legal relations]. <https://court.gov.ua/archive/1420496>
8. Fedchyshyn, D. V. (2024). *Zemelno-pravovi aspekty zastosuvannya mediatsii v Ukraini* [Land law aspects of mediation application in Ukraine]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*. Serii: Pravo, 85(2), 201–205. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.29>
9. Valianska, T. P. (2024). *Uhoda za rezultatamy mediatsii ta myrova uhoda u sferi vyrishennia zemelnykh sporiv* [Mediation settlement agreement and amicable settlement in land dispute resolution]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*. Serii: Pravo, 82(2). <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.7>
10. Danilik, D. M., Myroniuk, Ye. H., & Hutsul, S. R. (2025). *Mediatsiia yak sposib vrehuliuvannya zemelnykh konfliktiv shchodo doderzhannia hromadianamy pravyl dobrosusidstva: pravovi mekhanizmy ta efektyvnist* [Mediation as a method of resolving land conflicts concerning compliance with neighborhood rules: Legal mechanisms and effectiveness]. *Analitichno-Porivnialne Pravo Navstvo*. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.19>
11. Khlystik, M. A. (2024). *Pro deiaki aspekty vyrishennia zemelnykh sporiv* [On certain aspects of resolving land disputes]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*. Serii: Pravo, 84(2). <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.35>
12. Kyselova, T. I. (2017). *Mediatsiia v Ukraini: teoriia ta praktyka vprovadzhennia* [Mediation in Ukraine: Theory and practice of implementation]. *Kyievo-Mohylianskyi Pravnychi Zhurnal*, 3, 27–56.

13. Holubieva, N. Yu. (2022). Alternatyvne vyrishennia sporiv u pryvatnopravovykh vidnosynakh [Alternative dispute resolution in private law relations]. Feniks.
14. Malets, M. (2022). Pryntsypy mediatsii yak alternatyvnoho sposobu zabezpechennia prav liudyny ta hromadianyna [Principles of mediation as an alternative means of ensuring human and civil rights]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu "Lvivska Politekhnikha"*. Seriya: Yurydychni Nauky, 35, 171–177.
15. Shevchuk, L. V. (2023). Pryntsypy mediatsii yak zaporuka realizatsii dosudovoho vrehuliuvannia sporiv v Ukraini [Principles of mediation as a guarantee of pre-trial dispute resolution in Ukraine]. *Naukovo-Informatsiyni Visnyk Ivano-Frankivskoho Universytetu Prava im. Korolia Danyla Halytskoho*, 28, 95–99.
16. Herashchenko, M. (2018). Henezys i rozvytok mediatsii u kros-kulturnomu seredovyshchi [Genesis and development of mediation in a cross-cultural environment]. *Kultura i Suchasnist*, 1. <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2018.148311>
17. Pravova sutnist mediatsii ta protsesu mediatsii dlia bezkonfliktnoho vyrishennia sporu [Legal essence of mediation and the mediation process for conflict-free dispute resolution]. (2021). *Pravova Derzhava*. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.44.245080>
18. Sander, F. E. A., & Goldberg, S. B. (2020). Fitting the forum to the fuss: A user-friendly guide to selecting an ADR procedure. *Negotiation Journal*, 36(2), 141–156.
19. Moore, C. W. (2014). *The mediation process: Practical strategies for resolving conflict* (4th ed.). Jossey-Bass.
20. Nezhevelo, V., & Piddubnyi, O. (2025). Mediation in preventing litigation in land conflicts: A comparison of Ukrainian and EU legislation. *Democratic Governance*, 18(2), 79–93. <https://doi.org/10.56318/dg/2.2025.79>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Карашук Катерина Леонідівна

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри агроєкономіки
та менеджменту економіко-технологіч-
ного факультету
Київського аграрного університету
Національної академії аграрних наук України
e-mail: pv.karashuk@gmail.com
ORCID: 0009-0008-6445-5836

Kateryna Karashchuk

PhD in Law, Associate Professor at the
Department of Agricultural Economics and
Management, Faculty of Economics and
Technology,
Kyiv Agrarian University of the National
Academy of Agrarian Sciences of Ukraine
e-mail: pv.karashuk@gmail.com
ORCID: 0009-0008-6445-5836

Дата надходження статті: 24.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 14.04.2026

Дата прийняття статті: 20.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(37\)-34-41](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(37)-34-41)
УДК 342.9:004.738.5

ВИДИ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Ковальський Р. Б.

TYPES OF VIRTUAL ASSETS AND THEIR SIGNIFICANCE FOR ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION

Roman Kovalskyi

Анотація

У статті досліджуються основні підходи до класифікації віртуальних активів та їх значення для формування ефективної системи адміністративно-правового регулювання обігу таких активів. Проаналізовано міжнародні та національні підходи до визначення поняття віртуального активу, а також особливості його правової природи у сучасному праві. Особливу увагу приділено положенням Регламенту Європейського Союзу про ринки криптоактивів (MiCA), рекомендаціям Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та підходам, що застосовуються у міжнародній практиці щодо класифікації криптоактивів.

У статті розглянуто технологічний, функціональний та регуляторний підходи до класифікації віртуальних активів. Проаналізовано особливості криптовалют, токенів, стабільних токенів та невзаємозамінних токенів, а також визначено їх основні функції у цифровій економіці. Зазначено, що віртуальні активи можуть виконувати платіжну, інвестиційну, утилітарну та інші функції, що обумовлює необхідність застосування диференційованих підходів до їх правового регулювання та державного нагляду.

Акцентовано увагу на тому, що класифікація віртуальних активів має важливе значення для визначення правового режиму відповідних активів, формування механізмів державного контролю та застосування заходів фінансового моніторингу. Встановлено, що відсутність єдиного підходу до класифікації віртуальних активів ускладнює формування ефективної системи адміністративно-правового регулювання їх обігу та створює правову невизначеність у сфері функціонування ринку цифрових активів. Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення підходів до систематизації віртуальних активів з урахуванням їх технологічних, економічних та правових характеристик.

Ключові слова: віртуальні активи, криптоактиви, криптовалюта, класифікація віртуальних активів, адміністративно-правове регулювання, MiCA, цифрові активи.

Abstract

The article examines the main approaches to the classification of virtual assets and their significance for the formation of an effective system of administrative and legal regulation of the circulation of such assets. International and national approaches to defining the concept of a virtual asset, as well as the peculiarities of its legal nature in modern law, are analysed. Particular attention is paid to the provisions of the European Union Regulation on Markets in Crypto-Assets (MiCA), the recommendations of the Financial Action Task Force and the approaches applied in international practice regarding the classification of crypto-assets.

The article considers technological, functional and regulatory approaches to the classification of virtual assets. The peculiarities of cryptocurrencies, tokens, stablecoins and non-fungible tokens are analysed, and their main functions within the digital economy are determined. It is noted that virtual assets may perform payment, investment, utility and other functions, which necessitates the application of differentiated approaches to their legal regulation and state supervision.

Attention is focused on the fact that the classification of virtual assets is important for determining the legal regime of the relevant assets, forming mechanisms of state control and applying financial monitoring measures. It has been established that the absence of a unified approach to the classification of virtual assets complicates the formation of an effective system of administrative and legal regulation of their circulation and creates legal uncertainty in the functioning of the digital asset market. The necessity of further improving approaches to the systematisation of virtual assets, taking into account their technological, economic and legal characteristics, is substantiated.

Key words: virtual assets; crypto-assets, cryptocurrency, classification of virtual assets, administrative and legal regulation, MiCA, digital assets.

1. Вступ. Розвиток технологій розподілених реєстрів та цифрової економіки сприяв появі нових форм активів, які функціонують виключно у цифровому середовищі. До таких активів належать віртуальні активи, що набули значного поширення у фінансовій, інвестиційній та платіжній сферах. Зростання обсягів операцій з віртуальними активами та їх інтеграція у глобальну фінансову систему зумовлюють необхідність формування ефективної системи їх правового регулювання.

Разом із тим різноманіття віртуальних активів та відсутність єдиного підходу до їх класифікації ускладнюють вироблення узгоджених механізмів державного регулювання. Різні види віртуальних активів можуть виконувати відмінні економічні функції, зокрема виступати засобом платежу, інвестиційним інструментом або цифровим представленням майнових прав. У зв'язку з цим важливого значення набуває визначення їх основних видів та формування відповідної класифікації.

Питання класифікації віртуальних активів набуло особливої актуальності у контексті розвитку міжнародного регулювання, зокрема прийняття Регламенту Європейського Союзу про ринки криптоактивів (MiCA), який встановлює комплексну систему правового регулювання таких активів та виділяє окремі їх категорії [11]. Водночас міжнародні організації, зокрема FATF та BIS, пропонують власні підходи до визначення та класифікації віртуальних активів [1; 6].

У таких умовах вивчення видів віртуальних активів та їх ролі у формуванні ефективної системи адміністративно-правового регулювання набуває важливого теоретичного та практичного значення. Метою статті є визначення основних видів віртуальних активів та з'ясування їх значення для формування ефективної системи адміністративно-правового регулювання їх обігу, а також дослідження можливостей їх класифікації для цілей адміністративно-правового регулювання.

2. Матеріали та методи. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання. Зокрема, формально-юридичний метод застосовано для аналізу положень міжнародних та національних нормативно-правових актів у сфері регулювання віртуальних активів. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення підходів до класифікації віртуальних активів у праві Європейського Союзу, документах FATF та на-

ціональному законодавстві України [4; 5; 11]. Системно-структурний метод дозволив визначити основні підходи до класифікації віртуальних активів та встановити взаємозв'язок між їх технологічними, економічними та правовими характеристиками.

Матеріалами дослідження стали положення Регламенту Європейського Союзу про ринки криптоактивів (MiCA) [11], рекомендації FATF [5; 6], документи Банку міжнародних розрахунків [1; 2], проєкт Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні» [4], а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників у сфері правового регулювання криптоактивів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правової природи та класифікації віртуальних активів активно досліджується як у зарубіжній, так і у вітчизняній науковій літературі. Значну увагу цьому питанню приділяють міжнародні організації та науковці, які аналізують правові та економічні аспекти функціонування криптоактивів.

Зокрема, у працях зарубіжних дослідників розглядаються питання правового регулювання криптоактивів та формування нових підходів до їх класифікації у сучасній фінансовій системі. У цьому контексті важливе значення мають дослідження С. Brummer [3], присвячені правовим та монетарним аспектам криптоактивів, а також роботи G. Mkrtchyan та H. Treiblmaier [9], у яких аналізуються регуляторні наслідки запровадження регламенту MiCA.

Окремі аспекти функціонування криптоактивів та децентралізованих фінансів висвітлюються у звітах міжнародних організацій, зокрема Банку міжнародних розрахунків, у яких аналізуються функції криптоактивів та їх вплив на фінансову стабільність [1; 2].

У вітчизняній науковій літературі також досліджуються питання правової природи криптовалют, їх використання як засобу платежу та перспективи розвитку національного регулювання у цій сфері [5; 12; 13]. Разом із тим питання класифікації віртуальних активів у контексті адміністративно-правового регулювання потребує подальшого наукового осмислення.

3. Результати та обговорення. У сучасному праві поняття віртуального активу не має єдиного універсального визначення, що зумовлено різноманіттям форм і функцій таких активів.

У міжнародній практиці та національних правових системах застосовуються різні підходи до визначення цього поняття, які відображають як технологічні особливості функціонування віртуальних активів, так і їх економічну природу.

Одним із найбільш поширених підходів є визначення, запропоноване Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), відповідно до якого віртуальний актив визначається як цифрове представлення вартості, яке може бути об'єктом обігу або передачі у цифровій формі та використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [6]. При цьому до таких активів не належать цифрові представлення фіатних валют або інших фінансових інструментів, які вже підпадають під дію фінансового законодавства.

Подібний підхід використовується і у праві Європейського Союзу. Зокрема, відповідно до Регламенту ЄС про ринки криптоактивів (MiCA), криптоактив визначається як цифрове представлення вартості або прав, яке може передаватися та зберігатися в електронній формі з використанням технології розподіленого реєстру або подібних технологій [11]. У сучасній міжнародній практиці саме MiCA розглядається як один із найбільш комплексних нормативних підходів до регулювання криптоактивів [9].

Питання правової природи віртуального активу є одним із ключових у контексті формування належної моделі його правового регулювання. Це зумовлено тим, що віртуальні активи не вписуються повною мірою у традиційні категорії об'єктів права, оскільки поєднують у собі ознаки цифрового явища, економічної цінності та об'єкта цивільного обороту.

У вітчизняному підході, відображеному у проєкті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні», віртуальний актив визначається як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі [4]. Таке визначення є важливим з точки зору правової кваліфікації, оскільки воно прямо вказує на цивільно-правову природу віртуального активу та водночас підкреслює його нематеріальний характер. Крім того, законопроект передбачає, що віртуальний актив може підтверджувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав, що ще більше ускладнює його правову характеристику.

Отже, віртуальний актив не може розглядатися виключно як технічний запис у цифровій системі. Його правова природа виявляється у здатності бути самостійним об'єктом правовідносин, мати економічну цінність, бути об'єктом цивільного обороту та виступати носієм певних правомочностей. Саме це відрізняє віртуальні активи від звичайних електронних даних, які самі по собі не завжди мають ознаки об'єкта цивільних прав.

У міжнародному правовому дискурсі акцент здебільшого робиться не стільки на цивілістичній природі віртуального активу, скільки на його функціональному та економічному змісті. Так, у документах FATF віртуальний актив розглядається як цифрове представлення вартості, що може передаватися або використовуватися для платіжних чи інвестиційних цілей [5; 6]. У Регламенті MiCA криптоактив визначається як цифрове представлення вартості або прав, яке може передаватися та зберігатися в електронній формі з використанням технології розподіленого реєстру або подібних технологій [11]. Таким чином, міжнародний підхід більше зосереджений на оборотоздатності, функціональному призначенні та технологічному способі існування відповідного активу.

З огляду на це правова природа віртуального активу має комплексний характер. З одного боку, у вітчизняному законодавчому підході він розглядається як особливе нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, а з іншого – особливий цифровий інструмент, який може виконувати різні економічні функції: платіжну, інвестиційну, утилітарну або підтверджувальну. Саме така багатофункціональність обумовлює складність його правової кваліфікації та необхідність застосування диференційованих підходів до правового регулювання.

З огляду на вищезазначене доцільно виходити з того, що правова природа віртуального активу визначається не лише його технологічною формою, а й тим, які саме права або економічні можливості він надає своєму володільцю. Відповідно, один і той самий за технічною формою цифровий об'єкт може потребувати різного правового режиму залежно від свого функціонального призначення. Саме тому з'ясування правової природи віртуального активу є необхідною передумовою його подальшої класифікації та визначення належних механізмів адміністративно-правового регулювання.

Таким чином, у сучасному праві віртуальні активи розглядаються як особливий вид

цифрових об'єктів цивільних прав, що існують в електронному середовищі та можуть виступати предметом цивільного обороту. Водночас різноманітність їх функціональних характеристик зумовлює необхідність формування відповідних підходів до їх класифікації.

Одним із підходів до класифікації віртуальних активів є технологічний підхід, який ґрунтується на особливостях їх створення, функціонування та використання у цифровому середовищі.

Найбільш поширеною категорією віртуальних активів є криптовалюти, які функціонують на основі технології блокчейн та використовуються переважно як засіб обміну або збереження вартості. До таких активів належать, зокрема, Bitcoin та інші подібні цифрові валюти, що не мають централізованого емітента.

Іншою категорією є токени, які створюються в межах певних блокчейн-платформ і можуть надавати їх власникам різні права або можливості. Зокрема, виділяють утилітарні токени (*utility tokens*), що забезпечують доступ до певних цифрових сервісів або продуктів, а також токени управління (*governance tokens*), які надають право брати участь у прийнятті рішень щодо розвитку відповідних децентралізованих платформ.

Окрему групу становлять так звані стабільні токени (*stablecoins*), вартість яких прив'язана до певного активу, наприклад фіатної валюти або кошика активів. Основною метою створення таких токенів є зменшення волатильності, характерної для багатьох криптоактивів. У сучасних дослідженнях окремо наголошується на необхідності посиленого регулювання *stablecoins* з огляду на їх потенційний вплив на фінансову стабільність та платіжні системи [2].

Також до сучасних видів віртуальних активів належать невзаємозамінні токени (*NFT*), які, як правило, не є взаємозамінними між собою та використовуються для підтвердження права власності на унікальні цифрові об'єкти, зокрема цифрові твори мистецтва, ігрові предмети або інші цифрові активи.

Зазначена класифікація відображає технологічні особливості створення та використання віртуальних активів, проте вона не завжди повною мірою враховує їх правові характеристики. Саме тому поряд із технологічним підходом важливе значення має регуляторна класифікація таких активів.

Регуляторна класифікація віртуальних активів формується з урахуванням їх правової

природи та економічних функцій, що дозволяє визначити відповідні механізми державного регулювання.

Одним із найбільш розвинених підходів до класифікації криптоактивів є модель, запроваджена у праві Європейського Союзу Регламентом MiCA [11]. Зазначений нормативно-правовий акт передбачає поділ криптоактивів на кілька основних категорій залежно від їх функціональних характеристик.

Зокрема, MiCA виділяє *asset-referenced tokens* (*ART*), тобто токени, вартість яких прив'язана до кількох активів, зокрема валют, товарів або інших криптоактивів; *e-money tokens* (*EMT*), вартість яких прив'язана до однієї офіційної валюти та які використовуються переважно як засіб платежу; а також інші криптоактиви, що не належать до зазначених категорій, зокрема утилітарні токени. Такий підхід дозволяє диференціювати регуляторні вимоги залежно від функцій конкретного виду криптоактивів [11]. У сучасній науковій літературі зазначається, що регламент MiCA формує основу для уніфікації підходів до регулювання криптоактивів у межах Європейського Союзу та створює передумови для підвищення правової визначеності на ринку цифрових активів [9].

Окрім цього, міжнародні організації також пропонують власні підходи до класифікації віртуальних активів. Зокрема, у дослідженнях Банку міжнародних розрахунків криптоактиви поділяються залежно від їх економічних функцій, серед яких виділяються платіжні активи, інвестиційні інструменти, а також активи, що використовуються у сфері децентралізованих фінансів [1]. Окрема увага у сучасних міжнародних дослідженнях приділяється також стабільним токенам (*stablecoins*), які можуть створювати ризики для фінансової стабільності та потребують спеціального регуляторного підходу [2].

Окрім технологічної та регуляторної класифікації, у науковій літературі широко застосовується також функціональний підхід до класифікації віртуальних активів. У межах такого підходу ключовим критерієм поділу виступає економічна функція, яку відповідний актив виконує у цифровому середовищі.

Зокрема, дослідники виділяють платіжні віртуальні активи, що використовуються передусім як засіб обміну або розрахунків між користувачами. До цієї категорії належать криптовалюти, які можуть виконувати функцію цифрового аналога грошей у межах певних цифрових еко-

систем. Окрему групу становлять інвестиційні криптоактиви, що можуть використовуватися як інструмент вкладення капіталу або отримання прибутку. У сучасних дослідженнях також звертається увага на високий рівень спекулятивності окремих криптоактивів та пов'язані з цим ризики для учасників ринку [14].

Крім того, у сучасній практиці виділяють утилітарні віртуальні активи, які надають доступ до певних цифрових сервісів або функціоналу відповідних платформ. Такі активи використовуються переважно у межах конкретних цифрових екосистем і можуть виконувати роль інструменту взаємодії між користувачами та цифровими сервісами.

Таким чином, функціональна класифікація дозволяє враховувати економічне призначення віртуальних активів та їх роль у цифровій економіці. У поєднанні з технологічним та регуляторним підходами вона формує більш комплексне уявлення про різноманіття віртуальних активів та сприяє формуванню ефективних механізмів їх адміністративно-правового регулювання.

Поряд із наведеними підходами для цілей адміністративно-правового регулювання доцільним видається також поділ віртуальних активів залежно від рівня ризику, який вони становлять для фінансової системи та сфери фінансового моніторингу. У цьому контексті можуть бути виділені віртуальні активи з низьким, середнім та високим рівнем регуляторного ризику залежно від рівня анонімності операцій, характеру їх використання, ступеня децентралізації та потенційних можливостей використання у протиправній діяльності. Такий підхід дозволяє застосовувати диференційовані механізми державного нагляду та адміністративного контролю залежно від особливостей відповідного виду віртуальних активів.

Класифікація віртуальних активів має важливе значення для формування ефективної системи їх адміністративно-правового регулювання. Різноманіття функціональних характеристик таких активів обумовлює необхідність застосування диференційованих регуляторних підходів, що враховують особливості їх використання у фінансових, інвестиційних та інших економічних відносинах.

Насамперед класифікація віртуальних активів дозволяє визначити їх правову природу та місце у системі об'єктів цивільних прав. Залежно від економічної функції конкретного активу він може розглядатися як платіжний інструмент,

інвестиційний актив або цифрове представлення певних майнових прав. Відповідно до цього визначаються особливості правового режиму таких активів та механізми державного контролю за їх обігом.

Важливе значення класифікація віртуальних активів має і для визначення повноважень органів державної влади у сфері регулювання їх обігу. Наприклад, залежно від виду криптоактиву можуть застосовуватися різні регуляторні режими, що передбачають ліцензування діяльності постачальників послуг, встановлення вимог до емітентів відповідних токенів, а також здійснення нагляду за дотриманням вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу.

Показовим у цьому контексті є підхід, закріплений у праві Європейського Союзу Регламентом про ринки криптоактивів (MiCA) [11], який передбачає поділ криптоактивів на окремі категорії залежно від їх функціонального призначення. Такий підхід дозволяє встановлювати різні регуляторні вимоги до емітентів та постачальників послуг залежно від виду криптоактиву, що сприяє підвищенню ефективності державного нагляду у цій сфері. Крім того, міжнародні організації наголошують на необхідності формування комплексних підходів до регулювання криптоактивів на глобальному рівні з метою мінімізації системних ризиків та забезпечення фінансової стабільності [13].

Крім того, класифікація віртуальних активів має важливе значення для застосування механізмів протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. У міжнародній практиці відповідні вимоги формуються, зокрема, у межах рекомендацій FATF, які передбачають застосування ризик-орієнтованого підходу до діяльності постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів [5; 6].

Таким чином, класифікація віртуальних активів виступає важливим елементом формування ефективної системи адміністративно-правового регулювання їх обігу. Вона дозволяє враховувати особливості різних видів криптоактивів та забезпечувати застосування диференційованих регуляторних механізмів, спрямованих на забезпечення стабільності фінансової системи, захист прав учасників ринку та запобігання зловживанням у сфері обігу цифрових активів.

У цьому контексті класифікація віртуальних активів виступає важливою передумовою формування ефективної адміністративної процедури регулювання їх обігу, оскільки дозволяє визна-

чити специфіку правового режиму відповідних активів та особливості застосування до них адміністративно-правових механізмів державного нагляду.

Незважаючи на розвиток міжнародного та національного регулювання у сфері обігу віртуальних активів, питання їх класифікації залишається одним із найбільш дискусійних у сучасній правовій науці. Це зумовлено швидким розвитком технологій блокчейн та появою нових видів цифрових активів, які поєднують ознаки різних правових категорій.

Однією з основних проблем є відсутність єдиного універсального підходу до класифікації віртуальних активів. У різних правових системах застосовуються різні критерії поділу таких активів, зокрема технологічні особливості, економічні функції або правова природа відповідних активів.

Крім того, у практиці часто виникають ситуації, коли один і той самий криптоактив може виконувати кілька функцій одночасно. Наприклад, певний токен може використовуватися як інвестиційний інструмент, засіб доступу до цифрового сервісу та елемент системи управління децентралізованою платформою. Це ускладнює визначення його правового статусу та вибір відповідного регуляторного режиму.

Ще однією проблемою є швидкість розвитку технологій, яка значно випереджає темпи формування правового регулювання. У зв'язку з цим законодавство нерідко не встигає адаптуватися до появи нових моделей використання віртуальних активів, що створює правову невизначеність у цій сфері. У сучасних міжнародних дослідженнях також наголошується на необхідності забезпечення балансу між стимулюванням інновацій та належним рівнем державного контролю за ринком цифрових активів [15].

У таких умовах формування чіткої та гнучкої системи класифікації віртуальних активів є важливою передумовою ефективного адміністративно-правового регулювання їх обігу.

4. Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що віртуальні активи є складним та багатогранним явищем цифрової економіки, правова природа якого поєднує ознаки нематеріального блага, об'єкта цивільних прав та цифрового інструменту, що функціонує у децентралізованому середовищі. Різноманіття економічних функцій та технологічних характеристик таких активів зумовлює необхідність їх системної класифікації.

У сучасній науковій літературі та правовій практиці сформувалося кілька основних підходів до класифікації віртуальних активів. Технологічний підхід враховує особливості створення та функціонування відповідних активів у цифровому середовищі, функціональний – їх економічне призначення, а регуляторний – правову природу та функціональні характеристики відповідних активів. Водночас для цілей адміністративно-правового регулювання доцільним є також застосування ризик-орієнтованого підходу до класифікації віртуальних активів залежно від потенційного впливу відповідних активів на фінансову систему та сферу фінансового моніторингу. Такий підхід сприятиме застосуванню більш диференційованих механізмів державного нагляду та контролю у сфері обігу віртуальних активів.

Особливого значення у цьому контексті набуває підхід, закріплений у праві Європейського Союзу Регламентом MiCA [11], який передбачає поділ криптоактивів на окремі категорії залежно від механізму забезпечення їх вартості та функціонального призначення. Така класифікація створює основу для диференційованого правового регулювання обігу криптоактивів та встановлення різних вимог до їх емітентів і поставальників відповідних послуг.

Врахування різних підходів до класифікації віртуальних активів має важливе значення для формування ефективної системи адміністративно-правового регулювання їх обігу. Чітке визначення видів криптоактивів дозволяє встановлювати адекватні регуляторні вимоги, визначати повноваження відповідних органів державної влади та забезпечувати належний рівень державного нагляду у цій сфері.

Отже, систематизація видів віртуальних активів виступає важливим елементом формування сучасної системи правового регулювання цифрової економіки. Подальше вдосконалення підходів до їх класифікації сприятиме підвищенню ефективності адміністративно-правового регулювання їх обігу та розвитку правового середовища для функціонування ринку віртуальних активів.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті використовувалась мовна мо-

дель штучного інтелекту ChatGPT (OpenAI, GPT-5.5) як допоміжний інструмент для мовно-стилістичного опрацювання тексту, структурування окремих фрагментів статті, технічного оформлення бібліографічних описів, а також підготовки англomовного перекладу анотації та References. Технології штучного інтелекту застосовувалися під час підготовки окремих структурних елементів статті та редакційного опрацювання окремих фрагментів основного тексту.

Автором самостійно здійснювалися підбір та аналіз наукових джерел, опрацювання міжнародних і національних нормативно-правових

актів у сфері регулювання віртуальних активів, формулювання наукових положень, висновків і пропозицій. Усі результати, отримані за допомогою інструментів штучного інтелекту, були додатково перевірені шляхом аналізу наукових джерел, міжнародних регуляторних документів та положень законодавства України і Європейського Союзу у сфері обігу віртуальних активів.

Використання технологій штучного інтелекту не вплинуло на самостійність наукових висновків автора та не визначало результати проведення дослідження.

References:

1. Aquilina, M., Cornelli, G., Frost, J., & Gambacorta, L. (2024). *Cryptoassets and decentralised finance: Functions and financial stability implications*. Bank for International Settlements. <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap156.pdf>
2. Arner, D. W., Auer, R., & Frost, J. (2020). *Stablecoins: Risks, potential and regulation*. Bank for International Settlements Working Papers, 905. <https://www.bis.org/publ/work905.pdf>
3. Brummer, C. (2019). *Cryptoassets: Legal and monetary perspectives*. Oxford University Press. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780190077334_A38375798/preview-9780190077334_A38375798.pdf
4. Draft Law of Ukraine “On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Regulation of the Circulation of Virtual Assets in Ukraine” No. 10225-d dated April 24, 2025. (2025). <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56271>
5. Fedorenko, T. V. (2024). *Pravove rehuliuвання virtualnykh aktyviv v Ukraini: perspektyvy rozvytku [Legal regulation of virtual assets in Ukraine: Development prospects]*. *Suchasnyi naukovyi zhurnal*, 3(1), 47–53. <https://doi.org/10.36994/2786-9008-2024-3-6>
6. Financial Action Task Force. (2021). *Guidance for a risk-based approach to virtual assets and virtual asset service providers*. FATF. <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Guidance-rba-virtual-assets.html>
7. Financial Action Task Force. (2025). *International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation (FATF Recommendations)*. FATF. <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Recommendations%202012.pdf>
8. Financial Stability Board. (2023). *Global regulatory framework for crypto-asset activities*. <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P170723-1.pdf>
9. Mkrtchyan, G., & Treiblmaier, H. (2025). Business implications and theoretical integration of the Markets in Crypto-Assets (MiCA) regulation. *FinTech*, 4, Article 11. <https://doi.org/10.3390/fintech4020011>
10. Regulation (EU) 2023/1113 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets. (2023). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R1113>
11. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. (2023). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R1114>
12. Savchenko, Ye. Yu. (2024). *Vykorystannia virtualnykh aktyviv yak zasobu platezhu [Use of virtual assets as a means of payment]*. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 8. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/22>
13. Tovkun, L. V., & Saienko, A. H. (2021). *Pravove rehuliuвання obihu virtualnykh aktyviv v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Legal regulation of virtual asset circulation in Ukraine: Current state and development prospects]*. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 10, 399–401. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/103>

14. World Economic Forum. (2024). *Digital assets regulation: Insights from jurisdictional approaches*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/publications/digital-assets-regulation-insights-from-jurisdictional-approaches/>
15. Zetzsche, D. A., Buckley, R. P., Arner, D. W., & Fцhr, L. (2019). The ICO gold rush: It's a scam, it's a bubble, it's a super challenge for regulators. *Harvard International Law Journal*, 63(2). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3072298

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковальський Роман Борисович

аспірант кафедри теорії держави і права,
конституційного та адміністративного права
факультету права та міжнародних відносин,
Національний університет «Київський авіацій-
ний інститут»
e-mail: rbkovalsky@gmail.com
ORCID: 0009-0000-9244-0238

Roman Kovalskyi

Postgraduate Student at the Department
of Theory of State and Law, Constitutional
and Administrative Law, Faculty of Law and
International Relations, National Aviation
University "Kyiv Aviation Institute"
e-mail: rbkovalsky@gmail.com
ORCID: 0009-0000-9244-0238

Дата надходження статті: 22.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 15.04.2026

Дата прийняття статті: 22.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(37\)-42-50](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(37)-42-50)
УДК 349.6:351.86(477)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ ВІДПОВІДНО ДО ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ: ПРАВОВИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Нестеренко А. О.

TRANSFORMATION OF THE INSTITUTE OF ENVIRONMENTAL AUDIT IN LINE WITH SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND WARTIME CHALLENGES: LEGAL DIMENSION OF NATIONAL SECURITY

Anna Nesterenko

Анотація

Стаття присвячена теоретико-правовому дослідженню трансформації інституту екологічного аудиту в Україні в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. Повномасштабна збройна агресія спричинила масштабне руйнування екосистем, актуалізувавши екологічну безпеку як пріоритетний складник національної безпеки держави. Доведено, що традиційна ринкова модель екоаудиту як добровільного інструменту приватного сектора, спрямована на мінімізацію комерційних ризиків у мирний час, повністю вичерпала свій потенціал. Виявлено нормативний вакуум у Законі України «Про екологічний аудит», який позбавлений правових механізмів для процесуальної фіксації, оцінки й верифікації шкоди, завданої довіллю воєнними факторами.

З метою подолання виявленого деструктивного дисонансу обґрунтовано необхідність переведення екоаудиторської діяльності у вертикаль публічно-правового забезпечення безпеки держави. Оновлений інститут має виступити обов'язковим юридичним фільтром під час реалізації національного Плану відновлення. Впровадження стратегічного екоаудиту постраждалих регіонів та детекції земель сільськогосподарського призначення визначено як єдиний спосіб забезпечення зобов'язань України щодо Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року та залучення іноземних інвестицій за європейським принципом «Do No Significant Harm» (не завдавай значної шкоди довіллю).

Сформульовано пропозиції щодо реформування законодавства. Обґрунтовано доцільність інтеграції до профільного Закону спеціального воєнного розділу, легалізації правового статусу «військово-екологічного аудитора» та внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України задля визнання висновків екоаудиту офіційним джерелом доказів у провадженнях за фактами екоциду. Комплексна модернізація інституту закладе тривкий фундамент для довгострокового безпечного розвитку суспільства.

Ключові слова: національна безпека, правові гарантії, екологічний аудит, правове регулювання, інститут екологічного аудиту, Цілі сталого розвитку, воєнний стан, екологічна безпека, екологічна шкода.

Abstract

The article is devoted to a theoretical and legal study of the transformation of the institute of environmental audit in Ukraine under the conditions of martial law and post-war recovery. Full-scale armed aggression has caused large-scale destruction of ecosystems, actualizing environmental security as a priority component of the state's national security. It is proven that the traditional market model of environmental audit as a voluntary tool of the private sector, aimed at minimizing commercial risks in peacetime, has completely exhausted its potential. A regulatory vacuum has been identified in the Law of Ukraine «On Environmental Audit», which lacks legal mechanisms for the procedural recording, assessment, and verification of damage caused to the environment by military factors.

In order to overcome the identified destructive dissonance, the necessity of transferring environmental auditing activity into the vertical of public-legal enforcement of national security is substantiated. The updated institute must serve as a mandatory legal filter during the implementation of the national Recovery Plan. The introduction of strategic environmental audit of the affected regions and safety detection of agricultural lands is defined as the only way to ensure Ukraine's commitments regarding the UN Sustainable Development Goals until 2030 and to attract foreign investment in accordance with the European «Do No Significant Harm» principle.

Proposals for legislative reform have been formulated. The expediency of integrating a special wartime section into the specialized Law, legalizing the legal status of a «military-environmental auditor», and amending the Criminal Procedure Code of Ukraine to recognize the findings of an environmental audit as an official source of evidence in criminal proceedings on the facts of ecocide is substantiated. Comprehensive modernization of the institute will lay a solid foundation for the long-term secure development of society.

Key words: National security, legal guarantees, environmental audit, legal regulation, institute of environmental audit, Sustainable Development Goals, martial law, environmental security, environmental damage.

1. Вступ. Повномасштабна збройна агресія проти України радикально трансформувала традиційні уявлення про систему забезпечення національної безпеки, вивівши екологічну безпеку на рівень критичних пріоритетів виживання держави. Навмисне руйнування промислових об'єктів, затоплення шахт, масове мінування земель сільськогосподарського призначення, знищення заповідних фондів та забруднення водних ресурсів становлять пряму загрозу для життя населення та економічної життєздатності країни. Масштаби сучасного екоциду свідчать про те, що довкілля стало свідомим об'єктом ураження, що вимагає негайного правового реагування на загальнодержавному рівні. Водночас, попри умови воєнного стану, Україна залишається інтегрованою у світову спільноту і підтверджує свої зобов'язання щодо виконання Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року. Відповідно, поствоєнне відновлення держави не може відбуватися за застарілими ресурсомісткими моделями, а має базуватися на принципах «зеленої реконструкції» та сучасного екологічного менеджменту.

У цьому зв'язку особливого значення набуває інститут екологічного аудиту, який традиційно розглядався в юридичній науці переважно як інструмент ринкового контролю, добровільної оцінки екологічної ефективності підприємств або супутній елемент цивільно-правових угод при зміні власності чи приватизації. Проте сучасні виклики воєнного часу вимагають докорінного правового переосмислення цього інструменту, оскільки наразі існує глибокий дисонанс між чинною нормативно-правовою базою України у сфері екологічного аудиту, яка розроблялася виключно під умови мирного часу й орієнтована на стандартний господарський моніторинг, та новими геополітичними і безпековими реаліями.

З огляду на це, сьогодні екологічний аудит має трансформуватися із вузькоспеціалізованого інструменту еко-менеджменту в еколого-правовий механізм стратегічного значення. Оновлений інститут покликаний забезпечувати фіксацію та юридичну верифікацію обсягів екологічної шкоди, завданої воєнними діями, для

подальшого формування доказової бази у міжнародних судових інстанціях. Крім того, він має здійснювати правовий контроль за станом критично важливих природних ресурсів, зокрема земель і водних об'єктів, в інтересах національної безпеки, а також виступати правовим гарантом цільового й екологічно безпечного використання інвестицій під час реалізації національних планів відновлення згідно з Цілями сталого розвитку.

Попри очевидну стратегічну значущість таких перетворень, в українському екологічному праві все ще відсутня цілісна теоретико-правова концепція подібної трансформації, а чинне законодавство не містить чітких процедур проведення екоаудиту територій та об'єктів, що зазнали руйнувань внаслідок бойових дій. Розв'язання цієї науково-практичної проблеми має важливе теоретичне значення для розвитку науки екологічного права та безпосереднє практичне значення для посилення безпекового потенціалу України, захисту її суверенних інтересів на міжнародній арені й забезпечення сталого суспільного розвитку у довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що теоретико-правові засади формування екологічної політики та інструментів її реалізації тривалий час перебувають у центрі уваги провідних вітчизняних фахівців. Зокрема, фундаментальні аспекти правового забезпечення державної екологічної політики, правові форми й способи гарантування якості довкілля та раціонального природокористування детально досліджено у О.Я. Лазора, А.Б. Качинського та О. С. Заржицького. Питання загальної методології, класифікаційних ознак та передумов впровадження екологічного аудиту як невід'ємного елемента системи екологічного менеджменту в Україні висвітлено у науковому доробку Ю. А. Бондар, тоді як взаємозв'язок екоаудиторської діяльності з механізмами державного екологічного контролю отримав комплексне відображення у наукових узагальненнях Т. В. Саєнко.

Новий імпульс розвитку досліджуваної проблематики дала інтеграція України до світового

екологічного простору та офіційне закріплення орієнтирів Національної доповіді щодо Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року. У цьому контексті науковці почали переосмислювати прагматичну роль екоаудиту; так, Н. О. Лобода, О. М. Чабанюк та Х. А. Стаднюк у своїх працях здійснили аналітичний дискурс екологічного аудиту як важливої функції сталого розвитку, наголошуючи на проблемах нормативно-правового врегулювання обліку екологічних витрат підприємств. Паралельно відбувалася галузева спеціалізація цього правового інституту, прикладом чого є дослідження Г. І. Грещук, яка обґрунтувала правові механізми розвитку екологічного аудиту земель саме сільськогосподарського призначення в умовах вітчизняної земельної реформи.

Радикальна зміна безпекових реалій та виникнення загрози глобальної екологічної катастрофи внаслідок бойових дій змістили фокус уваги юридичної спільноти на фіксацію воєнних злочинів проти довкілля. Перші ґрунтовні спроби правової оцінки та документального підтвердження масштабного нищення екосистем відображено у колективній праці А. П. Бущенко, А. Б. Благої, М. О. Медведєвої та Т. Р. Короткого, де було наочно продемонстровано межу виживання природи в умовах збройного конфлікту. У працях М. В. Краснової, Г. В. Анісімової, Р. С. Кіріна та експертних матеріалах Національного інституту стратегічних досліджень – активно аналізуються правові аспекти доступу до екологічної інформації під час воєнного стану, взаємодія органів контролю у надзвичайних ситуаціях, а також кримінально-правові параметри кваліфікації екоциду. Науковці одноставно доводять необхідність вибудовування міцної правової системи екологічної безпеки, інтегрованої у загальну структуру захисту суверенітету держави.

Попри значну цінність зазначених наукових праць, доводиться констатувати, що системна трансформація самого інституту екологічного аудиту під вимоги воєнного часу та повоєнної «зеленої» відбудови залишається практично недослідженою. Наявні публікації здебільшого або розглядають класичний екоаудит як добровільний комерційний інструмент мирного часу, або фокусуються виключно на кримінальному переслідуванні за екоцид, залишаючи поза увагою проміжний, але критично важливий еколого-правовий механізм – обов'язковий стратегічний екоаудит деокупованих та уражених війною територій. Таким чином, відсутність цілісної

концепції модернізації цього інституту як правового гаранта національної безпеки та виконання Цілей сталого розвитку в кризових умовах зумовлює актуальність нашого дослідження.

2. Мета статті – обґрунтування цілісної теоретико-правової концепції трансформації інституту екологічного аудиту в Україні в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, що передбачає його переосмислення як стратегічного правового механізму забезпечення національної безпеки, фіксації воєнної екологічної шкоди та гарантування сталого розвитку держави. Реалізація цієї мети спрямована на подолання наявного доктринального та нормативно-правового дисонансу між інструментами екологічного менеджменту мирного часу й безпековими реаліями сьогодення. Це дозволить сформувати теоретичне підґрунтя та практичні рекомендації для розробки чітких юридичних процедур верифікації збитків довкіллю для міжнародних судових інстанцій, здійснення правового контролю за станом критично важливих природних ресурсів на деокупованих і постраждалих територіях, а також нормативного супроводу процесів повоєнної «зеленої реконструкції» відповідно до європейських стандартів та Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року.

3. Виклад основного матеріалу. Переосмислення правової природи інституту екологічного аудиту в сучасних умовах вимагає детального аналізу його традиційного змісту та виявлення тих системних деформацій, які унеможливають його ефективне використання в період правового режиму воєнного стану. У вітчизняній юридичній та економічній доктринах екологічний аудит тривалий час позиціонувався як інструмент ринкового типу, що інтегрований у загальну систему екологічного менеджменту підприємств.

Досліджуючи передумови виникнення та ретроспективу становлення інституту екологічного аудиту в Україні, науковці тривалий час наголошували на його прагматичній ролі у зниженні комерційних ризиків, підвищенні інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання та оптимізації їхньої взаємодії з контролюючими органами. Зокрема, Ю. А. Бондар обґрунтовує, що впровадження екологічного аудиту в національну практику було безпосередньо пов'язане з переходом до ринкових відносин та необхідністю реалізації Концепції сталого розвитку України [1, с. 173]. Автор наголошує, що еко-

логізація господарської діяльності підприємств та підвищення їхньої конкурентоспроможності на міжнародних ринках капіталу є неможливими без функціонування аудиту як невід'ємного елемента загальної системи екологічного менеджменту, який мінімізує фінансові втрати від природоохоронних санкцій.

Водночас, здійснюючи критичний аналітичний дискурс цієї проблематики, Н. О. Лобода та О. М. Чабанюк звертають увагу на зворотний, менш ефективний бік суто ринкової моделі екоаудиту зазначаючи, що екологічний аудит в Україні тривалий час перебував на початковому етапі розвитку через системне небажання менеджменту підприємств реально відображати та фіксувати екологічні витрати [2, с. 187]. Це зумовлювалося прагненням бізнесу уникнути додаткового фінансового навантаження та вирахування сум із оподаткованого доходу, що, за відсутності жорстких державних стандартів екологічної звітності, перетворювало добровільний аудит на формальну процедуру, яка не здатна була зупинити темпи забруднення довкілля промисловими гігантами та захистити здоров'я населення.

З інституційного погляду, взаємозв'язок цього інструменту з державними важелями впливу деталізує Д. А. Новикова, вказуючи, що екологічний аудит та державний екологічний контроль мають спільну інформаційну базу [3, с. 199]. Проте ключова відмінність полягає в тому, що аудит володіє значно вищим рівнем аналітичної гнучкості, дозволяючи оцінювати не лише поточне дотримання нормативів, а й стратегічні екологічні ризики підприємства. Проте в умовах мирного часу ця аналітична гнучкість використовувалася майже виключно в межах приватноправових відносин для оптимізації корпоративного управління.

Проте сьогодні, коли навколишнє природне середовище України зазнає цілеспрямованого та нищівного воєнного впливу, традиційна модель екоаудиту як добровільного інструменту приватного сектора повністю вичерпала свій потенціал, що актуалізує потребу його нормативного переведення у вертикаль публічно-правового забезпечення національної безпеки.

Теоретичним підґрунтям такої трансформації є фундаментальна праця О. С. Заржицького щодо правового забезпечення екологічної політики, згідно з якою юридичні форми та способи гарантування якості довкілля не можуть залишатися статичними; вони мають динамічно змінюватися відповідно до масштабів глобальних

викликів та безпекових пріоритетів держави. Науковець доводить, що юридичні гарантії охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування є базовим елементом суверенітету держави [4, с. 87–89].

В умовах сучасного збройного конфлікту, який, за оцінками правозахисних організацій, системно руйнує природні ландшафти й ставить екосистеми на межу виживання, екологічний аудит має остаточно позбутися суто комерційного вектору. Він повинен трансформуватися у жорстко регламентований, обов'язковий інструмент публічного права, спрямований на детекцію екологічних загроз, процесуальну фіксацію воєнних злочинів проти довкілля та нормативно-правове забезпечення сталого відновлення держави.

Практична інституціоналізація запропонованої концепції та її нормативне втілення у загальну систему національної безпеки вимагають детального критичного аналізу сучасного стану вітчизняного законодавства.

Проведення такого аналізу дозволяє констатувати, що наявний масив природоохоронних норм характеризується суттєвою диспропорцією між декларативним закріпленням екологічних прав і реальною відсутністю процесуальних механізмів їх захисту в кризових умовах воєнного часу.

Національне екологічне законодавство тривалий час розвивалося відірвано від загального контексту оборони країни, орієнтуючись переважно на фіскальні та регуляторні функції регулювання стабільного промислового виробництва. Це призвело до виникнення значних структурних суперечностей, дублювання повноважень контролюючих органів та повної відсутності оперативних міжгалузевих зв'язків між екологічним правопорядком, процесуальними стандартами та нормами міжнародного гуманітарного права. Перехід від теоретичних основ до конкретних юридичних процедур фіксації екологічних наслідків війни актуалізує потребу дослідження чинного законодавства на предмет його відповідності викликам правового режиму воєнного стану. Таке дослідження унаочнює, що більшість існуючих правових інструментів позбавлені необхідного ступеня імперативності, через що вони виявляються неефективними перед обличчям масштабного та цілеспрямованого воєнного руйнування екосистем.

У такому контексті об'єктивна ревізія законодавчого масиву дозволяє чітко локалізувати розрив між застарілими методологічними підходами та новими безпековими реаліями держави.

Оскільки будь-яка системна реформа правового інструменту повинна спиратися на об'єктивну оцінку його чинної нормативної моделі, першочерговим кроком у цьому напрямі є звернення до засадничого нормативного акта, що покликаний регламентувати зазначені суспільні відносини. У науковій доктрині обґрунтовано зазначається, що юридичні форми й способи гарантування якості довкілля не можуть залишатися статичними; вони мають динамічно трансформуватися відповідно до масштабів глобальних загроз [5]. Оскільки правові гарантії раціонального природокористування та екологічної безпеки є невід'ємним елементом державного суверенітету, детальне вивчення першоджерел правового регулювання виступає єдиним способом подолання нормативного хаосу та розробки дієвих механізмів фіксації екологічних збитків.

Ключовим елементом правового регулювання цієї сфери є Закон України «Про екологічний аудит» [6], який визначає організаційні та правові засади здійснення цієї діяльності. Згідно зі статтею 1 цього Закону, екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збір і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства. Проте критичний юридичний аналіз цієї базової дефініції крізь призму викликів сьогодення викриває її повну функціональну обмеженість. Разом з тим, чинна законодавча дефініція орієнтована виключно на оцінку техногенного впливу в мирний час і не містить правових алгоритмів фіксації шкоди, завданої воєнними факторами, що створює глибокий нормативний вакуум. Законодавець у 2004 році обмежив сутність аудиту виключно перевіркою «відповідності вимогам законодавства», повністю проігнорувавши необхідність фіксації наслідків застосування зброї, оцінки мінного забруднення ґрунтів та збору юридично значущих доказів для міжнародного судочинства, що робить чинну модель закону непридатною для захисту національних інтересів у сучасних реаліях.

У контексті загальнотеоретичних підходів, правові форми й способи гарантування якості довкілля не можуть залишатися статичними; вони мають динамічно трансформуватися відповідно до глобальних викликів та пріоритетів державної безпеки. Як слушно зазначала А.К. Соколова, юридичні гарантії ефективного

використання природних ресурсів та охорони довкілля є базовим елементом суверенітету держави [7, с. 107]. У сучасних реаліях це означає, що держава повинна імперативно розширити межі застосування обов'язкового екологічного аудиту, перетворивши його з факультативної процедури на безальтернативний інструмент публічного контролю.

Важливою складовою правового інструментарію є взаємозв'язок екоаудиторської діяльності з механізмами державного екологічного контролю, що детально відображено у сучасній навчально-методичній літературі. В. В. Стрельник наголошує, що екологічний аудит та екологічний контроль мають спільну інформаційну базу, проте аудит володіє значно вищим рівнем аналітичної гнучкості [8]. В умовах воєнного стану, коли на проведення планових та позапланових перевірок Державною екологічною інспекцією України накладено суворі мораторії з метою зниження тиску на бізнес, саме незалежний екологічний аудит спроможний забезпечити безперервність екологічного моніторингу та оцінки ризиків.

На сучасному етапі розвитку нашої держави збройний конфлікт руйнує природне середовище системно і транскордонно, ставлячи живі організми та цілі екосистеми на межу виживання. Перші ґрунтовні спроби документального підтвердження масштабного нищення природи на сході України, здійснені Українською Гельсінською спілкою з прав людини, наочно довели, що бойові дії спричиняють довгострокове забруднення водоносних горизонтів, деградацію заповідних зон та хімічне отруєння атмосфери [9]. Катастрофічним прикладом воєнного часу, що вимагає негайного екоаудиторського втручання, став навмисний підлив Каховської ГЕС, який призвів до затоплення тисяч гектарів земель, знищення унікальних біотопів та масштабного вимивання токсичних речовин із промислових відстійників у Чорне море.

Особливе значення в цих умовах має процесуальне закріплення завданої екологічної шкоди з метою її подальшої компенсації у міжнародних судових інстанціях. Наразі Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України розробило низку методик для розрахунку збитків, зокрема за забруднення атмосферного повітря, за засмічення земель та за шкоду водним об'єктам [10; 11]. Проте для того, щоб ці розрахунки набули статусу беззаперечних доказів у Міжнародному кримінальному суді при кваліфікації злочину екоциду, вони повинні базуватися на

матеріалах комплексного, державного воєнно-екологічного аудиту, проведеного за верифікованими міжнародними стандартами ISO 14015 та ISO 19011.

Окремої уваги в межах нашого дослідження заслуговує правовий режим земель сільськогосподарського призначення, які є основою економічної та продовольчої безпеки України. Руйнування організаційно-господарських структур внаслідок воєнних дій та масштабне замінування угідь вимагають нових правових механізмів регулювання земельних відносин та розвитку екологічного аудиту земель. О.М. Немошкалов обґрунтовано доводить, що екоаудит земель у процесі земельної реформи виступає головним гарантом сталого землекористування та захисту прав власників паїв [12, с. 101-102]. В умовах війни цей інструмент повинен трансформуватися у обов'язкову державну процедуру безпекової детекції ґрунтів перед їхнім поверненням у господарський обіг.

Прикладом критичної необхідності такого аудиту земель є ситуація на деокупованих територіях Харківщини, Херсонщини та Чернігівщини, де сотні тисяч гектарів родючих чорноземів всіяні уламками снарядів, нерозірваними мінами та просочені залишками ракетного палива. Пряме відновлення аграрного виробництва на таких ділянках без попереднього екологічного аудиту загрожує катастрофічними наслідками: важкі метали (свинець, кадмій, миш'як) через кореневу систему рослин потрапляють у зернові та овочеві культури, роблячи українську агропродукцію токсичною та непридатною для споживання як на внутрішньому, так і на світовому ринках. Обов'язковий екоаудит у цьому випадку є правовим інструментом, що визначає юридичну можливість або заборону експлуатації конкретної земельної ділянки.

Глобальні орієнтири розвитку нашої держави чітко зафіксовані у Національній доповіді щодо Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року, де екологічна безпека інтегрована в усі сфери суспільного життя. Досягнення ЦСР 15 («Збереження екосистем суші») та ЦСР 6 («Чиста вода та належні санітарні умови») вимагає від уряду впровадження жорстких інструментів екологічного контролю та обліку природного капіталу []. Модернізований інститут екологічного аудиту має стати тим правовим містком, який дозволить збалансувати нагальні потреби економічного відновлення із довгостроковими зобов'язаннями України щодо збереження біорізноманіття та протидії кліматичним змінам.

Здійснюючи аналітичний дискурс екологічного аудиту як функції сталого розвитку звертається увага на серйозну проблему нормативно-правового врегулювання обліку екологічних витрат на підприємствах. Науковці підкреслюють, що відсутність чітких стандартів передачі екологічної інформації та небажання органів управління відображати реальні екологічні збитки у фінансовій звітності гальмують розвиток екоаудиту в Україні [2]. Для подолання цієї тенденції у поствоєнний період необхідно на законодавчому рівні зобов'язати суб'єктів господарювання, що здійснюють відбудову промислових гігантів, вести відокремлений облік екологічних витрат та супроводжувати кожен етап фінансування матеріалами незалежного екоаудиту.

У контексті залучення міжнародної фінансової допомоги для реалізації План відновлення України, екологічний аудит набуває статусу ключового юридичного критерію. Західні донори, міжнародні фінансові інституції (ЄБРР, Світовий банк, Європейський інвестиційний банк) та уряди країн-партнерів висувають суворі вимоги щодо дотримання європейських екологічних директив та принципів «Do No Significant Harm» (не завдавай значної шкоди довкіллю). Жоден великий інфраструктурний проект – будь то будівництво нового металургійного комбінату замість зруйнованої «Азовсталі» чи відновлення житлових кварталів у Маріуполі та Бучі – не отримає закордонних грантів чи пільгових кредитів, якщо він не пройде всебічного превентивного екологічного аудиту.

Ретроспективний аналіз формування земельного та природоохоронного законодавства в Україні свідчить, що на початкових етапах державної незалежності інститути управління земельними ресурсами формувалися в умовах гострого браку екологічних орієнтирів, фокусуючись переважно на фінансових та майнових аспектах земельної реформи. Постанови Кабінету Міністрів України початку 1990-х років щодо земельної реформи заклали основу приватизації, але практично ігнорували правові механізми захисту ґрунтів від виснаження та деградації. Сьогодні ми не маємо права повторити ці помилки; повоєнна відбудова України не повинна зводитися до хаотичного будівництва, а має базуватися на міцному еколого-правовому фундаменті.

Пропонована нами модель обов'язкового стратегічного екологічного аудиту територій територіальних громад, які перебували в зоні окупації або активних бойових дій, передбачає

оцінку не окремого підприємства, а всього природно-ресурсного комплексу регіону. Прикладом успішної реалізації елементів такого підходу є пілотні проекти з оцінки руйнувань у Київській та Чернігівській областях, де за участю міжнародних експертів проводиться комплексний аудит лісових масивів, що постраждали від пожеж внаслідок обстрілів, та русел річок, забруднених затопленою військовою технікою. Результати такого стратегічного аудиту мають стати основою для розробки місцевих програм комплексного відновлення та просторового планування територій.

Реалізація цих амбітних завдань вимагає негайного внесення системних змін до чинного законодавства України. По-перше, необхідно доповнити Закон України «Про екологічний аудит» [6] спеціальним розділом «Особливості проведення екологічного аудиту в умовах воєнного стану та періоду повоєнного відновлення». По-друге, слід законодавчо врегулювати статус «військово-екологічного аудитора», визначивши жорсткі вимоги до його кваліфікації, сертифікації та відповідальності. Крім того, на рівні Кримінального процесуального кодексу України доцільно закріпити норму, згідно з якою висновок сертифікованого екологічного аудитора щодо обсягів воєнної шкоди довіллю визнається офіційним джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Резюмуючи вищевикладене, можна стверджувати, що інститут екологічного аудиту в Україні потребує значної трансформації, перетворюючись із локального комерційного інструменту на основний правовий механізм забезпечення екологічної безпеки держави. Впровадження обов'язкового стратегічного екоаудиту уражених територій та інтеграція його результатів у систему фінансового планування відбудови дозволить Україні не лише ефективно захистити свої суверенні права на міжнародній арені та стягнути з агресора справедливі репарації, а й забезпечити реалізацію Цілей сталого розвитку, побудувавши безпечне, екологічно чисте та квітуче майбутнє для наступних поколінь.

4. Висновки. У підсумку, проведене дослідження засвідчило, що традиційна ринкова мо-

дель екологічного аудиту як добровільного інструменту приватного сектора повністю вичерпала свій потенціал в умовах повномасштабної збройної агресії. Сучасні масштаби руйнування екосистем вимагають імперативного переведення екоаудиторської діяльності у вертикаль публічно-правового забезпечення національної безпеки держави. Чинний Закон України «Про екологічний аудит» відображає архаїчні підходи мирного часу і не містить правових алгоритмів процесуальної фіксації та верифікації шкоди, завданої воєнними факторами, що робить його непридатним для захисту національних інтересів у сучасних реаліях.

Виявлений глибокий нормативний вакуум у профільному Законі підтверджує, що існуючий правовий інструментарій мирного часу повністю вичерпав свій функціональний потенціал і не здатний забезпечити процесуальну фіксацію та верифікацію шкоди, завданої воєнними факторами.

З огляду на це, стратегічним вектором розвитку зазначених суспільних відносин має стати імперативне переведення екоаудиторської діяльності у вертикаль публічно-правового забезпечення національної безпеки, де оновлений інститут виступить обов'язковим юридичним фільтром у процесі повоєнного відновлення держави відповідно до Цілей сталого розвитку ООН та європейського принципу «Do No Significant Harm».

Така комплексна нормативна трансформація, що передбачає легалізацію правового статусу військово-екологічного аудитора та модернізацію кримінально-процесуального законодавства для належної фіксації доказів екоциду, дозволить не лише ефективно захистити суверенні права України та стягнути справедливі репарації на міжнародній арені, а й закладе тривкий еколого-правовий фундамент для безпечного розвитку майбутніх поколінь. Загалом, комплексна реформа інституту екологічного аудиту перетворить його на магістральний правовий важіль, який забезпечить надійний захист суверенних прав України, стягнення справедливих репарацій на міжнародній арені та закладе міцний еколого-правовий фундамент для безпечного розвитку майбутніх поколінь..

References:

1. Bondar, Yu. A. (2013). Vprovadzhennia ekolohichnoho audytu v Ukraini [Implementation of ecological audit in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu [Economic Herald of Donbas]*, (2), 172-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2013_2_31

2. Chabaniuk, O. M., & Loboda, N. O. (2020). Ekologichnyi audyt ta yoho orhanizatsiia u napriami staloho rozvytku suspilstva [Ecological audit and its organization in the direction of sustainable development of society]. In O. I. Cherevko et al. (Eds.), *Mekhanizmy zabezpechennia staloho rozvytku ekonomiky: problemy, perspektyvy, mizhnarodnyi dosvid: materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (23 kvitnia 2020 r.) [Mechanisms for Ensuring Sustainable Economic Development: Problems, Prospects, International Experience: Materials of the I International Scientific and Practical Conference (April 23, 2020)]* (pp. 187-188). Kharkiv: KhDUKhT.
3. Samusevych, Ya. V., Tenytska, I. A., & Novykova, D. A. (2023). Ekologichnyi kontrol, monitorynh ta audyt: normatyvno-pravove zabezpechennia ta mekhanizm realizatsii v Ukraini [Environmental control, monitoring and audit: regulatory and legal support and implementation mechanism in Ukraine]. *Stalyi rozvytok ekonomiky [Sustainable Economy]*, (2), 196-202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2023_2_30
4. Zarzhytskyi, O. S. (2002). *Pravovi aspekty rehionalnoi ekologichnoi polityky (na materialakh Prydniprovskoho rehionu) [Legal aspects of regional environmental policy (based on materials of the Dnipro region)]* (Doctoral dissertation, Kyiv National University named after Taras Shevchenko, Kyiv, Ukraine).
5. Vasiuta, O. V. (2002). *Problemy ekologichnoi polityky Ukrainy v konteksti hlobalnogo rozvytku [Problems of Ukraine's environmental policy in the context of global development]* (Doctoral dissertation abstract, Institute of Political and Ethnonational Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine).
6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2004). *Pro ekologichnyi audyt: Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 No 1862-IV [On Environmental Audit: Law of Ukraine of June 24, 2004 No. 1862-IV]*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15#Text>
7. Sokolova, A. K., & Cherkashyna, M. K. (2021). Pravovi aspekty vykorystannia pryrodnykh resursiv z ozdorovchoiu ta rekreatsiinoiu zonoiu v Ukraini [Legal aspects of using natural resources with a health and recreation zone in Ukraine]. In *Efektivnist rehuliuвання ekologichnykh, pryrodoresursnykh ta kosmichnykh vidnosyn dlia staloho rozvytku: pravo, instytutsii, suchasni informatsiini tekhnologii: Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. [Effectiveness of Regulation of Ecological, Natural Resources and Space Relations for Sustainable Development: Law, Institutions, Modern Information Technologies: Materials of All-Ukrainian Scientific and Practical Conference]* (p. 232). Kyiv: Vydavnytstvo "Naukova Stolytsia".
8. Strelnyk, V. V., Rohovenko, O. V., & Tarasenko, D. S. (2025). Ekologichnyi audyt yak instrument ekologichnoho kontroliu: pravovyi aspekt ta problemy vprovadzhennia v Ukraini [Environmental audit as a tool of environmental control: legal aspect and problems of implementation in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii: Pravo [Uzhhorod National University Scientific Herald. Series: Law]*, 2(92). URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/350449>
9. Ukrainian Helsinki Human Rights Union. (n.d.). *Ofitsiyni sait [Official website]*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/>
10. Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine. (2009). *Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku rozmiriv vidshkoduvannia zbytkiv, zapodiianykh derzhavi vnaslidok porushennia zakonodavstva pro okhoronu ta ratsionalne vykorystannia vodnykh resursiv: Nakaz Minpryrody Ukrainy; Metodyka vid 20.07.2009 № 389 [On approval of the Methodology for calculating the amount of compensation for damages caused to the state as a result of violation of legislation on the protection and rational use of water resources: Order of the Ministry of Ecology of Ukraine; Methodology dated July 20, 2009 No. 389]*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-09>
11. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. (2022). *Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh terytoriiam ta obektam pryrodno-zapovidnogo fondu vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: Nakaz Mindovkillia Ukrainy; Forma typovoho dokumenta vid 13.10.2022 № 424 [On approval of the Methodology for determining damage and losses caused to territories and objects of the nature reserve fund as a result of the armed aggression of the Russian Federation: Order of the Ministry of Environment of Ukraine; Form of a typical document dated October 13, 2022 No. 424]*. URL: <https://mep.gov.ua/documents/pro-zatverdzhennya-metodyky-vyznachennya-shkody-ta-zbytkiv-zavdanyh-terytoriyam-ta-ob-yehtam-pryrodno-zapovidnogo-fondu-vnaslidok-zbrojnoyi-agresiyi-rosijskoyi-federatsiyi/>
12. Nemoshkalov, O. M. (2025). Aktualni problemy ekologichnoho audytu zemelnykh resursiv v Ukraini [Current problems of environmental audit of land resources in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Ekolohiia [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Ecology]*, (33), 95-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhNU_2025_33_9

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Нестеренко Анна Олександрівна

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри права
факультет управління, економіки та права,
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С.З. Гжицького
e-mail: anna.nesterenko@lvet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1482-7132

Anna Nesterenko

PhD in Law, Associate Professor at the
Department of Law
Faculty of Management, Economics and Law,
Stepan Gzhytskyi Lviv National University of
Veterinary Medicine and Biotechnologies
e-mail: anna.nesterenko@lvet.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1482-7132

Дата надходження статті: 18.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 14.04.2026

Дата прийняття статті: 20.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(37\)-51-57](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(37)-51-57)
УДК 341.176:343.352(4-6ЄС)

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ ПРАВА ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Плескач А. В.

ANTI-CORRUPTION POLICY IN THE SYSTEM OF EU INTERNAL MARKET LAW: CONCEPTUAL BASIS

Artur Pleskach

Анотація

У статті здійснюється комплексний доктринальний та практичний аналіз концептуальних засад інтеграції антикорупційної політики в архітектуру права внутрішнього ринку Європейського Союзу. Актуальність дослідження зумовлена тим, що фрагментація національних антикорупційних законодавств створює передумови для регуляторного арбітражу та системно викривляє конкурентне середовище для транскордонного бізнесу. Метою статті є розкриття ролі антикорупційних стандартів не лише як демократичних цінностей, але і як суворої інструментальної передумови успішного функціонування єдиного європейського простору. Дослідження доводить, що відсутність уніфікованих правових дефініцій корупції у приватному секторі генерує регуляторні прогалини, які призводять до фінансових втрат європейської економіки від 179 до 990 млрд євро щорічно. У роботі ретельно досліджено юрисдикційну природу антикорупційних норм ЄС крізь призму компетенції Союзу, PIF-директиви та розв'язання колізій правових баз, визначених статтями 83 та 325 ДФЄС. Практична реалізація концептуальних підходів розглядається на прикладі нової Директиви ЄС про боротьбу з корупцією, ухваленій у 2026 році. Деталізовано ключові новації акта: уніфікацію складів правопорушень, запровадження корпоративних санкцій до 5% від світового обороту та відповідальність за «нездатність запобігти» злочину. Зроблено висновок про зміщення вектора до превентивного комплаєнсу. Наголошується, що для України як держави-кандидатки ці трансформації та розвиток інституційної спроможності визначають обов'язковий напрям адаптації законодавства для доступу до внутрішнього ринку ЄС.

Ключові слова: антикорупційна політика ЄС, внутрішній ринок ЄС, регуляторний арбітраж, директива ЄС про боротьбу з корупцією.

Abstract

The article provides a comprehensive doctrinal and practical analysis of the conceptual foundations for integrating anti-corruption policy into the architecture of the European Union internal market law. The relevance of the study stems from the premise that the fragmentation of national anti-corruption legislation creates fertile ground for regulatory arbitrage and systematically distorts the competitive environment for cross-border business. The primary objective of this research is to define the role of anti-corruption standards not merely as democratic values, but as a strict, instrumental prerequisite for the successful functioning of the single European space. The research demonstrates that the absence of unified legal definitions regarding private sector corruption generates regulatory gaps that result in substantial financial losses for the European economy, estimated between 179 and 990 billion euros annually. Furthermore, the paper thoroughly examines the complex jurisdictional nature of EU anti-corruption norms through the lens of Union competence, the PIF-directive, and the resolution of legal basis collisions defined by Articles 83 and 325 of the TFEU. The practical implementation of these conceptual approaches is analyzed using the precedent of the new comprehensive EU Directive on combating corruption, adopted in 2026. The article details the Directive's core innovations: the unification of offense definitions, the introduction of severe corporate sanctions including fines of up to 5% of a company's global turnover, and the liability standard for the failure to prevent a crime. The study concludes that the regulatory vector shifts towards preventative compliance. For Ukraine, as a candidate state, these transformations dictate the mandatory direction for further legislative adaptation to access the EU internal market.

Key words: EU anti-corruption policy, EU internal market, regulatory arbitrage, EU Anti-Corruption Directive.

1. Вступ. Ефективність функціонування внутрішнього ринку залишається одним із ключових завдань Європейського Союзу. Якщо раніше корупцію розглядали переважно крізь призму кримінальної юстиції та етики, то сучасні економічні реалії зумовлюють необхідність переосмислення регуляторних підходів. Фрагментація національних антикорупційних законодавств може виступати істотним стримувальним чинником для розвитку транскордонного бізнесу. Відмінності у розумінні корупції, зокрема у приватному секторі, створюють передумови для регуляторного арбітражу. Такі юрисдикційні розбіжності можуть негативно впливати на конкурентоспроможність Європи на глобальному ринку. Непрозорість регуляторного середовища здатна спонукати суб'єктів господарювання до перенесення діяльності в юрисдикції з більш передбачуваними умовами ведення бізнесу. У цьому контексті протидія корупції набуває значення важливої умови стабільного функціонування внутрішнього ринку ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доктринальне підґрунтя для осмислення ролі антикорупційної політики у контексті європейської інтеграції сформовано у працях П. Крейга, Г. де Бурки, А. Росаса, Л. Арматі та інших дослідників права ЄС. У їхніх роботах обґрунтовано, що цінності Європейського Союзу, закріплені у ст. 2 ДЄС, мають нормативне значення та виступають основою функціонування правопорядку Союзу. Їх порушення може негативно впливати на стабільність правового та економічного середовища внутрішнього ринку. У сучасній доктрині окрему увагу приділено питанням інтеграції антикорупційних стандартів у загальний масив права ЄС, що розглядається як один із важливих напрямів розвитку правового регулювання внутрішнього ринку.

2. Метою дослідження є розкриття доктринальної природи та концептуальних засад інтеграції антикорупційної політики в архітектуру права внутрішнього ринку ЄС. Для досягнення мети визначено такі завдання: уточнити категоріальний апарат антикорупційного законодавства; з'ясувати обсяг компетенції Європейського Союзу у сфері боротьби з корупцією та окреслити допустимі межі втручання наднаціонального регулювання у національні правопорядки держав-членів; проаналізувати положення новітніх актів ЄС у сфері протидії корупції.

3. Виклад основного матеріалу.

Категоріальний апарат у сфері запобігання та протидії корупції як основа правової визначеності в ЄС. Внутрішній ринок Європейського Союзу, відповідно до ч. 2 ст. 26 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), є простором без внутрішніх кордонів, у якому забезпечується вільний рух товарів, осіб, послуг і капіталу. Історично процес його розбудови зосереджувався на усуненні митних тарифів, кількісних обмежень (квот) та нормативних бар'єрів шляхом застосування механізмів негативної та позитивної інтеграції. Водночас із поглибленням інтеграційних процесів стало очевидним, що формального скасування бар'єрів недостатньо.

У сучасних умовах корупція розглядається як один із суттєвих чинників, що перешкоджає ефективній реалізації чотирьох фундаментальних свобод внутрішнього ринку. Масштаби проблеми підтверджуються емпіричними даними. Спеціальний Євробарометр 548 (2024–2025 рр.) [1] засвідчив, що 68% громадян ЄС вважають корупцію поширеною у своїх державах. Водночас значні відмінності між державами-членами свідчать про наявність фрагментації внутрішнього ринку. Відповідні показники коливаються від 98% у Греції, 96% на Кіпрі та 92% у Хорватії до 17–18% у Данії та Фінляндії.

Такі диспропорції можуть негативно впливати на забезпечення рівних умов для здійснення транскордонної економічної діяльності. Дані Флеш Євробарометра 543 (2024 р.) [2], також підтверджують системний характер проблеми: 64% представників бізнесу вважають корупцію поширеною, а 27% підприємств зазначають, що корупційні практики перешкоджали отриманню контрактів у сфері державних закупівель. За оцінками, наведеними у документах Європейської Комісії з посиланням на дослідження Європейського Парламенту (EPRS, 2016), щорічні економічні втрати ЄС від корупції можуть становити від 179 до 990 млрд євро, залежно від методології оцінювання, що еквівалентно приблизно 6% ВВП Союзу [3].

За таких умов формування єдиного категоріального апарату в антикорупційному праві ЄС набуває не лише теоретичного, але й практичного значення. Від чіткості визначення поняття корупції та пов'язаних термінів залежить рівень правової визначеності для учасників внутрішнього ринку ЄС. Фрагментарність національних підходів створює передумови для регуляторного арбітражу (regulatory arbitrage), за якого суб'єк-

ти господарювання можуть орієнтувати свою діяльність на юрисдикції з менш суворим або менш визначеним регулюванням.

Фінансові наслідки такої фрагментації стали очевидними на прикладі низки гучних справ, що виникли через недосконалість національного регулювання та слабкість наглядових механізмів, зокрема у випадках Danske Bank (використання недосконалості правового регулювання в Естонії) та Wirecard (прогалини у кваліфікації фінтех-послуг в Німеччині). Ці махінації коштували внутрішньому ринку ЄС сотень мільярдів євро тінювих транзакцій. Як зазначають європейські аналітики, невідповідності між національними режимами нагляду сприяли використанню можливостей регуляторного арбітражу, що стало одним із головних аргументів для створення Управління ЄС з питань запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму AMLA (Anti-Money Laundering Authority).

У цьому контексті неуніфікованість категоріального апарату постає не лише як доктринальна проблема, але і як чинник, що може впливати на економічну безпеку Союзу. Як слушно зазначає А. Мунджиу-Піппіді (Alina Mungiu-Pippidi), концептуальна невизначеність поняття корупції ускладнює формування ефективних правових інструментів протидії цьому явищу [4]. Відтак уніфікація базових дефініцій може розглядатися як один із ключових етапів розвитку антикорупційної політики ЄС.

У праві ЄС відсутнє єдине універсальне визначення поняття «корупція», що зумовлено складною та багатовимірною природою цього явища. Корупційні практики можуть проявлятися у різних формах – від «дрібно́ї» (petty corruption) до корупції «високого рівня» (grand corruption), охоплюючи як публічний, так і приватний сектори, а також політичну сферу. Одним із найбільш поширених підходів у європейському правовому дискурсі є розуміння корупції як зловживання довіреною владою з метою отримання приватної вигоди. Ця дефініція, виток якої пов'язані з класичними дослідженнями корупції, набула широкого застосування як у політичних документах ЄС, так і в академічній літературі. Водночас вона має обмежений пояснювальний потенціал. Як слушно зазначають С. Роуз-Акерман (Susan Rose-Ackerman) та Б. Дж. Паліфка (Bonnie J. Palifka), таке визначення не охоплює всіх форм корупційної поведінки, зокрема явищ системної корупції або змови, що не завжди пов'язані з індивідуалізованим зловживанням владою. У зв'язку з цим

у праві ЄС простежується функціональний (цільовий) підхід до визначення корупції – замість універсальної дефініції застосовується її секторальна конкретизація в межах окремих сфер регулювання кримінального права, публічних закупівель, фінансового контролю та протидії відмиванню коштів [5].

Аналіз вторинного права ЄС засвідчує, що найбільш детальні кримінально-правові визначення корупційних діянь містяться у Директиві 2017/1371 про боротьбу із шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами (так звана PIF-директива) [6]. Відповідно до пункту «а» ч. 2 ст. 4 цієї Директиви пасивна корупція визначається як діяння публічної посадової особи, яка прямо або через посередника вимагає чи отримує неправомірну вигоду для себе чи третьої особи, або приймає обіцянку такої вигоди з метою вчинення чи невчинення дій при виконанні своїх службових обов'язків у спосіб, що завдає або може завдати шкоди фінансовим інтересам Союзу. Відповідно, активна корупція (підкуп) охоплює поведінку особи, яка пропонує або надає таку неправомірну вигоду. Як зазначає В. Мітсілерас (Valsamis Mitsilegas), розмежування активної та пасивної корупції є традиційним для континентального кримінального права та отримало подальший розвиток у наднаціональних інструментах ЄС [7]. Важливо зазначити, що визначення корупції у PIF-директиві має цільове обмеження: криміналізація пов'язується з наявністю (реальної або потенційної) шкоди фінансовим інтересам Союзу, що впливає з предмета та правової основи цього акта.

Окремо від хабарництва у праві ЄС виокремлюється поняття розтрати (misappropriation), яке відповідно до ч. 3 ст. 4 PIF-директиви означає дії публічної посадової особи, якій прямо чи опосередковано доручено управління коштами або активами, щодо їх використання, витрачання, привласнення або застосування всупереч цілям, для яких вони були призначені, у спосіб, що завдає шкоди фінансовим інтересам Союзу. Таким чином, у праві ЄС проводиться розмежування між корупцією як отримання неправомірної вигоди від третіх осіб та розратою як незаконним використанням довірених коштів, що має суттєве значення для кваліфікації відповідних діянь і визначення юрисдикції Європейської прокуратури. У межах цієї компетенції такі діяння кваліфікуються як «PIF-правопорушення» за умови відповідності критеріям, встановленим Регламентом (ЄС) 2017/1939 від

12 жовтня 2017 р. про створення Європейської прокуратури.

Рамкове рішення Ради 2003/568/ЈНА від 22 липня 2003 р. визначає кримінально-правові засади протидії корупції у приватному секторі, зокрема шляхом встановлення відповідальності за підкуп осіб, які здійснюють управлінські функції або працюють у суб'єктах приватного сектору, з метою схилення їх до вчинення чи невчинення дій усупереч своїм професійним обов'язкам. Це положення відображає підхід, відповідно до якого корупція не обмежується публічною сферою, а може завдавати істотної шкоди економіці та добросовісній конкуренції і в приватному секторі. Як підкреслює П. Шаре́к-Мейсон (Patrycja Szarek-Mason), розширення антикорупційного регулювання на приватний сектор стало одним із важливих і водночас дискусійних етапів розвитку права ЄС у цій сфері [8].

Саме фрагментарність такого підходу стала одним із аргументів на користь ініціатив ЄС [9] щодо ухвалення у 2026 році нової комплексної Директиви у сфері боротьби з корупцією (далі – Директива) [10], покликаної замінити рамкове рішення та уніфікувати мінімальні стандарти криміналізації на рівні Союзу. Передбачається, що держави-члени матимуть дворічний перехідний період для імплементації відповідних положень у свої національні правові порядки. Цей акт, положення якого буде проаналізовано нижче, значно розширює перелік гармонізованих складів правопорушень.

Паралельно відбувається розвиток інституційної складової протидії корупції. Оновлення кримінально-правової бази та розширення оперативних можливостей Європейської прокуратури (ЕРРО), Євроюсту та Європейського управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) сприяє формуванню більш узгодженого європейського простору кримінального переслідування. Це, у свою чергу, дозволяє частково компенсувати недоліки національного регулювання та зменшити можливість використання юрисдикційних розбіжностей з метою уникнення відповідальності.

Компетенція Європейського Союзу у сфері боротьби з корупцією та межі втручання в національні правові порядки держав-членів. Питання компетенції ЄС у сфері протидії корупції є одним із найбільш дискусійних у конституційному праві Європейського Союзу та визначається принципами наділення повноваженнями, субсидіарності та пропорційності. Як

зазначає П. Асп (Petter Asp), принцип наділення повноваженнями набуває особливої ваги у кримінально-правовій сфері, де державний суверенітет є чутливим, а делегування повноважень на наднаціональний рівень потребує переконливого обґрунтування [11]. Згідно зі ст. 5(1)-(2) Договору про Європейський Союз (ДЄС), Союз діє виключно в межах повноважень, наданих йому державами-членами відповідно до установчих договорів. У сфері кримінального права це означає, що ЄС не наділений загальною компетенцією, але може діяти там, де корупція зачіпає сфери, віднесені до повноважень Союзу. Насамперед ідеться про ст. 83 та 325 ДФЄС, які слугують правовою основою для гармонізації у сфері боротьби з корупцією з урахуванням принципів субсидіарності та пропорційності.

Стаття 83(1) ДФЄС відносить корупцію до переліку сфер «особливо тяжких злочинів транскордонного характеру», щодо яких ЄС може шляхом ухвалення директив встановлювати мінімальні правила визначення кримінальних правопорушень та санкцій. Відповідно до статті 83(2) ДФЄС: у разі якщо зближення законодавства держав-членів у кримінально-правовій сфері є необхідним для забезпечення ефективної імплементації політики Союзу у сфері, що стала об'єктом гармонізаційних заходів, директиви можуть передбачати такі мінімальні правила. Саме це положення стало однією із правових основ для прийняття PIF-директиви. Водночас ст. 325 ДФЄС встановлює спеціальну основу для захисту фінансових інтересів Союзу, яка стала підставою для попередньої Конвенції ЄС 1995 року. Таким чином, вже на рівні первинного права боротьба з корупцією «вбудована» у механізми захисту бюджету Союзу, а на рівні вторинного права конкретизується через встановлення мінімальних стандартів криміналізації.

Дебати щодо правової основи PIF-директиви, детально проаналізовані К. Ліреті (Katalin Ligeti) та М. Сімонато (Michele Simonato), засвідчили конституційне значення вибору правової бази для кримінально-правових інструментів ЄС. Європейська Комісія спочатку пропонувала ухвалити Директиву на підставі ст. 325(4) ДФЄС, аргументуючи наявність кримінально-правової компетенції, тоді як юридична служба Ради наполягала на ст. 83(2) ДФЄС як спеціальній нормі (*lex specialis*). У підсумку правова основа директиви має комплексний характер – Стаття 83 ДФЄС забезпечує застосування звичайної законодавчої процедури, тоді

як ст. 325 ДФЄС визначає матеріальну спрямованість захисту фінансових інтересів Союзу. Розвиток Європейської прокуратури як наднаціонального органу переслідування PIF-правопорушень є прикладом інституціональної гармонізації, що доповнює нормативні вимоги щодо складів злочинів [12].

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що Європейський Союз сформував багаторівневу систему забезпечення дотримання антикорупційних стандартів, яка охоплює юридичні механізми примусу (зокрема процедури про порушення та рішення Суду справедливості ЄС), інструменти політичного оцінювання (Механізм верховенства права, процедура за ст. 7 ДЄС) та фінансову обумовленість (зокрема Регламент ЄС 2020/2092 умови використання фондів ЄС і коштів у межах механізму відновлення та стійкості (RRF)). Комбінація цих засобів спрямована на забезпечення ефективного впровадження стандартів доброчесності та їх корекцію у разі відхилення. Такий підхід ЄС також поширюється на зовнішні відносини ЄС, зокрема у співпраці з державами-партнерами, включно з Україною.

Директива ЄС про боротьбу з корупцією як новий етап регулювання антикорупційної політики ЄС. Багаторічна еволюція антикорупційної політики Європейського Союзу зумовила появу ініціатив щодо ухвалення комплексного нормативного акта у цій сфері, а саме Директиви про боротьбу з корупцією [докладніше про аналіз законодавчих ініціатив див.: 13; 14]. Водночас успішна імплементація цих норм вимагає не лише суто юридичних рішень, а й врахування етичних стандартів та забезпечення суспільної довіри до антикорупційних інституцій [докладніше див.: 15; 16]. Нова Директива покликана суттєво оновити існуючу нормативну базу та регуляторні механізми, що може мати безпосередній вплив на умови ведення бізнесу на внутрішньому ринку ЄС. Директива спрямована на подолання фрагментарності чинного правового регулювання та уніфікацію мінімальних стандартів криміналізації. Запропоновані зміни передбачають низку новацій, спрямованих на захист конкурентного середовища внутрішнього ринку. Зокрема, йдеться про розширення переліку гармонізованих складів правопорушень, що виходять за межі традиційного хабарництва та охоплюють такі діяння, як: незаконне привласнення, торгівля впливом, зловживання службовим становищем, перешкоджання правосуддю, збагачення від ко-

рупційних злочинів та приховування активів [10, ст. 5–10].

Окрему увагу приділено криміналізації корупції у приватному секторі, що має безпосереднє значення для забезпечення доброчесної конкуренції. У цьому контексті передбачається встановлення мінімальних вимог щодо санкцій та відповідальності за відповідні правопорушення. Пороги максимальних покарань для фізичних осіб: не менше 5 років позбавлення волі за хабарництво у державному секторі; не менше 4 років за незаконне привласнення у державному секторі, збагачення від корупційних злочинів та приховування; не менше 3 років за хабарництво в державному секторі без порушення посадових обов'язків, хабарництво в приватному секторі та торгівлю впливом [10, ст. 12].

Важливим елементом є також розвиток механізмів відповідальності юридичних осіб. Директива передбачає розширення підстав притягнення компаній до відповідальності, зокрема у випадках недостатності внутрішнього контролю, що уможливило вчинення правопорушень. Тепер компанії стають суб'єктами адміністративної чи кримінальної відповідальності не лише за злочини, вчинені їхніми керівниками, а і за відсутність дієвого контролю, що уможливило вчинення корупції працівниками нижчої ланки. Розмір штрафів може сягати від 3% до 5% від загальносвітового обороту компанії або, як альтернатива, від 24 до 40 мільйонів євро залежно від тяжкості порушення [10, ст. 13–14].

Водночас Директива накладає на держави-члени масштабні інституційні зобов'язання: створення спеціалізованих незалежних антикорупційних органів, регулярне оновлення національних антикорупційних стратегій, впровадження систем декларування активів та реєстрів політичного фінансування [10, ст. 20].

Попри перелічені санкції, основною метою зазначеного акту є зміщення вектора правового впливу з ретроспективної відповідальності за порушення на превентивну мінімізацію ризиків таких порушень. Ці зміни покликані законодавчо закріпити наявність систем внутрішнього контролю та персоніфікувати відповідальність керівного складу за системну бездіяльність у сфері запобігання корупції. Отже, Директива у поєднанні з повноваженнями AMLA формує нову правову архітектуру, де висока корпоративна етика стає не добровільною ініціативою, а обов'язковою умовою доступу до переваг внутрішнього ринку ЄС.

Для України як держави-кандидатки зазначені трансформації окреслюють напрям подальшої адаптації національного законодавства та розвитку інституційної спроможності у сфері протидії корупції.

4. Висновки. Проведений системний аналіз загальних правових засад боротьби з корупцією в Європейському Союзі дозволяє сформулювати такі висновки.

По-перше, антикорупційна політика в праві ЄС зазнала суттєвої трансформації від переважно морально-політичних орієнтирів до формування ефективних правових інструментів забезпечення функціонування внутрішнього ринку.

По-друге, сучасні ініціативи ЄС у сфері протидії корупції спрямовані на подолання секторальної фрагментації та формування більш узгодженого і системного підходу до визначення та криміналізації корупційних правопорушень. У разі їх реалізації це може сприяти підвищенню правової визначеності та зменшенню регуляторних прогалин у сфері транскордонної економічної діяльності.

По-третє, сучасні ініціативи ЄС у сфері протидії корупції свідчать про поступове посилення регуляторного підходу, від моделі мінімальної криміналізації до формування більш комплексної системи гармонізованих складів злочинів у публічному та приватному секторах. Запровадження розширеної відповідальності юридичних осіб, зокрема у випадках недостатнього контро-

лю або нагляду за запобіганням злочинам, спрямоване на формування рівних конкурентних умов для всіх учасників внутрішнього ринку. У цьому контексті впровадження антикорупційного комплаєнсу набуває характеру необхідної передумови доступу до економічних переваг внутрішнього ринку ЄС.

Для України як держави, що перебуває у процесі європейської інтеграції, зазначені трансформації мають безпосереднє практичне значення. Посилення антикорупційного аспису ЄС зумовлює необхідність не лише формальної гармонізації законодавства, але й розвитку інституційної спроможності та впровадження європейських комплаєнс-практик у приватному секторі як умови повноцінної участі у внутрішньому ринку ЄС.

Конфлікт інтересів. Автор декларує, що не має конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання засобів штучного інтелекту. Автор підтверджує, що не використовував технології штучного інтелекту під час створення представленої роботи.

References:

1. European Union. (2024b). *Citizens' attitudes towards corruption in the EU in 2024* (Special Eurobarometer 548). <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3217>
2. European Union. (2024a). *Businesses' attitudes towards corruption in the EU in 2024* (Flash Eurobarometer 543). <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3180>
3. Hafner, M., Taylor, J., Disley, E., Thebes, S., Barberi, M., & Stepanek, M. (2016). *The cost of non-Europe in the area of corruption. Annex II – Corruption in the EU: In-depth analysis*. European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/558779/EPRS_IDA\(2016\)558779\(ANN2\)_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/558779/EPRS_IDA(2016)558779(ANN2)_EN.pdf)
4. Mungiu-Pippidi, A. (2015). *The quest for good governance: How societies develop control of corruption*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316286937>
5. Rose-Ackerman, S., & Palifka, B. J. (2016). *Corruption and government: Causes, consequences, and reform* (2nd ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139962933>
6. Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2017 on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law. (2017). *Official Journal of the European Union*, L 198, 29–41. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2017/1371/oj/eng>
7. Mitsilegas, V. (2022). *EU criminal law* (2nd ed.). Hart Publishing.
8. Szarek-Mason, P. (2010). *The European Union's fight against corruption: The evolving policy towards member states and candidate countries*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511676086>

9. *Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on combating corruption, replacing Council Framework Decision 2003/568/JHA and the Convention on the fight against corruption involving officials of the European Communities or officials of Member States of the European Union and amending Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council (COM/2023/234 final)*. (2023). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2023%3A234%3AFIN>
10. Directive (EU) 2026/1021 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2026 on combatting corruption, replacing Council Framework Decision 2003/568/JHA and the Convention on the fight against corruption involving officials of the European Communities or officials of Member States of the European Union and amending Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council. (2026). <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2026/1021/oj>
11. Asp, P. (2012). *The substantive criminal law competence of the EU*. Jure Furlag.
12. Ligeti, K., & Simonato, M. (2013). The European Public Prosecutor's Office: Towards a truly European prosecution service. In *Toward a prosecutor for the European Union* (Vol. 1, pp. 1–15). Hart Publishing. <https://doi.org/10.1177/203228441300400102>
13. Zimmermann, F. (2024). Just call it corruption and criminalise... An assessment of the Commission's proposal for an EU Directive on combating corruption (COM [2023] 234 final). *European Criminal Law Review*, 14(1), pp. 27-48. <https://doi.org/10.5771/2193-5505-2024-1-27>
14. Bellingeri, M., & Luppi, F. (2023). Combating corruption in EU legislation. *Eucrim*, 18(3), 281–286. <https://doi.org/10.30709/eucrim-2023-025>
15. Monnery, B., & Chirat, A. (2024). Trust in a national anti-corruption agency: A survey experiment among citizens and experts. *European Journal of Political Economy*, 85, Article 102592. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2024.102592>
16. Krivins, A., Durguti, E., Vilks, A., & Kipane, A. (2025). Ethics and corruption in the European Union: A content analysis. *European Review*, 33(5), 555–580. <https://doi.org/10.1017/S1062798725100240>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Плескач Артур Васильович
аспірант кафедри права Європейського
Союзу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
e-mail: a.v.pleskach@nlu.edu.ua
ORCID: 0009-0000-4631-7976

Pleskach Artur
Postgraduate Student at the Department EU
Law,
Yaroslav Mudryi National Law University
e-mail: a.v.pleskach@nlu.edu.ua,
ORCID: 0009-0000-4631-7976

Дата надходження статті: 23.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 13.04.2026

Дата прийняття статті: 22.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(37\)-58-65](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(37)-58-65)
УДК 343.93

КРИПТО-МЕХАНІЗМИ ОБХОДУ САНКЦІЙ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ AML/CFT-АРХІТЕКТУРИ: КЕЙС A7A5 ТА ІНІЦІАТИВА УКРАЇНИ ЩОДО НОВОГО РЕГУЛЯТОРНОГО ІНСТРУМЕНТУ ЄС

Ржемовський В. М.

CRYPTO-MECHANISMS OF SANCTIONS EVASION AS A CHALLENGE TO THE INTERNATIONAL AML/CFT ARCHITECTURE: THE A7A5 CASE STUDY AND UKRAINE'S INITIATIVE FOR A NEW EU REGULATORY INSTRUMENT

Vladyslav Rzhemovskyi

Анотація

Ефективність міжнародних санкційних режимів, запроваджених проти РФ після повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 р., значною мірою визначається здатністю правових механізмів у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (AML/CFT) адаптуватися до нових технологічних реалій. Криптовалютна «схема A7A5», що обробила \$93,3 млрд за 10 місяців, продемонструвала, що існуюча регуляторна архітектура ЄС – Регламент ЄС про ринки криптоактивів (MiCA), Регламент ЄС про створення Органу з протидії відмиванню коштів (AMLR), санкційний механізм, передбачений статтею 215 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЕС) містить системні правові прогалини, які унеможливають оперативне реагування на децентралізовані криптоінфраструктури обходу санкцій.

Дослідження спирається на емпіричні дані Chainalysis 2026 Crypto Crime Report, праці N. Mulder, M. Kaldor, J. Zarate щодо фінансових санкцій та «фінансового фронту» збройних конфліктів, а також чинне законодавство ЄС (MiCA, AMLR, ДФЕС) та стандарти Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF). Невирішеною залишається проблема відсутності автономного превентивного санкційного інструменту ЄС для протидії криптомеханізмам обходу, що функціонують поза юрисдикцією Союзу.

Мета статті – ідентифікувати системні правові прогалини існуючої AML/CFT-архітектури на основі «кейсу A7A5» та розробити конкретні пропозиції «de lege ferenda» (авторські пропозиції) і дорожню карту їх реалізації Україною.

Результати. На основі аналізу п'яти структурних правових прогалин (юрисдикційна неосезність, відсутність екстериторіальності MiCA, вимога одностайності ст. 215 ДФЕС, залежність від Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (OFAC), «сірі юрисдикції» поза FATF) запропоновано п'ять заходів «de lege ferenda»: «Євро-Section 311», «Євро-кореспондентський контроль», тематичний огляд Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Резолюція Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЕ) та поширення належна перевірка клієнтів (KYC/CDD) на технічних посередників. Розроблено чотирифазну інституційну дорожню карту: MONEYVAL – ПАРЕ – Єврокомісія.

Висновки. «Кейс A7A5» підтверджує архітектурну нездатність чинної AML/CFT-системи ЄС протидіяти промисловим криптомеханізмам обходу санкцій. Україна, використовуючи членство в MONEYVAL, лідерство у проєкті «Proceeds and Conflicts» та статус кандидата на вступ до ЄС, може ініціювати створення автономного санкційного інструменту у горизонті 14–18 місяців.

Ключові слова: протидія відмиванню коштів, обхід санкцій, криптовалютне регулювання, стейблкоїн A7A5, MiCA, FATF, MONEYVAL, санкційна автономія ЄС, «de lege ferenda».

Abstract

Purpose. This article examines the structural deficiencies of the European Union's anti-money laundering and counter-terrorist financing (AML/CFT) regulatory architecture through the lens of «the A7A5 crypto-sanctions evasion scheme», which processed \$93.3 billion in transactions within ten months. The purpose is to identify systemic

legal gaps in the existing framework and to develop concrete «de lege ferenda» proposals for an autonomous EU sanctions instrument.

Methods. *The study employs a combination of comparative legal analysis (EU and US regulatory frameworks), case-study methodology («the A7A5 scheme» based on the Chainalysis 2026 Crypto Crime Report), and institutional design analysis (MONEYVAL, PACE, and European Commission decision-making procedures). The research draws on primary sources, including EU regulations (MiCA, AMLAR, TFEU), FATF standards, and enforcement data from OFAC and EU Council implementing regulations.*

Results. *Five systemic legal gaps are identified: jurisdictional inaccessibility, absence of MiCA extraterritoriality, the unanimity requirement under Article 215 TFEU, strategic dependence on OFAC, and ‘grey jurisdictions’ beyond FATF reach. Five de lege ferenda measures are proposed: ‘Euro-Section 311’ (autonomous designation mechanism), ‘Euro-Correspondent Control’ (extraterritorial sanctions screening), MONEYVAL thematic review, PACE resolution, and extension of KYC/CDD obligations to technical intermediaries under FATF R.15/R.16. A four-phase institutional roadmap (MONEYVAL – PACE – European Commission) is developed.*

Conclusions. *«The A7A5 case» confirms the architectural incapacity of the current EU AML/CFT system to counter industrial-scale crypto-sanctions evasion. Ukraine, leveraging its MONEYVAL membership, leadership of the ‘Proceeds and Conflicts’ project, and EU candidate status, possesses unique legal standing to initiate the proposed reforms within a 14–18-month horizon.*

Key words: *anti-money laundering, sanctions circumvention, cryptocurrency regulation, stablecoin, MiCA, FATF Recommendation 15, MONEYVAL, EU sanctions autonomy, «de lege ferenda».*

1. Вступ. Ефективність міжнародних санкційних режимів, запроваджених проти російської федерації після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 р., значною мірою визнається здатністю існуючих правових механізмів адаптуватися до нових технологічних реалій. «Кейс А7А5» демонструє, що ця здатність є критично недостатньою.

Упродовж 2024–2025 рр. було сформовано промислову криптовалютну інфраструктуру, яка дозволила підсанкційним суб'єктам рф здійснити транзакції на суму щонайменше \$104 млрд – восьмикратне зростання порівняно з попереднім роком [1]. «А7А5» – рубльовий стейблкоїн, емітований киргизькою компанією «Old Vector» і забезпечений депозитами в підсанкційному Промсвязьбанку [2], – функціонує на блокчейнах «Tron» та «Ethereum» і фактично виконує роль розрахункового заміника кореспондентського банкінгу, якого рф позбулась після 2022 р. За 10 місяців екосистема «А7А5» обробила \$93,3 млрд транзакцій, а інтегрований сервіс «А7А5 Instant Swapper» конвертував у доларові стейблкоїни понад \$2,2 млрд при мінімальному або відсутньому KYC.

ОFAC і ЄС застосували санкції проти суб'єктів «А7А5» лише у серпні 2025 р. – через понад 10 місяців після того, як схема обробила десятки мільярдів доларів [3; 16]. Цей розрив між масштабом злочинної діяльності та реакцією регуляторів є не технічним прорахунком, а, як стверджується у цій статті, архітектурним дефектом існуючих правових інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фінансових санкцій як інструменту міжнародного права досліджувалася

у працях N. Mulder [12], який простежив еволюцію «економічної зброї» від Першої світової війни до сучасності; J. Zarate [18], який розкрив механізми «фінансової війни» Міністерства фінансів США; M. Kaldor [8], яка обґрунтувала концепцію «нових воєн» з фінансовим виміром конфлікту; K. Alexander [1], який систематизував правові підстави міжнародних санкцій. M. Brzoska [3] проаналізував ефективність санкцій як інструменту між дипломатією та збройним конфліктом. Питання криптовалютного регулювання в контексті санкцій розглядалися M.-J. Clifton та C. Freund [4], які ідентифікували регуляторні прогалини у криптосанкційному режимі. O. Voronova [17] дослідила AML-регулювання в умовах збройного конфлікту.

Водночас невирішеною залишається проблема відсутності в міжнародному праві автономного превентивного інструменту ЄС для протидії децентралізованим криптомеханізмам обходу санкцій, що умисно конструюються поза юрисдикцією Союзу. Зокрема, «кейс А7А5» – перша промислова криптовалютна схема обходу санкцій масштабу \$104 млрд – не отримав комплексного правового аналізу в науковій літературі. Саме цій проблемі присвячена стаття.

2. Метою статті є: 1) ідентифікація та системний аналіз правових прогалин міжнародної AML/CFT-архітектури на основі «кейсу А7А5»; 2) розробка п'яти конкретних пропозицій «de lege ferenda» для закриття виявлених прогалин; 3) формування інституційної дорожньої карти реалізації запропонованих реформ Україною через MONEYVAL, ПАРЕ та Єврокомісію.

3. Виклад основного матеріалу дослідження:

1. Криптовалютна схема обходу санкцій «А7А5»: емпіричний профіль

Стейблкоїн «А7А5» є якісно новим явищем порівняно з попередніми формами обходу санкцій. На відміну від вже застосовуваних схем конвертації підсанкційних активів через нерегульовані біржі, де схема розробляється під конкретну транзакцію, «А7А5» становить цілеспрямовано побудовану промислову паралельну фінансову інфраструктуру.

Архітектура та масштаб.

«А7А5» – стейблкоїн, прив'язаний до рубля, емітований компанією «Old Vector Ltd», зареєстрованою в Киргизстані. Його забезпеченням є депозити у «промсв'язьбанку» (ПСБ) – фінансовій установі рф, що перебуває під множинними санкційними режимами [2; 16]. Токен функціонує на двох децентралізованих блокчейнах – «Tron» та «Ethereum», які перебувають поза юрисдикційним охопленням будь-якої окремої суверенної влади. За перші 10 місяців функціонування екосистема «А7А5» обробила приблизно \$93,3 млрд транзакцій [1, с. 51].

Інтегрований сервіс «А7А5 Instant Swapper» забезпечував конвертацію у доларові стейблкоїни, обробивши понад \$2,2 млрд при мінімальній або відсутній належній перевірці клієнтів. Схема є прямим наступником «Garantex» – санкційної біржі, ліквідованої у березні 2025 р.: після закриття «Garantex» кошти користувачів і токени «А7А5» були масово переведені на платформу-наступника «Grinex». Ця закономірність інституційного відновлення після примусових заходів демонструє адаптивну стійкість, для протидії якій існуючі регуляторні інструменти не пристосовані.

2. П'ять системних правових прогалин міжнародної AML/CFT-архітектури

Аналіз регуляторного реагування на «схему А7А5» виявляє п'ять структурних дефектів іс-

нуючого правового каркасу, кожен з яких самостійно обґрунтовує необхідність реформи.

2.1. Юрисдикційна неосязність: MONEYVAL і AMLAR [15] побудовані на логіці «регульованих суб'єктів» – банків і фінансових установ, що перебувають у юрисдикції ЄС. «А7А5» свідомо сконструйований поза цим регуляторним периметром: емітент зареєстрований у Киргизстані, базовий блокчейн є децентралізованим, безпосередній зв'язок із резидентами ЄС відсутній. Ні Орган з протидії відмиванню коштів (AMLA), ні національні підрозділи фінансової розвідки (FIU) держав-членів ЄС не володіють правовим інструментом примусового реагування.

2.2. Відсутність екстериторіального ефекту MiCA: Регламент (ЄС) 2023/1114 про ринки крипто-активів (MiCA) [14] регулює крипто-активи в межах ЄС, однак, на відміну від Загального регламенту захисту даних (GDPR) [13], не містить механізму екстериторіального охоплення емітентів з третіх країн, які безпосередньо не обслуговують резидентів ЄС. «Old Vector» і «схема А7А5» перебувають поза регуляторним периметром MiCA.

2.3. Вимога одностайності та реактивна темпоральність: Санкційний механізм ЄС згідно зі ст. 215 ДФЄС [5] вимагає одностайності Ради, що робить його вразливим до політичних блокувань і структурно нездатним до оперативного реагування. Для порівняння: стаття 311 Патріотичного Акту США (Section 311 USA PATRIOT Act) [7] уповноважує Міністерство фінансів США самостійно (без участі Конгресу) позначати іноземні установи «первинними загрозами відмивання коштів» і відключати їх від доступу до доларового клірингу. ЄС не має еквівалентного автономного механізму.

2.4. Залежність від OFAC та стратегічна вразливість: ЄС де-факто делегував виконавчий вимір свого санкційного режиму американ-

Таблиця 1

Профіль криптовалютної схеми обходу санкцій «А7А5»

Параметр	Характеристика
Інструмент	«А7А5» – рубльовий стейблкоїн; емітент «Old Vector Ltd» (Киргизстан)
Забезпечення	Депозити у «Промсв'язьбанку» (ПСБ, рф) – підсанкційна установа
Блокчейни	«Tron» та «Ethereum» (децентралізовані, поза юрисдикцією ЄС)
Обсяг транзакцій	\$93,3 млрд за 10 місяців функціонування (2024–2025)
«Instant Swapper»	Конвертація у доларові стейблкоїни; \$2,2 млрд, мінімальний/відсутній KYC
Генеалогія	Наступник «Garantex» (ліквідовано березень 2025); кошти мігровано до «Grinex»
Загальний обсяг обходу	\$104 млрд криптотранзакцій підсанкційних суб'єктів рф, 2024–2025 (+800% р/р)
Санкції	OFAC і ЄС санкціонували суб'єктів «А7А5» у серпні 2025 – 10+ міс. після початку

Джерело: складено автором на основі [1; 3; 16].

ській юрисдикції – Управлінню з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (OFAC) [12]. Волатильність зовнішньої політики США – тарифні конфлікти, постійний перегляд обсягу нафтових санкцій, внаслідок політичної кон'юнктури, можливе зближення з РФ – перетворює цю залежність на стратегічний ризик для Європи, що далеко виходить за межі «кейсу A7A5».

2.5. «Сірі юрисдикції» поза охопленням FATF: Географія «схеми A7A5» охоплює Киргизстан, ОАЕ, Туреччину та Грузію – юрисдикції, де регулювання постачальників послуг з віртуальних активів (VASP) є або ліберальним, або відсутнім. Киргизстан бере участь у системі FATF лише через Євразійську групу (ЄАГ) – регіональний орган типу FATF, що перебуває під значним впливом РФ. Рекомендація FATF 15 [6] щодо регулювання VASP імплементується роками і фактично не охоплює ці юрисдикції.

3. Системний характер загрози: «A7A5» як мультиплікована модель

«A7A5» не є аномалією – це прецедентна модель паралельної фінансової інфраструктури, тиражування якої є технічно тривіальним [8; 18]. Схема стала видимою виключно завдяки масштабу (\$93,3 млрд) та генеалогічному зв'язку з «Garantex», який перебував під інтенсивним моніторингом. Існує висока ймовірність функціонування аналогічних, але менших за обсягом схем поза радаром регуляторів.

Ціна неефективності санкцій вимірюється не лише фінансовими втратами, а й прямими безпековими наслідками: кошти від обходу санкцій фінансують військову агресію РФ проти України та підривають безпекову архітектуру Європи. З позиції міжнародного фінансового права «кейс A7A5» змушує визнати «фінансовий

фронт» як автономний вимір збройного конфлікту – простір, у якому паралельні фінансові системи функціонують поряд із бойовими діями, забезпечуючи державі-агресору доступ до міжнародної економіки.

Для цілей цього дослідження з аналізу випливають три наслідки. *По-перше*, AML/CFT-система, яка відстає від правопорушників на 10 і більше місяців, є системно неефективною в умовах активного збройного конфлікту. *По-друге*, реактивна модель (ст. 215 ДФЄС) має поступитися превентивній парадигмі (Section 311). *По-третє*, унікальна інституційна позиція України – членство в MONEYVAL, статус кандидата на вступ до ЄС, лідерство у типологічному проєкті «Proceeds and Conflicts» [10] та статус безпосередньої жертви агресії – надає їй як правову легітимність, так і моральний мандат для ініціювання реформи.

4. Пропозиції «de lege ferenda»: автономна санкційна архітектура ЄС

Нижченаведені п'ять пропозицій спрямовані на системне закриття правових прогалів, ідентифікованих у п. 2. Вони калібровані таким чином, щоб бути як юридично обґрунтованими, так і інституційно реалістичними у горизонті 14–18 місяців.

4.1. «Євро-Section 311»: автономне позначення юрисдикцій та суб'єктів підвищеного ризику: Центральним елементом пропонованої реформи є новий регламент ЄС, що уповноважує Єврокомісію або Рад (за кваліфікованою більшістю, без вимоги одностайності) позначати іноземні юрисдикції, фінансові установи, VASP або крипто-протоколи «зонами підвищеного ризику фінансування агресії». Правовим наслідком такого позначення є автоматичне відключення від євророзрахункової системи без необхідності

Таблиця 2

Матриця правових прогалів: існуючі інструменти vs. «схема A7A5»

Інструмент	Формальна компетенція	Причина неефективності щодо «A7A5»
FATF R.15 (VASP)	Реєстрація/ліцензування VASP, KYC/CDD	Киргизстан не є членом FATF; ЄАГ – під впливом РФ
MiCA (ЄС 2023/1114)	Регулювання крипто-активів у ЄС	Відсутність екстериторіального ефекту; «Old Vector» не обслуговує резидентів ЄС
AMLAR (ЄС 2024/1620)	Нагляд AMLA над регульованими суб'єктами ЄС	Логіка «регульованих суб'єктів»: «A7A5» поза периметром ЄС
Ст. 215 ДФЄС	Обмежувальні заходи проти осіб/організацій	Вимагає одностайності Ради; реактивний (10+ міс. затримки)
MONEYVAL	Оцінка AML/CFT-систем держав-членів РЄ	Мандат – нагляд за системами, не за окремими схемами в третіх країнах
Section 311 USA PATRIOT Act	Позначення «первинних загроз відмивання коштів»	Лише США; ЄС не має еквівалентного автономного механізму

Джерело: складено автором.

проходити стандартну процедуру ст. 215 ДФЄС [5; 7]. Інструмент моделюється за архітектурою Section 311 USA PATRIOT Act, але адаптується до інституційного каркасу та процедур прийняття рішень ЄС.

4.2. «Євро-кореспондентський контроль»: екстериторіальний санкційний комплаєнс: Банківські установи, зареєстровані поза межами ЄС та VASP, що мають кореспондентські відносини з фінансовими установами ЄС або доступ до євросистеми, зобов'язуються виконувати EU sanctions screening або втрачають цей доступ [13]. Механізм є аналогічним екстериторіальній дії GDPR, який де-факто змусив увесь світ адаптуватися до стандартів ЄС, та Міжнародній системі міжбанківських фінансових телекомунікацій (SWIFT) відключенню, де ЄС продемонстрував здатність до рішучих дій. Поєднання пропозицій 4.1 і 4.2 одночасно закриває юрисдикційну прогалину та прогалину реактивності.

4.3. Тематичний огляд MONEYVAL щодо криптомеханізмів обходу санкцій: Мандат MONEYVAL передбачає можливість ініціювання тематичних оглядів за запитом держав-членів Ради Європи [9]. Україна, як член MONEYVAL і лідер типологічного проєкту «Proceeds and Conflicts» [10], має достатню правову та репутаційну базу для подання такого запиту. Пропоноване технічне завдання огляду охоплює: а) ефективність існуючих AML/CFT-інструментів щодо крипто-механізмів обходу санкцій у юрисдикціях поза FATF; б) правові прогалини, виявлені «кейсом A7A5» та аналогічними схемами; в) рекомендації щодо доповнення мандату AMLA та перегляду Рекомендації FATF 15.

Підсумковий звіт виконуватиме подвійну функцію: *по-перше*, формуватиме доказову базу («evidence base») для законодавчої ініціативи Єврокомісії щодо «Євро-Section 311»; *по-друге*, зміцнюватиме переговорну позицію України у процесі вступу до ЄС (Глави 4 та 9 – фінансові послуги). Критичною передумовою є підтримка запиту щонайменше трьома державами MONEYVAL – ідеально Польщею, Естонією та однією із держав-членів ЄС із потужним AML/CFT-профілем.

4.4. Резолюція ПАРЕ: Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи [19] адресуватиметься трьом інституційним аудиторіям: 1) Єврокомісії – із закликом розробити автономний санкційний інструмент за моделлю Section 311; 2) FATF – з вимогою перегляду Рекомендації 15 для поширення зобов'язань «знай свого клієнта» (KYC/CDD) на «технічних посередників»;

3) державам-членам Ради Європи – з проханням підтримати голосування кваліфікованою більшістю щодо санкцій та надати Україні технічну допомогу для AML/CFT-реформ в умовах воєнного стану.

Резолюція ПАРЕ, не маючи обов'язкової юридичної сили, функціонує як політичний каталізатор: фіксує консенсус держав Ради Європи і генерує парламентський тиск на Єврокомісію та Раду ЄС, доповнюючи дипломатичний тиск через канали MONEYVAL та переговорного процесу.

4.5. Поширення зобов'язань KYC/CDD на технічних посередників (FATF R.15/R.16): Ані Рекомендація 15, ані Рекомендація 16 («travel rule») у їх чинній редакції не поширюються на «технічних посередників» – суб'єктів, що не є безпосередніми учасниками переказу коштів, але технічно забезпечують функціонування схеми обходу [6]. До цієї категорії належать: надавачі «хмарних» сервісів та платформ; компанії-надавачі технологічних рішень, що з'єднують різні блокчейн-мережі, дозволяючи переміщувати активи (через які здійснювалося переміщення коштів «A7A5» між «Tron» і «Ethereum»); та агрегатори ліквідності – платформи, які об'єднують пропозиції купівлі/продажу активів від багатьох постачальників і забезпечують анонімний обмін.

Пропозиція передбачає внесення нового параграфу до Рекомендації 15 FATF, що встановлює зобов'язання KYC/CDD для посередників, які: а) технічно сприяють транзакціям підсанкційних VASP; б) отримують понад 10% обороту від суб'єктів з юрисдикцій, включених до переліку FATF «high-risk and other monitored jurisdictions»; в) перевищують визначений поріг транзакційного обороту (еквівалент 100 млн USD за 12 місяців). Це доповнення замикає «сіру зону» між Рекомендацією 15 FATF і реальною архітектурою підсанкційних крипто-схем.

5. Інституційна дорожня карта: MONEYVAL – ПАРЕ – Єврокомісія

Унікальна правова позиція України – членство в MONEYVAL, статус кандидата на вступ до ЄС, лідерство у проєкті «Proceeds and Conflicts» та статус безпосередньої жертви агресії – забезпечує інституційну легітимність для ініціювання запропонованих реформ. Нижче представлено чотирифазну дорожню карту, розраховану на реалізацію протягом 14–18 місяців.

Критичними факторами успіху є: а) необхідність посилення спеціальної експертизи у ПАРЕ; б) готовність ДСФМУ ділитися аналітичними

Таблиця 3

Зведення пропозицій «de lege ferenda» та відповідних правових прогалин

№	Пропозиція	Зміст	Правова модель / база
1	«Євро-Section 311»	Автономне позначення суб'єктів/юрисдикцій підвищеного ризику за кваліфікована більшість голосів (QMV)	Section 311 USA PATRIOT Act; ст. 215 ДФЄС (модиф.)
2	«Євро-кореспондентський контроль»	Екстериторіальний санкційний скринінг для доступу до євро-системи	GDPR (екстериторіальна модель); SWIFT-відключення
3	Тематичний огляд MONEYVAL	Огляд крипто-механізмів обходу; доказова база для ЄК	MONEYVAL Rules of Procedure, Rule 12(3)
4	Резолюція ПАРЕ	Політичний каталізатор: заклик до ЄК, FATF, держав-членів	Ст. 1(d) Статуту Ради Європи
5	KYC/CDD для технічних посередників	Попищення FATF R.15/R.16 на oracle-провайдерів, bridges, агрегатори	FATF Guidance on Virtual Assets (2021/2024)

Джерело: складено автором.

Таблиця 4

Дорожня карта ініціативи України щодо автономного санкційного інструменту ЄС

Фаза	Строки	Ключові дії	Очікуваний результат
0: Підготовча	Міс. 1–3	Міжвідомча робоча група (Мінфін, НБУ, ДСФМУ, МЗС); evidence brief; правове картування; проєкт term sheet	Аналітичний пакет (~80 с.)
1: MONEYVAL	Міс. 2–5	Офіційний запит на тематичний огляд; коаліція: EE, LV, LT, PL, MD	Typologies Report / Best Practice Guidance (6–9 міс.)
2: ПАРЕ	Міс. 3–8	Rapporteur; проєкт резолюції; комітетна процедура	Резолюція ПАРЕ (проста більшість)
3: Єврокомісія	Міс. 9–14	Пакет до Генерального директорату Єврокомісії з питань фінансової стабільності, фінансових послуг та ринків капіталу (DG FISMA) через Комітет асоціації; канал Рада з економічних і фінансових питань ЄС (ECOFIN) через PL [20]	Impact Assessment / публічні консультації
4: Адвокація	Наскрізна	Op-ed (FT/Politico); policy briefs (CEPS/Bruegel); конференція; коаліція ГС	Публічний тиск та формування порядку денного

Джерело: складено автором.

даними; в) підтримка запиту в MONEYVAL щонайменше трьома державами-членами. Основний ризик – зміна політичних пріоритетів ЄС або початок переговорів щодо рф. Найефективнішим прискорювачем стане виявлення ще однієї схеми масштабу «A7A5» до голосування в ПАРЕ або підтримка з боку Великої Британії як члена Ради Європи з власним інтересом до автономних санкцій.

4. Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок:

1. «Кейс A7A5» засвідчує, що AML/CFT-архітектура Європейського Союзу – MiCA, AMLAR, санкційний механізм ст. 215 ДФЄС, MONEYVAL та стандарти FATF – містять п'ять системних правових прогалин, які у сукупності роблять її структурно нездатною протидіяти децентралізованій криптовалютній інфраструктурі, умисно побудованій поза юрисдикцією ЄС для обходу санкцій.

2. Масштаб явища – \$104 млрд за 2024–2025 рр., восьмикратне зростання – та його системний характер підтверджують: йдеться не про одиничне порушення, а про структурований обхід міжнародного фінансового права як елемент гібридної війни рф.

3. Реактивна темпоральність існуючих механізмів – відставання на 10 і більше місяців між виникненням схеми та санкційним реагуванням – є несумісною з вимогами активного збройного конфлікту. Превентивна парадигма, моделлю якої є архітектура Section 311 USA PATRIOT Act, адаптована до інституційних структур ЄС, має замінити чинну реактивну модель.

4. Україна має унікальну правову легітимність для ініціювання цієї реформи: членство в MONEYVAL, лідерство у «Proceeds and Conflicts», статус держави-кандидата ЄС та прямий безпековий інтерес. Інституційний шлях – MONEYVAL, ПАРЕ, Єврокомісія – є практично здійсненим у горизонті 14–18 місяців.

5. П'ять пропозицій «de lege ferenda», розроблених у цій статті – «Євро-Section 311»; «Євро-кореспондентський контроль»; тематичний огляд MONEYVAL; Резолюція ПАРЕ; та поширення зобов'язань KYC/CDD на технічних посередників – становлять юридично обґрунтовану та інституційно здійсненну програму реформи.

Перспективними напрямками подальших досліджень є: емпіричний аналіз ефективності автономних санкційних інструментів (порівняння Section 311 та можливого «Євро-Section 311»); моніторинг нових крипто-схем обходу санкцій після ліквідації «A7A5»; правовий аналіз су-

місності запропонованих інструментів з *acquis communautaire* ЄС в контексті переговорного процесу України.

Конфлікт інтересів. Відсутність конфлікту інтересів щодо підготовки, написання та публікації цієї статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Використання засобів штучного інтелекту. Автор підтверджує, що не використовував технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

References:

1. Alexander, K. (2009). *Economic sanctions: Law and public policy*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230233607>
2. Chainalysis. (2026). *2026 crypto crime report*. Chainalysis Inc. <https://www.chainalysis.com/crypto-crime-report/>
3. Brzoska, M. (2020). *International sanctions: Between words and wars in the global system*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003055198>
4. Clifton, M.-J., & Freund, C. (2025). Crypto-assets and international sanctions: Regulatory gaps and reform pathways. *Journal of Financial Regulation*, 11(2), 145–178. <https://doi.org/10.1093/jfr/fjab012>
5. *Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU)*. (2012). *Official Journal of the European Union*, C 326, 47–390.
6. Financial Action Task Force. (2024). *Updated guidance for a risk-based approach to virtual assets and virtual asset service providers* (rev. ed.). FATF. <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Guidance-rba-virtual-assets-2021.html>
7. Financial Action Task Force. (2025). *International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation: The FATF recommendations* (updated ed.). FATF. <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html>
8. Kaldor, M. (2012). *New and old wars: Organized violence in a global era* (3rd ed.). Polity Press.
9. MONEYVAL. (2023). *Rules of procedure*. Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/moneyval/rules-of-procedure>
10. MONEYVAL. (2024). *Proceeds and conflicts: Typologies project – Terms of reference*. Council of Europe.
11. Office of Foreign Assets Control. (2025, August). *Press release: Treasury sanctions A7A5-related entities*. U.S. Department of the Treasury. <https://ofac.treasury.gov/>
12. Mulder, N. (2022). *The economic weapon: The rise of sanctions as a tool of modern war*. Yale University Press. <https://doi.org/10.12987/9780300259179>
13. *Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data (GDPR)*. (2016). *Official Journal of the European Union*, L 119, 1–88.
14. *Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MiCA)*. (2023). *Official Journal of the European Union*, L 150, 52–205.
15. *Regulation (EU) 2024/1620 of the European Parliament and of the Council establishing the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism (AMLAR)*. (2024). *Official Journal of the European Union*.
16. Council of the European Union. (2025). *Implementing Regulation (EU) 2025/XXXX concerning restrictive measures in respect of A7A5-related entities*. Council of the European Union.
17. Voronova, O. (2025). Financial frontlines: Anti-money laundering regulation in the context of armed conflict. *European Journal of International Law*, 36(3), 721–756. <https://doi.org/10.1093/ejil/chab045>
18. Zarate, J. C. (2013). *Treasury's war: The unleashing of a new era of financial warfare*. PublicAffairs.

19. Council of Europe. (1949, May 5). *Statute of the Council of Europe* (ETS No. 001). <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=001>
20. USA PATRIOT Act of 2001, Pub. L. No. 107–56, § 311, 115 Stat. 272 (2001) (codified at 31 U.S.C. § 5318A).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ржемовський Владислав Миколайович
аспірант кафедри кримінального права
та процесу,
Державний податковий університет
e-mail: vrzhemovskyi@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1628-854X

Vladyslav Rzhemovskyi
Postgraduate Student at the Department
of Criminal Law and Procedure,
State Tax University
e-mail: vrzhemovskyi@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1628-854X

Дата надходження статті: 23.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 13.04.2026

Дата прийняття статті: 20.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(37\)-66-72](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(37)-66-72)
УДК 343.13:341.4:343.352

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Степанова Г.М., Зарубей В. В.

PECULIARITIES OF INTERNATIONAL COOPERATION DURING THE PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION-RELATED CRIMINAL OFFENSES

Hanna Stepanova, Viktoriia Zarubei

Анотація

У статті досліджено особливості міжнародного співробітництва під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Проаналізовано нормативно-правові засади міжнародної взаємодії у кримінальному провадженні, визначені Кримінальним процесуальним кодексом України, міжнародними договорами та спеціальним антикорупційним законодавством. Встановлено, що міжнародне співробітництво у сфері протидії корупції набуває особливого значення в умовах транснаціонального характеру сучасних корупційних схем, використання іноземних юрисдикцій для приховування активів, легалізації доходів та уникнення кримінальної відповідальності.

У роботі охарактеризовано основні форми міжнародного співробітництва під час досудового розслідування, серед яких міжнародна правова допомога, створення спільних слідчих груп, екстрадиція, міжнародний обмін інформацією, а також розшук і арешт активів за кордоном. Окрему увагу приділено процесуальному порядку направлення та виконання запитів про міжнародну правову допомогу, ролі Офісу Генерального прокурора, Національного антикорупційного бюро України та інших уповноважених суб'єктів міжнародної взаємодії.

Визначено, що одними з найбільш поширених проблем залишаються тривалі строки виконання міжнародних запитів, складність отримання банківської та фінансової інформації, відмінності кримінального процесуального законодавства різних держав, а також проблеми допустимості доказів, отриманих у порядку міжнародної правової допомоги.

У статті також досліджено окремі аспекти судової практики щодо оцінки доказів, отриманих у межах міжнародного співробітництва, та значення дотримання належної правової процедури під час їх отримання і використання у кримінальному провадженні. Зроблено висновок про необхідність удосконалення механізмів міжнародної взаємодії, цифровізації обміну інформацією, розширення співпраці з міжнародними антикорупційними інституціями та подальшої гармонізації кримінального процесуального законодавства України з міжнародними стандартами.

Ключові слова: *корупція, сфера службової діяльності, заходи забезпечення, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, докази, міжнародне співробітництво, міжнародна правова допомога, корупційні кримінальні правопорушення, досудове розслідування, кримінальне провадження, допустимість доказів, НАБУ, міжнародний обмін інформацією.*

Abstract

The article examines the peculiarities of international cooperation during the pre-trial investigation of corruption-related criminal offenses. The regulatory and legal framework governing international interaction in criminal proceedings, established by the Criminal Procedure Code of Ukraine, international treaties, and special anti-corruption legislation, is analyzed. It is established that international cooperation in the field of combating corruption acquires particular importance in the context of the transnational nature of modern corruption schemes, the use of foreign jurisdictions to conceal assets, legalize illicit proceeds, and evade criminal liability.

The paper characterizes the main forms of international cooperation during pre-trial investigation, including mutual legal assistance, establishment of joint investigation teams, extradition, international exchange of information, as well as tracing and seizure of assets abroad. Particular attention is paid to the procedural order of submitting and executing requests for international legal assistance, as well as to the role of the Office of the Prosecutor General, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, and other authorized subjects of international cooperation.

It is determined that among the most common problems remain lengthy execution periods for international requests, difficulties in obtaining banking and financial information, differences in criminal procedural legislation of various states, as well as issues concerning the admissibility of evidence obtained through international legal assistance.

The article also examines certain aspects of judicial practice regarding the assessment of evidence obtained within the framework of international cooperation and the importance of compliance with due legal procedure during its collection and use in criminal proceedings. It is concluded that there is a need to improve mechanisms of international interaction, digitalize information exchange, expand cooperation with international anti-corruption institutions, and further harmonize the criminal procedural legislation of Ukraine with international standards.

Key words: *corruption, sphere of official activity, measures to ensure criminal proceedings, investigative (search) actions, covert investigative (search) actions, evidence, international cooperation, mutual legal assistance, corruption-related criminal offenses, pre-trial investigation, criminal proceedings, admissibility of evidence, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU), international exchange of information.*

1. Вступ. Сучасний етап розвитку міжнародних відносин та глобалізаційних процесів суттєво вплинув на характер і способи вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Значна частина таких правопорушень пов'язана з використанням іноземних банківських установ, офшорних юрисдикцій, міжнародних фінансових операцій, а також механізмів приховування активів за межами держави. У зв'язку із цим ефективно досудове розслідування корупційних кримінальних правопорушень дедалі більше залежить від належного функціонування механізмів міжнародного співробітництва, передбачених як національним кримінальним процесуальним законодавством, так і міжнародними договорами України [2–4].

Особливого значення міжнародне співробітництво набуває у діяльності спеціалізованих антикорупційних органів, зокрема Національного антикорупційного бюро України, яке у межах своєї компетенції активно взаємодіє з іноземними правоохоронними органами, міжнародними організаціями та компетентними органами інших держав під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень [5]. При цьому практика досудового розслідування свідчить про наявність значної кількості проблем, пов'язаних із тривалими строками виконання міжнародних запитів, складністю отримання фінансової інформації, відмінностями у правових системах держав, а також допустимістю доказів, отриманих у порядку міжнародної правової допомоги [7, с. 214–219].

Водночас міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні не обмежується виключно виконанням запитів про міжнародну правову допомогу. Важливими напрямками міжнародної взаємодії залишаються створення спільних слідчих груп, міжнародний обмін інформацією, екстрадиція, розшук та арешт активів, отриманих злочинним шляхом [1; 3]. У сучасних умовах саме ефективність міжнародної

взаємодії значною мірою визначає можливість забезпечення повного, всебічного та неупередженого досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Актуальність дослідження зумовлюється також необхідністю подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства України у сфері міжнародного співробітництва, його гармонізації з міжнародними стандартами та практикою застосування відповідних механізмів у діяльності органів досудового розслідування [8, с. 311–314; 11, с. 83–85]. Крім того, потребують додаткового наукового осмислення питання допустимості доказів, отриманих у межах міжнародного співробітництва, а також забезпечення належної правової процедури під час їх використання у кримінальному провадженні [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні вже була предметом дослідження у працях українських науковців, однак у контексті досудового розслідування саме корупційних кримінальних правопорушень вона потребує подальшого поглиблення. Зокрема, Н. М. Ахтирська комплексно розглянула теоретико-правові та практичні аспекти міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, звернувши увагу на значення міжнародної правової допомоги, процесуальної взаємодії компетентних органів різних держав та проблеми використання отриманих матеріалів у національному кримінальному процесі [7, с. 36–42].

С.О. Галаган аналізує поняття, сутність і правові основи регулювання міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, акцентуючи на тому, що така діяльність має не лише організаційний, а й чітко виражений кримінально-процесуальний характер [8, с. 310–316]. В.Д. Гвоздецький розглядає міжнародне співробітництво саме у сфері запобігання і проти-

дії корупції в Україні, підкреслюючи значення міжнародних антикорупційних стандартів та взаємодії з іноземними й міжнародними інституціями [9, с. 789–793].

Окремі питання досудового розслідування корупційних злочинів досліджував П. Декайло, який звернув увагу на специфіку доказування, суб'єктний склад та особливості діяльності органів досудового розслідування у відповідній категорії кримінальних проваджень [10]. І. Завидняк приділяє увагу правовому регулюванню міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, зокрема нормативним підставам, процедурним формам і проблемам практичного застосування відповідних положень кримінального процесуального законодавства [11, с. 82–87].

Практичні проблеми здійснення окремих аспектів міжнародного співробітництва під час кримінального провадження розглянуті Д. Г. Зайцевим та О. А. Солдатенком. Автори справедливо звертають увагу на складність реалізації міжнародної взаємодії, зумовлену різницею правових систем, строками виконання запитів та необхідністю належного процесуального оформлення отриманих матеріалів [12, с. 704–706]. Водночас В. М. Трепак у межах дослідження теоретико-прикладних проблем протидії корупції в Україні наголошує на важливості міжнародної складової антикорупційної політики та необхідності її узгодження з внутрішніми кримінально-правовими й кримінально-процесуальними механізмами [14].

Питання порядку направлення запитів про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні докладно висвітлено у методичних рекомендаціях В. М. Федченка, Н. В. Павлової, О. П. Бойка та В. С. Березняка. У цьому джерелі розкрито вимоги до змісту запиту, порядок його оформлення, направлення та виконання, що має важливе значення для практичної реалізації міжнародного співробітництва під час досудового розслідування [15, с. 12–28].

Разом із тим аналіз наукових джерел свідчить, що більшість досліджень розглядає міжнародне співробітництво або загалом у кримінальному провадженні, або у ширшому контексті протидії корупції. Натомість особливості міжнародного співробітництва саме під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, з урахуванням потреб доказування, розшуку активів, отримання фінансової інформації та забезпечення допустимості доказів, потребують окремого наукового аналізу.

2. Метою статті є дослідження особливостей міжнародного співробітництва під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, аналіз нормативно-правових засад міжнародної взаємодії у кримінальному провадженні, визначення основних проблем практичної реалізації механізмів міжнародної правової допомоги, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України у зазначеній сфері.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: дослідити нормативно-правові засади міжнародного співробітництва під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень; охарактеризувати основні форми міжнародної взаємодії у кримінальному провадженні; проаналізувати особливості направлення та виконання запитів про міжнародну правову допомогу; визначити роль уповноважених суб'єктів міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень; дослідити проблеми отримання, процесуального оформлення та допустимості доказів, здобутих у порядку міжнародного співробітництва; а також сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України у відповідній сфері.

3. Виклад основного матеріалу. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні є одним із ключових механізмів забезпечення ефективного досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, особливо в умовах транснаціонального характеру сучасної корупції. Використання іноземних банківських рахунків, офшорних компаній, криптовалютних активів та міжнародних фінансових операцій значно ускладнює процес збирання доказів і потребує активної взаємодії правоохоронних органів різних держав. Саме тому міжнародне співробітництво сьогодні виступає не допоміжним, а фактично необхідним елементом механізму доказування у кримінальному провадженні щодо корупційних кримінальних правопорушень [3; 4].

Правовою основою міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні є положення глави IX Кримінального процесуального кодексу України, міжнародні договори України, а також спеціальне антикорупційне законодавство [4–6]. Важливе значення у цій сфері мають Європейська конвенція про взаємну допомогу

у кримінальних справах 1959 року та Другий додатковий протокол до неї, які визначають основні механізми міжнародної правової допомоги, порядок направлення та виконання відповідних запитів, а також форми взаємодії компетентних органів різних держав [1; 2]. Крім того, суттєву роль відіграє Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, положення якої закріплюють міжнародні стандарти співробітництва у сфері протидії корупції, повернення активів та обміну інформацією [3].

У науковій літературі міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні розглядається як врегульована нормами національного та міжнародного права діяльність компетентних органів різних держав, спрямована на забезпечення виконання завдань кримінального провадження [7, с. 41–44]. С. О. Галаган справедливо зазначає, що міжнародне співробітництво має комплексний характер та поєднує процесуальні, організаційні й інформаційні форми взаємодії [8, с. 311]. Водночас у сфері протидії корупції така взаємодія має свої особливості, обумовлені складністю фінансових схем, латентністю корупційних правопорушень та необхідністю швидкого отримання інформації від іноземних компетентних органів [9, с. 790–791].

Однією з найбільш поширених форм міжнародного співробітництва під час досудового розслідування є міжнародна правова допомога. Вона охоплює вручення процесуальних документів, проведення процесуальних дій, отримання доказів, тимчасовий доступ до речей і документів, встановлення місцезнаходження осіб та активів, а також отримання банківської інформації [4]. Практика свідчить, що саме отримання фінансової документації та інформації про рух коштів у межах міжнародної правової допомоги є одним із найбільш складних напрямів міжнародної взаємодії під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Важливу роль у міжнародному співробітництві відіграють спеціалізовані антикорупційні органи України, зокрема Національне антикорупційне бюро України. Відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» НАБУ має право здійснювати міжнародне співробітництво, взаємодіяти з компетентними органами іноземних держав, міжнародними організаціями та укладати міжвідомчі угоди про співпрацю [5]. У сучасних умовах діяльність НАБУ значною мірою пов'язана саме з міжнародним елементом, оскільки значна ча-

стина корупційних кримінальних правопорушень супроводжується переміщенням активів за кордон або використанням іноземних фінансових інструментів.

Разом із тим практика міжнародного співробітництва під час досудового розслідування свідчить про наявність низки проблем. Однією з основних залишається тривалість виконання запитів про міжнародну правову допомогу. Д. Г. Зайцев та О. А. Солдатенко звертають увагу на те, що складність міжнародної взаємодії обумовлена відмінностями у кримінальному процесуальному законодавстві держав, значними строками погодження процесуальних документів та необхідністю дотримання вимог міжнародних договорів [12, с. 704–705]. Під час здійснення досудового розслідування нерідко виникають ситуації, за яких тривалі строки міжнародної взаємодії зумовлюють втрату актуальності отримуваної інформації або істотно ускладнюють своєчасне забезпечення доказів. Не менш важливою проблемою є допустимість доказів, отриманих у порядку міжнародної правової допомоги. Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства України будь-які докази мають бути отримані у спосіб, передбачений законом, із дотриманням належної правової процедури [4]. У цьому контексті особливого значення набуває правильне процесуальне оформлення міжнародних запитів, дотримання компетенції уповноважених органів та забезпечення відповідності отриманих матеріалів вимогам національного законодавства. У постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 квітня 2020 року у справі № 761/34909/17 суд наголосив на необхідності дотримання встановленої законом процедури отримання та використання доказів у кримінальному провадженні [13].

Крім того, важливим напрямом міжнародного співробітництва під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень є взаємодія у сфері розшуку, арешту та повернення активів, одержаних злочинним шляхом. Сучасна практика міжнародної взаємодії демонструє, що особи, причетні до вчинення корупційних кримінальних правопорушень, нерідко використовують складні міжнародні фінансові механізми для приховування незаконно одержаних активів та їх подальшої легалізації. У таких випадках ефективність кримінального провадження значною мірою залежить від оперативності міжнародного обміну інформацією, можливості швидкого

встановлення місцезнаходження активів та своєчасного застосування заходів їх арешту. Саме тому міжнародна взаємодія у сфері повернення активів сьогодні розглядається як один із пріоритетних напрямів антикорупційної політики держави [3; 14].

Окремої уваги заслуговує питання цифровізації міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Сучасний розвиток інформаційних технологій зумовлює необхідність удосконалення електронного документообігу між компетентними органами різних держав, спрощення процедур обміну процесуально значущою інформацією та впровадження безпечних каналів міжнародної комунікації. Науковці звертають увагу на те, що цифровізація механізмів міжнародної взаємодії може суттєво скоротити строки виконання запитів про міжнародну правову допомогу та підвищити ефективність досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень [7, с. 327–331; 12, с. 705–706]. У сучасних умовах це має особливе значення з огляду на необхідність оперативного отримання електронних доказів, фінансової інформації та даних щодо руху активів у міжнародних юрисдикціях.

Варто також зазначити, що міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні не обмежується виключно міжнародною правовою допомогою. Сучасна практика дедалі частіше передбачає використання механізмів спільних слідчих груп, міжнародного обміну аналітичною інформацією, координації дій правоохоронних органів різних держав та співпраці з міжнародними організаціями. У сфері протидії корупції особливого значення набуває взаємодія з антикорупційними інституціями Європейського Союзу, міжнародними фінансовими моніторинговими структурами та органами, уповноваженими на розшук і арешт активів.

Отже, міжнародне співробітництво під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень є складним багаторівневим механізмом, ефективність якого безпосередньо впливає на результативність кримінального провадження. Подальше вдосконалення міжнародної взаємодії потребує гармонізації кримінального процесуального законодавства України з міжнародними стандартами, цифровізації механізмів обміну інформацією, спрощення процедур міжнародної правової допомоги та посилення координації між уповноваженими органами різних держав.

4. Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що міжнародне співробітництво є одним із визначальних елементів ефективного досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Сучасний характер корупційної злочинності, який дедалі частіше має транснаціональний характер, обумовлює необхідність постійної взаємодії органів досудового розслідування України з компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями. Особливого значення така взаємодія набуває у випадках, коли предмет доказування пов'язаний із використанням іноземних банківських установ, офшорних компаній, міжнародних фінансових операцій та активів, що перебувають за межами України.

Встановлено, що правову основу міжнародного співробітництва під час кримінального провадження становлять положення Кримінального процесуального кодексу України, міжнародні договори України та спеціальне антикорупційне законодавство. При цьому міжнародна правова допомога залишається найбільш поширеною формою міжнародної взаємодії під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Водночас сучасна практика міжнародного співробітництва охоплює значно ширше коло механізмів, серед яких створення спільних слідчих груп, міжнародний обмін інформацією, розшук і арешт активів, а також взаємодія з міжнародними антикорупційними та правоохоронними інституціями.

У ході дослідження визначено, що одними з основних проблем міжнародного співробітництва залишаються тривалі строки виконання запитів про міжнародну правову допомогу, складність отримання фінансової та банківської інформації, відмінності кримінального процесуального законодавства різних держав, а також проблеми забезпечення допустимості доказів, отриманих у межах міжнародної взаємодії. Особливого значення у цьому контексті набуває дотримання належної правової процедури під час отримання, процесуального оформлення та використання таких доказів у кримінальному провадженні.

Зроблено висновок, що подальше вдосконалення міжнародного співробітництва під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень потребує гармонізації кримінального процесуального законодавства України з міжнародними стандартами, цифровізації механізмів міжнародної взаємодії, спрощення процедур міжнародної правової допомоги

та посилення координації між уповноваженими органами.

Водночас ефективність міжнародного співробітництва під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень значною мірою залежить не лише від належного нормативного регулювання, а й від практичної здатності уповноважених органів оперативно реалізовувати передбачені законом механізми міжнародної взаємодії. У сучасних умовах важливого значення набуває підвищення рівня координації між органами досудового розслідування, прокуратурою та міжнародними партнерами, удосконалення професійної підготовки працівників у сфері міжнародної правової допомоги, а також забезпечення належного технічного й інформаційного супроводу міжнародної комунікації. Це сприятиме підвищенню ефективності розслідування корупційних кримінальних правопорушень та забезпеченню належної реалізації завдань кримінального провадження.

Крім того, важливим напрямом розвитку залишається розширення практики співпраці України з міжнародними антикорупційними інституціями та спеціалізованими органами іноземних держав у сфері протидії корупції.

Конфлікт інтересів. Автори декларують, що не мають конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті використовувалась мовна модель штучного інтелекту ChatGPT (OpenAI, GPT-5) як допоміжний інструмент для мовно-стилістичного опрацювання тексту, структурування окремих фрагментів статті та технічного оформлення бібліографічних описів і англomовного перекладу анотації та References. Технології штучного інтелекту використовувалися під час підготовки вступних структурних елементів статті, а також окремих редакційних і стилістичних фрагментів основного тексту.

Авторами самостійно здійснювалися підбір та аналіз наукових джерел, опрацювання нормативного матеріалу, формулювання наукових положень, висновків і пропозицій. Усі результати, отримані за допомогою інструментів штучного інтелекту, були додатково перевірені шляхом аналізу положень кримінального процесуального законодавства України, наукових джерел та правозастосовної практики.

Використання технологій штучного інтелекту не вплинуло на самостійність наукових висновків авторів та не визначало результати проведеного дослідження.

Внесок авторів. Степанова Ганна Миколаївна – внесок 50%, Зарубей Вікторія Володимирівна – внесок – 50%.

References:

1. Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters of 08 November 2001. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text
2. European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters of 20 April 1959. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text
3. United Nations Convention against Corruption adopted on 31 October 2003. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
4. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 4651-VI of 13 April 2012. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine: Law of Ukraine No. 1698-VII of 14 October 2014. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
6. On Prevention of Corruption: Law of Ukraine No. 1700-VII of 14 October 2014. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
7. Akhtyrskaya, N. M. (2019). Mizhnarodne spivrobitnytstvo pid chas kryminalnoho provadzhennia: teoretyko-pravovi ta praktychni aspekty [International cooperation during criminal proceedings: theoretical, legal and practical aspects]. Kyiv: Lohos. <https://surl.li/mfbfdm>
8. Halahan, S. O. (2025). Poniattia, sutnist i pravovi osnovy rehuliuвання mizhnarodnoho spivrobitnytstva u kryminalnomu provadzhenni [Concept, essence and legal basis of regulation of international cooperation in criminal proceedings].

- tion in criminal proceedings]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 2, 310–316. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.41>
9. Hvozdet'skyi, V. D. (2021). Mizhnarodne spivrobitnytstvo u sferi zapobihannia i protydii koruptsii v Ukraini [International cooperation in the field of prevention and counteraction to corruption in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, 11, 789–793. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/200>
10. Dekailo, P. (2025). Dosudove rozsliduvannia koruptsiinykh zlochyniv [Pre-trial investigation of corruption crimes]. *Aktualni problemy pravoznavstva*, 1. <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/2133>
11. Zavydniak, I. (2021). Pravove rehuliuвання mizhnarodnoho spivrobitnytstva pid chas kryminalnoho provadzhennia [Legal regulation of international cooperation during criminal proceedings]. *Yurydychnyi visnyk*, 5, 82–87. DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i5.2252>
12. Zaitsev, D. H., & Soldatenko, O. A. (2024). Problemy zdiisnennia okremykh aspektiv mizhnarodnoho spivrobitnytstva pid chas kryminalnoho provadzhennia [Problems of implementation of certain aspects of international cooperation during criminal proceedings]. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty*, Part 1, 704–706. <https://doi.org/10.31733/15-03-2024/1/704-706>
13. Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court of 14 April 2020 in case No. 761/34909/17. <https://zakononline.ua/court-decisions/show/88904111>
14. Trepak, V. M. (2020). Protydii koruptsii v Ukraini: teoretyko-prykladni problemy [Counteraction to corruption in Ukraine: theoretical and applied problems]. Lviv: LNU im. Ivana Franka. <https://odnb.odessa.ua/vnn/book/7936>
15. Fedchenko, V. M., Pavlova, N. V., Boiko, O. P., & Bereznia, V. S. (2017). Poriadok napravlennia zapytiv z nadannia mizhnarodnoi pravovoi dopomohy u kryminalnomu provadzhenni: metodychni rekomendatsii [Procedure for sending requests for international legal assistance in criminal proceedings: methodological recommendations]. Dnipro: DDUVS. <https://surl.li/rbnuhq>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Степанова Ганна Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент, професор
кафедри кримінальної юстиції
Навчально-науковий інститут права
та психології
Національної академії внутрішніх справ
e-mail: eannast7675@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1280-0163

Hanna Stepanova

PhD in Law, Associate Professor,
Professor at the Department of Criminal Justice,
Educational and Scientific Institute of Law and
Psychology of the National Academy
of Internal Affairs
e-mail: annast7675@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1280-0163

Зарубей Вікторія Володимирівна

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
Національна академія внутрішніх справ
e-mail: zarybey@bigmir.net
ORCID: 0000-0001-6690-967X

Viktoriia Zarubei

Candidate of Law, Professor, Professor at the
Department of Criminal Procedure of the
National Academy of Internal Affairs
e-mail: zarybey@bigmir.net
ORCID: 0000-0001-6690-967X

Дата надходження статті: 25.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 15.04.2026

Дата прийняття статті: 22.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(37\)-73-80](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(37)-73-80)
УДК 343: 349.6(477)

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ У СФЕРІ РАДІОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Тернавська А. А.

CRIMINAL ANALYSIS OF LAW ENFORCEMENT PRACTICE IN THE FIELD OF RADIOECOLOGICAL SAFETY

Anastasia Ternavska

Анотація

У статті здійснено комплексний кримінологічний аналіз судової практики у справах про кримінальні правопорушення у сфері радіоекологічної безпеки. На підставі офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України досліджено стан правозастосовної діяльності щодо цієї категорії кримінальних правопорушень упродовж 2004–2025 років. Проаналізовано співвідношення між кількістю облікованих кримінальних правопорушень, кількістю осіб, щодо яких судові рішення набрали законної сили, та кількістю засуджених осіб, а також визначено особливості структури судимості за видами кримінальних правопорушень і призначених покарань. Встановлено, що домінуючу частку у структурі судимості займає порушення вимог режиму радіаційної безпеки (ст. 267 № КК України), тоді як застосування інших норм у цій сфері має поодинокий характер. Окрему увагу приділено аналізу практики призначення покарань, звільнення від їх відбування та оцінці ефективності відповідних кримінально-правових норм. З'ясовано, що за наявності альтернативних санкцій суди переважно застосовують штрафи та інші більш м'які види покарання, а у випадках безальтернативного позбавлення волі нерідко використовують механізм звільнення від відбування покарання з випробуванням. Обґрунтовано висновок про надмірну караність санкції ч. 1 ст. 267 № КК України та запропоновано замінити покарання у виді обмеження і позбавлення волі громадськими роботами та пробачійним наглядом. Зазначено, що такий підхід дозволить віднести відповідні діяння до категорії кримінальних проступків і забезпечити більш адекватну відповідність санкцій рівню їх суспільної небезпечності, а також сприятиме підвищенню ефективності кримінально-правового реагування у сфері радіоекологічної безпеки.

Ключові слова: радіоекологічна безпека, екологічна злочинність, кримінальні правопорушення, судова практика, кримінальна відповідальність, пробачійний нагляд, пеналізація, кримінологічний аналіз.

Abstract

The article provides a comprehensive criminological analysis of judicial practice in cases of criminal offenses in the field of radioecological safety. Based on official statistical data from the Prosecutor General's Office and the State Judicial Administration of Ukraine, the state of law enforcement activity regarding this category of criminal offenses during 2004–2025 was studied. The correlation between the number of registered criminal offenses, the number of persons in respect of whom court decisions have entered into force, and the number of convicted persons was analyzed, and the features of the structure of criminal records by types of criminal offenses and imposed punishments were also determined. It was established that the dominant share in the structure of criminal records is occupied by violations of the requirements of the radiation safety regime (Article 267 № of the Criminal Code of Ukraine), while the application of other norms in this area is isolated. Special attention is paid to the analysis of the practice of imposing sentences, release from serving them, and assessment of the effectiveness of relevant criminal law norms. It was found that in the presence of alternative sanctions, courts mainly apply fines and other milder types of punishment, and in cases of no alternative deprivation of liberty, they often use the mechanism of release from serving a sentence with probation. The conclusion about the excessive punitiveness of the sanction of Part 1 of Article 267 № of the Criminal Code of Ukraine is substantiated and it is proposed to replace the punishment in the form of restriction and deprivation of liberty with community service and probation supervision. It is noted that such an approach will allow to classify the relevant acts as criminal offenses and ensure a more adequate correspondence of sanctions to the level of their social danger, and will also contribute to increasing the effectiveness of criminal law response in the field of radioecological safety.

Key words: radioecological safety, environmental crime, criminal offenses, judicial practice, criminal liability, probation supervision, penalization, criminological analysis.

1. Вступ. Розвиток ядерних технологій та їх активне використання в енергетичній і виробничій сферах є важливим показником науково-технічного потенціалу сучасних держав і чинником забезпечення їх енергетичної безпеки. Водночас застосування ядерної енергії суттєво трансформувало систему національної та глобальної безпеки, сформувавши новий комплекс ризиків, пов'язаних із можливими техногенними аваріями та масштабними негативними наслідками для довкілля і населення. У таких умовах забезпечення ядерної та радіаційної безпеки набуває особливої актуальності, зокрема у зв'язку з існуванням загроз протиправного використання ядерних і радіоактивних матеріалів. Це зумовлює необхідність розроблення ефективних механізмів запобігання злочинності у сфері радіоекологічної безпеки. Відповідно, важливим завданням кримінологічної науки є дослідження стану, структури та динаміки таких кримінальних правопорушень, а також дієвість правозастосовної практики у цій сфері.

Дослідження проблем злочинності у сфері радіоекологічної безпеки безпосередньо пов'язане з розвитком сучасної кримінологічної науки та практикою діяльності органів кримінальної юстиції. Його результати можуть слугувати науковою основою для формування ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання і протидії відповідним кримінальним правопорушенням. Така система має ґрунтуватися на комплексному використанні даних офіційної кримінальної статистики, матеріалів правозастосовної практики, результатів кримінологічних і соціологічних досліджень, а також відомчих аналітичних звітів. Узагальнення й систематизація зазначеної інформації дає змогу виявляти закономірності поширення злочинності, визначати її структуру та динаміку, встановлювати основні детермінуючі чинники. Отримані результати можуть бути використані для удосконалення кримінально-правових і організаційно-управлінських механізмів протидії таким посяганням, судової практики у цій сфері, підвищення обґрунтованості управлінських рішень у сфері безпеки та формування ефективної системи превентивних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми радіоекологічної безпеки мають міждисциплінарний характер, окремі аспекти яких висвітлюються в різних предметних сферах наукового знання. У вітчизняній кримінологічній та кримінально-правовій літературі вивченню проблем відповідальності за вчинення злочинів

у сфері радіоекологічної безпеки приділялась увага у дисертаційних роботах таких вітчизняних науковців як М.О. Торбєєв, О.О. Пашенко та К.В. Плева. Загальнотеоретичні основи методики кримінологічного аналізу злочинності детально описана у кримінологічній літературі такими авторами як Є. М. Блажівський, А. П. Закалюк, М.В. Карчевський, О.Г. Кулик, Ю.В. Орлов, Г.С. Поліщук. Ю. А. Турлова та іншими науковцями. Дослідження стану злочинності у сфері радіоекологічної безпеки, розрахунків її кримінологічних показників представлено роботами М.О. Торбєєва, Ю. А. Турлової, інших авторів, а також попередніми публікаціями авторки. Визнаючи суттєвий внесок означених вчених у вирішення досліджуваної проблематики, зауважимо, що питання дослідження сучасного стану правозастосовної, зокрема судової, практики у сфері радіоекологічної безпеки не висвітлена достатньою мірою.

2. Мета статті полягає в дослідженні на основі офіційної статистичної інформації стану правозастосовної практики у сфері радіоекологічної безпеки, розрахунків відповідних показників і їх кримінологічна інтерпретація.

3. Матеріали та методи.

У процесі дослідження авторкою використано наступні методи:

- кримінологічного аналізу,
- статистичний,
- вивчення та аналізу правозастосовної (судової) практики,
- порівняльно правовий,
- історико-правовий (ретроспективний),
- формально-логічний (догматичний),
- системно-структурний,
- наукового узагальнення та моделювання.

4. Результати і обговорення. За визначенням А. П. Закалюка, кримінологічний аналіз – це дослідження інформації щодо об'єктів, які становлять предмет кримінології, та інших об'єктів з метою визначення їх кримінологічного змісту та значення [1, с. 55]. До предмету кримінологічного аналізу злочинності належать: 1) злочинність, її стан, рівень, структура, динаміка, територіальна розповсюдженість (географія); 2) характеристика окремих видів злочинів, виділених за певними кримінально-правовими та кримінологічними ознаками – родовим об'єктом посягання, характером злочинних дій, складом злочину, обставинами його вчинення (місце,

час, спосіб тощо), формою вини, особливостями суб'єкту вчинення злочину (стать, вік, професія, наявність попереднього злочинного досвіду тощо); 3) особа злочинця – розподіл осіб, які вчинили злочини, за соціально-демографічними та кримінологічними ознаками (стать, вік, соціальний стан, сімейний стан, рівень освіти тощо); 4) жертви злочинних посягань, їх характеристика за соціально-демографічними та кримінологічними ознаками; 5) причини та умови (фактори) економічного, соціального, демографічного, політико-правового, соціально-психологічного характеру, що зумовлюють вчинення злочинів; 6) прогноз злочинності в цілому та окремих видів злочинів; 7) заходи попередження злочинності. Наведений перелік змістовних блоків є вичерпним і являє собою схему проведення повного, максимального за обсягом кримінологічного аналізу злочинності [2, с. 8].

З огляду на мету нашого дослідження як складову аналізу злочинності у сфері радіоекологічної безпеки, під якою ми розуміємо небезпечний, релятивний, соціальний феномен, що є різновидом екологічної злочинності та знаходить прояв у інституційних, передбачених законом про кримінальну відповідальність соціальних практиках щодо використання ядерної енергії, поводження з радіоактивними матеріалами та іншими джерелами іонізуючого випромінювання [3, с. 301], предметом нашого аналізу є характеристика окремих видів кримінальних правопорушень, виділених за певними кримінально-правовими та кримінологічними ознаками, а також аналіз діяльності стосовно запобігання злочинності у сфері радіоекологічної безпеки, що охоплює й заходи протидії останній.

Інформаційну модель злочинності у сфері радіоекологічної безпеки доцільно формувати у двовекторному аналітичному вимірі. Такий підхід, що був застосований у наших попередніх роботах [4], передбачає розмежування двох взаємопов'язаних напрямів дослідження: ординарного, що відображає кримінальні прояви, пов'язані з порушенням правил поводження з радіоактивними матеріалами та експлуатації ядерних установок у звичайних умовах функціонування держави, та воєнно-контекстуального, який охоплює кримінальні практики, зумовлені обставинами збройного конфлікту або безпосередньо пов'язані з ним. Застосування такого двовекторного підходу дозволяє більш повно відобразити специфіку досліджуваного феномену, оскільки кожен із зазначених вимірів характеризується власними детермінантами, механізмами

виникнення, формами прояву та наслідками. Відтак інформаційна модель має забезпечувати можливість комплексного пізнання сутності, природи, проявів і закономірностей відтворення кримінальних практик у сфері радіоекологічної безпеки, що, своєю чергою, створює методологічне підґрунтя для їх кримінологічного аналізу, прогнозування та розроблення ефективних заходів запобігання.

Проведений елементно-структурний аналіз дозволив окреслити коло кримінальних правопорушень у сфері радіоекологічної безпеки, до ординарної складової якої відносяться посягання, що мають безпосереднім основним об'єктом суспільні відносини у сфері радіоекологічної безпеки, яким є стан захищеності довкілля та людини у процесі використання ядерних установок і поводження з радіоактивними матеріалами, який не допускає заподіяння ядерної шкоди та можливого негативного радіаційного впливу. До таких варто віднести: ст. 265 КК України «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами», ст. 265¹ КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію», ст. 266 КК України «Погроза вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали», ст. 267¹ КК України «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки», ст. 274 КК України «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки», ст. 327 КК України «Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції» [5, с. 86].

Відправною точкою для аналізу стану правозастосовної практики досліджуваних кримінальних правопорушень доцільно визначити 2004 рік з огляду на доступність даних судової статистики саме з цього періоду, використання якого як початкового забезпечує коректність і порівнюваність подальших статистичних показників.

Спроби оцінки відповідності кримінального покарання та фактичного застосування окремих його видів (правозастосовної пеналізації) концептуальним завданням протидії злочинності має ґрунтуватись на емпіричній базі, зокрема на статистичному аналізі правозастосовної практики [6, с. 132]. Емпіричною базою дослідження є офіційні відомості, що містяться у статистичних звітах: формі № 1 Міністерства внутрішніх справ України «Про злочинність на території України», «Єдиний звіт про злочинність», «Звіт про злочинність» та формі № 1 Офісу Генераль-

ного прокурора «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» [6], а також формі статистичної звітності № 6 Державної судової адміністрації України «Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» [7].

Аналіз статистичних відомостей, що містяться у зазначених офіційних звітах протягом 2002-2025 років дозволив побудувати діаграму на рис. 1, що ілюструє стан правозастосовної практики у сфері радіоекологічної безпеки, а саме співвідношення кримінологічно і процесуально значущих показників: кількості облікованих кримінальних правопорушень за ст.ст. 265, 265¹, 266, 267¹, 274, 327 КК України; кількістю осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили в звітному періоді; кількістю засуджених осіб.

Як відомо, на стан злочинності та, відповідно, діяльності органів кримінальної юстиції щодо протидії їй істотно впливає законодавчі зміни, що криміналізують або, навпаки, декриміналізують певні посягання. Це безпосередньо стосується й злочинності у сфері радіоекологічної безпеки, адже саме у цей період відбулось суттєве розширення кола досліджуваних кримінальних правопорушень внаслідок криміналізації таких суспільно небезпечних діянь як незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію та порушення вимог режиму радіаційної безпеки. Зауважимо, що останні зміни у вітчизняному кримінальному законодавстві у сфері радіоекологічної безпеки відбулись у 2007 році унаслідок

прийняття Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо боротьби з ядерним тероризмом у зв'язку з ратифікацією Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму» № 1071-V від 24.05.2007 [8]. Прийняття зазначеного закону, як і багатьох подібних до нього, є реалізацією загального принципу, сформульованому А. Фердроссом: «держави зобов'язані на основі міжнародного права переслідувати визначені неправомірні діяння, що регулюються почасти загальним міжнародним правом, а почасти міжнародними договорами» [4, с. 47]. Відтак, доповнення чинного КК України статтею 265¹ «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію» [9] було зумовлене потребою приведення національного законодавства, у т. ч. шляхом імплементації окремих положень Конвенції, у відповідність до міжнародно-правових зобов'язань України, яка входить до складу держав-учасниць, що ратифікували цю Конвенцію. У цьому ж році відповідно до Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення правил радіаційної безпеки» № 966-V від 19.04.2007 року [10] було криміналізовано порушення вимог режиму радіаційної безпеки. Уведення до КК України зазначених статей істотно вплинуло на стан кримінальних правопорушень у сфері радіоекологічної безпеки, адже сукупна частка криміналізованих діянь

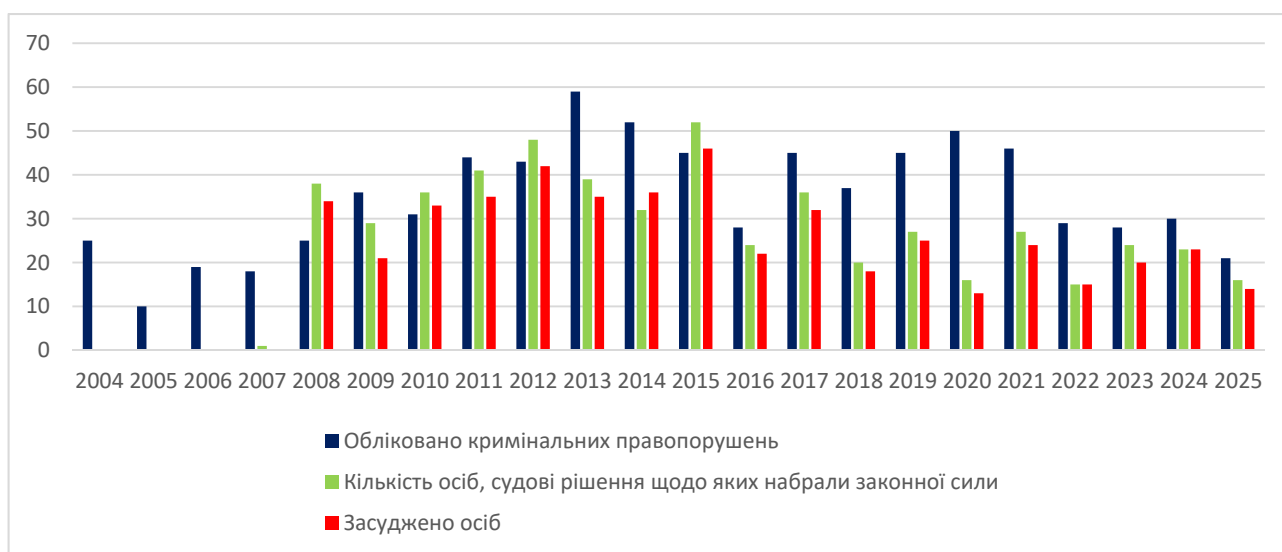

Рис. 1. Співвідношення показників, що відображають правозастосовну практику у сфері радіоекологічної безпеки протягом 2004–2025 років в Україні

становить 65,6% у структурі всіх кримінальних правопорушень даної категорії.

Як видно з діаграми, судова практика за провадженнями даної категорії до 2007 року (моменту криміналізації незаконного виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію (ст. 265¹ КК України) та порушення вимог режиму радіаційної безпеки (ст. 267¹ КК України)) була практично відсутня. І якщо застосування судами ст. 265¹ КК України мало вплинуло на ситуацію з судимістю у сфері радіоекологічної безпеки (2 засуджених або 0,4% за період аналізу), то кількість засуджених за ст. 267¹ КК України становить 92,2% у структурі судимості. Решта приходить на незаконне поводження з радіоактивними матеріалами (ст. 265 КК України) – 7,1% і погрозу вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали (ст. 266 КК України) – 0,2%. Жодної особи не було засуджено за вчинення порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України) та заготівлю, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 327 КК України).

Зауважимо, що за ст. 274 КК України притягувалось до кримінальної відповідальності 2 особи, проти обидва провадження було закрито судом: у 2007 році (ч. 2 ст. 274 КК України) – у зв'язку з амністією; у 2011 році (ч. 1 ст. 274 КК України) – у зв'язку із зміною обстановки.

Якщо брати досліджувані кримінальні правопорушення в цілому, співвідношення між кількістю облікованих кримінальних правопорушень та кількістю осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили в звітному періоді, становить 1,4:1, а між кількістю облікованих кримінальних правопорушень та кількістю засуджених осіб – 1,6:1 [12, с. 497].

У структурі судимості за видами досліджуваних кримінальних правопорушень домінуючою є частка порушення вимог режиму радіаційної безпеки (ст. 267¹ КК України) – 91,8%. За незаконне поводження з радіоактивними матеріалами (ст. 265 КК України) було засуджено 6,8% осіб, за незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію (ст. 265¹ КК України) – 0,4%, за погрозу вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали (ст. 266 КК України) – 0,2%.

Розглянуті вище показники співвідношення є різними для окремих видів кримінальних правопорушень у сфері радіоекологічної безпеки.

Так, мінімальний розрив між кількістю облікованих кримінальних правопорушень, судових рішень і засуджених осіб притаманне порушенню вимог режиму радіаційної безпеки (ст. 267¹ КК України), вчинення якого має очевидний характер та відносно невеликий рівень суспільної небезпечності. Більшість засуджених осіб (53,7%) притягувалась до відповідальності за ч. 1 ст. 267¹ КК України, диспозиція якої передбачає відповідальність за переміщення будь-яким способом за межі зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення без надання передбаченого законом дозволу або проведення дозиметричного контролю продуктів харчування рослинного і тваринного походження, промислової або іншої продукції, тварин, риби, рослин або будь-яких інших об'єктів [10].

За ч. 3 ст. 267¹ КК України, тобто за такі ж дії, вчинені з метою збуту, або збут зазначених об'єктів, було засуджено 41,6% осіб; за ч. 4 ст. 267¹ КК України, тобто за дії, передбачені ч. 1-3 цієї статті, вчинені службовою особою або повторно, а також якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, – 4,2% осіб. За ч. 2 ст. 267¹ КК України, тобто за придбання з метою використання або збуту зазначених об'єктів, якщо факт їх походження із зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення заздалегідь відомий винній особі, засуджено лише двоє осіб (0,5%) у 2012 році.

Типовим прикладом застосування ч. 1 ст. 267¹ КК України є матеріали провадження № 1-кп/366/35/22, фабула якого є такою. Обвинувачений з метою збору лісових ягід чорниці, в обхід контрольно-перепускних пунктів поліції, встановлених по периметру зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення, в районі відселеного с. Нова Марківка, зони відчуження, проник на територію 104 лісового кварталу Котовського лісництва, де набрав до плетеної корзини та полімерного відра 22 кілограми 500 грамів лісових ягід чорниці та почав їх переміщувати за межі зони відчуження без передбаченого законом дозволу та без проведення дозиметричного контролю до місця свого проживання, для особистих потреб. В подальшому при спробі перемістити лісові ягоди чорниці за межі зони відчуження, був виявлений поліцейськими, які здійснювали контроль у межах своєї компетенції, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення. Вина підсудного доведена, а його умисні дії кваліфіковано за ч. 2 ст.15, ч. 1 ст.267-1 КК Украї-

ни, як вчинення з прямим умислом закінченого замаху на порушення вимог режиму радіаційної безпеки, тобто переміщення будь-яким способом без надання передбаченого законом дозволу та без проведення дозиметричного контролю продуктів харчування рослинного походження. Типовим є й покарання для даної категорії справ – штраф у розмірі 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян [13].

Секторна діаграма на рис. 2 ілюструє структуру судимості (за видами покарання) у сфері радіоекологічної безпеки за період 2004–2025 роки в Україні.

Розглядаючи види призначених покарань, зауважимо, що як основний вид покарання найчастіше судами застосовувався штраф (63,2%). Обмеження волі застосовувалось щодо 7,9% засуджених, позбавлення волі на певний строк – 7,5% засуджених. Лише до одного засудженого було застосовано покарання у виді арешту (за ч. 4 ст. 267¹ КК України). Також лише одну особу було засуджено у 2025 році до пробачійного нагляду (за ч. 3 ст. 267¹ КК України), яким була доповнена система покарань (ст. 59-1 КК України) відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23 серпня 2023 року № 3342-IX [14]. Існують підстави вважати, що у найближчій перспективі пробачійний нагляд може перетворитися на дієву альтернативу кримінальним покаранням, пов'язаним з обмеженням або позбавленням волі. Його більш активне застосування здатне також змен-

шити поширеність практики звільнення від відбування покарання з випробуванням, яка нині у судовій практиці використовується значно частіше, ніж інші види кримінальних покарань.

Проведений аналіз практики застосування санкцій ст. 267¹ КК України «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки» дає підстави для висновку про недоцільність призначення за ч. 1 цієї статті таких видів покарання, як обмеження волі та позбавлення волі. Йдеться про некваліфікований склад відповідного кримінального правопорушення, який характеризується відносно невисоким рівнем суспільної небезпеки. У зв'язку з цим, з метою забезпечення принципу альтернативності під час конструювання санкції ч. 1 ст. 267¹ КК України, доцільним видається замінити зазначені види покарань більш м'якими – громадськими роботами та пробачійним наглядом, які відповідно до ст. 51 КК України належать до менш суворих видів покарання.

Водночас запроваджений у системі кримінальних покарань інститут пробачійного нагляду, що полягає в установленні для засудженого визначених законом обмежень прав і свобод із застосуванням наглядових і соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства (ст. 59¹ КК України), за своїм правообмежувальним змістом значною мірою кореспондує з широко застосовуваним у судовій практиці звільненням від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України). Упровадження запропонованих змін до санкції ч. 1 ст. 267¹ КК України також дозволить віднести відповідні діяння, згідно зі ст. 12 КК України, до категорії кримінальних

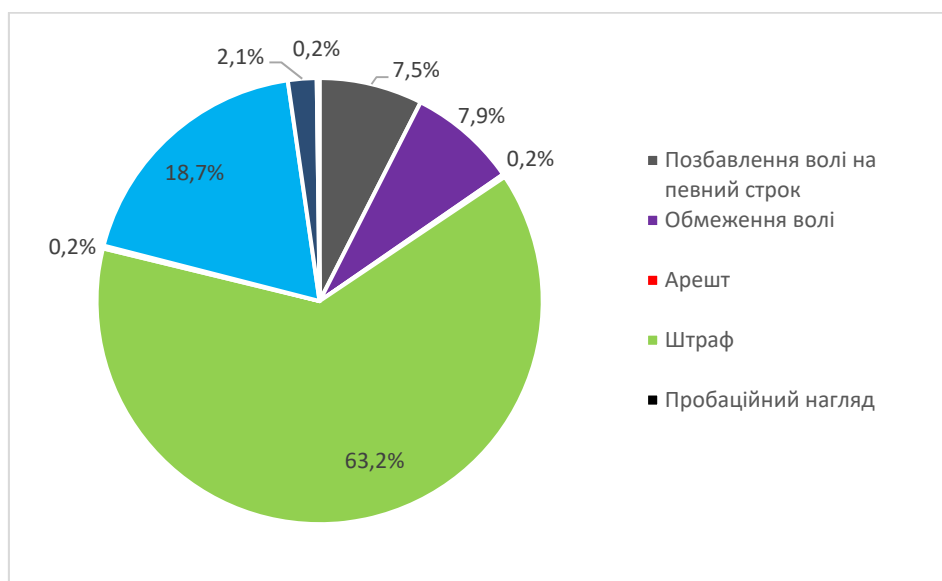

Рис. 2. Структура судимості у сфері радіоекологічної безпеки за період 2004–2025 роки в Україні

проступків, що, на нашу думку, більш адекватно відповідатиме ступеню їх суспільної небезпеки.

Разом із тим, на відміну від інших категорій кримінальних правопорушень звільнення від покарання в структурі судимості у сфері радіоекологічної безпеки не займає значної частки та становить 21,0%. Найчастіше судами застосовувалось звільнення від покарання з випробуванням (89,1% від загальної кількості звільнених від покарання). Звільнені від покарання унаслідок акта амністії становили 9,9%, звільнені від покарання з інших підстав – 1,0%.

5. Висновки. У статті здійснено аналіз судової практики у справах про кримінальні правопорушення у сфері радіоекологічної безпеки. З цією метою на підставі даних офіційної статистичної звітності досліджено стан правозастосовної діяльності щодо цієї категорії справ протягом 2004-2025 років. У роботі узагальнено, систематизовано та порівняно відповідні абсолютні й відносні статистичні показники. Розраховано кримінологічний показник, що характеризує рівень, структуру та динаміку виявлення таких кримінальних правопорушень, а також надано їх кримінологічне тлумачення. Окрему увагу приділено оцінці ефективності застосування відповідних кримінально-правових норм. Зокрема, проаналізовано співвідношення між кількістю облікованих кримінальних правопорушень цієї категорії, кількістю осіб, щодо яких у звітному періоді набрали законної сили судові рішення, та кількістю засуджених упродовж 2004–2025 років, досліджено структуру судимості як за видами призначених покарань, так і за видами відповідних кримінальних правопорушень. Аналіз даних судової статистики свідчить, що наявність у санкціях досліджуваних норм альтернативних позбавленню волі видів покарання фактично зумовлює їх переважне застосування судами. У ситуаціях, коли законодавець передбачає безальтернативну санкцію у виді позбавлення волі суди нерідко застосовують звільнення засуджених від відбування покарання. Зазначена практика дає підстави стверджувати про наявність певної надмірності

караності у санкціях ч. 1 ст. 267 № КК України. З огляду на це пропонується замінити покарання у виді обмеження та позбавлення волі більш м'якими видами покарання, зокрема громадськими роботами та пробаційним наглядом. Такий підхід дозволить віднести відповідні діяння до категорії кримінальних проступків і водночас забезпечить більшу відповідність санкцій реальному рівню їх суспільної небезпечності.

Конфлікт інтересів. Авторка декларує, що не мають конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті використовувалась мовна модель штучного інтелекту ChatGPT (OpenAI, GPT-5) як допоміжний інструмент для мовно-стилістичного опрацювання тексту, структурування окремих фрагментів статті та технічного оформлення бібліографічних описів і англomовного перекладу анотації та References. Технології штучного інтелекту використовувалися під час підготовки вступних структурних елементів статті, а також окремих редакційних і стилістичних фрагментів основного тексту.

Авторкою самостійно здійснювався підбір та аналіз наукових джерел, опрацювання нормативного матеріалу, формулювання наукових положень, висновків і пропозицій. Усі результати, отримані за допомогою інструментів штучного інтелекту, були додатково перевірені шляхом аналізу положень кримінального законодавства України, наукових джерел та правозастосовної практики.

Використання технологій штучного інтелекту не вплинуло на самостійність наукових висновків авторів та не визначало результати проведеного дослідження.

References:

1. Zakaliuk, A. P. (2008). Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka: u 3-kh kn. Kn. 3: Praktychna kryminolohiia. Kyiv: Vydavnychy Dim «In Yure», 320 s.
2. Metodyka kryminolohichnoho analizu zlochynnosti v Ukraini / za zah. red. O. M. Dzhuzhi. K. : Kyiv. nats. un-t vnutr. sprav, 2006.190 s.
3. Turlova, Yu. A., Ternavska, A. A. (2024). Zlochynnist u sferi radioekolohichnoi bezpeky yak ob'ekt kryminolohichnoho doslidzhennia. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. T. 31. №2. S. 284–302.

4. Ternavska, A. A. (2025). Kryminalno-pravova protydiia zlochynnosti u sferi radioekologichnoi bezpeky : monohrafiia / A. A. Ternavska ; [nauk. konsultant i red. Yu. A. Turlova] ; In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho Nats. akad. nauk Ukrainy. Kharkiv : Pravo, 134 s.
5. Ternavska, A. A. Doktrynalni pidkhody do systematyzatsii kryminalnykh pravoporushen u sferi radioekologichnoi bezpeky. *Visnyk Kryminologichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 31(1), 80–91.
6. Mozol, Stanislav, Polishchuk, Hennadii, Ternavska, Anastasiia (2021). Perspectives for the imposition of individual types of punishment in Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 9, 130–135, doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.9.19>.
7. Ofis Heneralnoho prokurora: ofitsiyni veb-portal. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
8. Cudova vlada Ukrainy: ofitsiyni veb-portal. https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023
9. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalno-protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo borotby z yadernym teroryzmozom u zviazku z ratyfikatsiieiu Mizhnarodnoi konventsii pro borotbu z aktamy yadernoho teroryzmu: Zakon Ukrainy vid 24.05.2007 № 1071-V. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-16#Text>
10. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
11. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, Kryminalnoho ta Kryminalno-protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za porushennia pravyl radiatsiinoi bezpeky. Zakon Ukrainy vid 19.04.2007 № 966-V. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-16#Text> (data zvernennia: 12.08.2025).
12. Ternavska, A. (2025). ‘Punishability in Radioecological Safety: The Ukrainian Example of Case Law 8(1) Access to Justice in Eastern Europe 491-507. DOI <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-8.1-c000117>
13. Vyroky po spravi 366/1416/20. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105315785>
14. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho, Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia vydiv kryminalnykh pokaran: Zakon Ukrainy vid 23.08.2023 № 3342-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#n10>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тернавська Анастасія Андріївна

кандидат юридичних наук,
докторант відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології,
Інститут держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
e-mail: ternavskaya_nastya@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0003-2624-7645>

Anastasia Ternavska

Ph.D. in Legal Sciences, Researcher for Dr.
Habil. degree at the Department for Criminal
Law, Criminology and Judicial System Issues
V.M. Koretsky Institute of State and Law of
National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine),
e-mail: ternavskaya_nastya@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0003-2624-7645

Дата надходження статті: 21.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 11.04.2026

Дата прийняття статті: 21.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(37\)-81-88](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(37)-81-88)
УДК 347.77/78:342.9

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ДОБРЕ ВІДОМИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Шиманський М. С.

PECULIARITIES OF THE LEGAL REGIME OF WELL-KNOWN TRADEMARKS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Maksym Shymanskyi

Анотація

Статтю присвячено дослідженню особливостей правового режиму добре відомих торговельних марок в Україні у світлі сучасних трансформацій законодавства у сфері торговельних марок. Розглянуто міжнародно-правові засади охорони добре відомих торговельних марок, а також особливості їх імплементації у національному законодавстві України. Проаналізовано чинну модель визнання торговельної марки добре відомою в адміністративному та судовому порядках, зокрема з урахуванням сучасної судової практики. Окрему увагу приділено проблемним аспектам функціонування інституту добре відомих торговельних марок у контексті наближення національного законодавства до стандартів Європейського Союзу, а саме у зв'язку з розробкою нового закону у сфері торговельних марок та, відповідно, введенням нових понять, процедур та підходів. Висвітлено потенційні правові та процедурні невизначеності, що можуть виникнути у зв'язку із трансформацією підходів до правової охорони добре відомих торговельних марок, а також окреслено ризики для їхніх правовласників у процесі подальшого реформування законодавства.

Ключові слова: інтелектуальна власність, промислова власність, торговельні марки, добре відомі торговельні марки, правова охорона торговельних марок, гармонізація законодавства, європейська інтеграція.

Abstract

The article is devoted to the study of the specific features of the legal regime of well-known trademarks in Ukraine in light of the contemporary transformations of trademark legislation. The international legal foundations for the protection of well-known trademarks are examined, as well as the particularities of their implementation in the national legislation of Ukraine. The existing model for recognizing a trademark as well-known in administrative and judicial proceedings is analyzed, taking into account contemporary judicial practice. Particular attention is paid to the problematic aspects of the functioning of the institution of well-known trademarks in the context of the approximation of national legislation to the standards of the European Union, namely in connection with the development of a new law in the field of trademarks and, consequently, the introduction of new concepts, procedures and approaches. The article highlights potential legal and procedural uncertainties that may arise as a result of the transformation of approaches to the legal protection of well-known trademarks and outlines the risks for their right holders in the course of further legislative reform.

Key words: intellectual property, industrial property, trademarks, well-known trademarks, legal protection of trademarks, harmonization of legislation, European integration.

1. Вступ. Добре відомі торговельні марки займають унікальне місце у сфері промислової власності, оскільки формуються в результаті тривалого та системного використання конкретним суб'єктом господарювання щодо певних товарів або послуг, значних інвестицій у їх розвиток, просування та популяризацію, а також набутої внаслідок цього репутації та впізнаваності серед споживачів. Такий статус

торговельної марки забезпечує їй додатковий обсяг охорони, одночасно надаючи власнику розширені правові механізми захисту, що дозволяють протидіяти недобросовісним діям третіх осіб навіть у випадку відсутності формальної реєстрації торговельної марки на відповідній території, а також підкреслює особливу економічну та іміджеву цінність бренду в цілому.

Інститут добре відомих торговельних марок в Україні, незважаючи на усталене законодавче закріплення та тривалий практичний досвід застосування, перебуває у стані певної правової та процедурної невизначеності. Це пов'язано, по-перше, зі змінами у судовому тлумаченні сутності та правових наслідків визнання торговельної марки добре відомою в порядку позовного провадження, а по-друге, з кардинальними законодавчими змінами у сфері торговельних марок, що простежуються у процесі адаптації національного законодавства до вимог Європейського Союзу. Як наслідок, потребує дослідження та з'ясування нинішніх підходів та прогнозування подальшого правового регулювання добре відомих торговельних марок в Україні.

У зв'язку з динамічними змінами у сфері торговельних марок, зумовленими адаптацією національного законодавства до стандартів та практики Європейського Союзу, а також очікуваним запровадженням нових категорій торговельних марок та модифікацією процедур визнання їх добре відомими, виникає нагальна потреба у системному висвітленні проблемних аспектів правового регулювання, наявних процедурних та законодавчих непевностей, а також потенційних ризиків.

Різноманітні теоретичні та практичні аспекти, що стосуються добре відомих торговельних марок, зокрема питання їх правової природи, критеріїв та процедур визнання, особливостей правової охорони та захисту неодноразово ставали предметом наукових досліджень у вітчизняній правничій доктрині. Значний внесок у дослідження відповідної проблематики зробили відомі українські науковці та фахівці у сфері права, серед яких слід відзначити праці Яковюка І.В., Слободянюка Д.С., Пількова К.М., Орлюк О.П., Кодинця А.О., Костенко К.О., Кронди О.Ю., Шпуганича І.І., Крижної В.М., Федорової Д.О., Андрощука Г.О., Чомахашвілі О.Ш., Голубовської А.Ю. та Немеша П.Ф.

Водночас аналіз наявного наукового доробку свідчить про певний дефіцит комплексних досліджень, присвячених питанням добре відомих торговельних марок в динаміці сучасних змін законодавства у сфері торговельних марок, що відбуваються у контексті наближення національного правового регулювання до стандартів Європейського Союзу, а також з урахуванням нових правових підходів, сформованих у практиці національних судів. За таких умов вбачається необхідність у здійсненні комплексного аналізу еволюції правового режиму добре ві-

мих торговельних марок в Україні з одночасним окресленням потенційних проблемних аспектів правового регулювання та правозастосування з огляду на ті законодавчі зміни, що вже реалізовані, а також ті, які наразі перебувають на стадії обговорення та подальшої імплементації.

2. Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи, зокрема герменевтичний, гносеологічний, логічний, а також методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, і спеціально-юридичні методи, зокрема системний, функціональний, статистичний, формально-логічний та інституційний.

Емпіричну та нормативну базу дослідження становлять положення національних і міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері охорони добре відомих торговельних марок. Насамперед йдеться про Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», Паризьку конвенцію про охорону промислової власності та Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. Окрім цього, у дослідженні використано інформаційні матеріали Всесвітньої організації інтелектуальної власності та Європейського відомства з інтелектуальної власності, а також актуальну практику Верховного Суду щодо визнання торговельних марок добре відомими в Україні.

3. Результати та обговорення. Правову охорону добре відомих торговельних марок на законодавчому рівні вперше закріплено у статті 6 bis Паризької конвенції про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року (далі – «Паризька конвенція»), якою усіх країн-учасниць Союзу з охорони промислової власності зобов'язано *«якщо це допускається законодавством даної країни, чи за клопотанням зацікавленої особи відхиляти або визнавати недійсною реєстрацію і забороняти застосування товарного знака, що становить відтворення, імітацію чи переклад іншого знака, здатні викликати змішування зі знаком, що за визначенням компетентного органу країни реєстрації чи країни застосування вже є у цій країні загальновідомим як знак особи, що користується привілеями цієї Конвенції, і використовується для ідентичних або подібних продуктів»* [7]. Цією статтею Паризької конвенції окремо передбачено додатковий обсяг охорони добре відомих торговельних марок, що охоплює *«випадки, коли істотна складова частина знака становить відтворення такого загальновідомого*

знака чи імітацію, здатну викликати змішування з ним» [7].

Вищенаведене положення мало на меті забезпечити належний рівень правової охорони торговельних марок навіть за відсутності їх реєстрації у тій чи іншій юрисдикції. Завдяки закріпленню поняття добре відомої торговельної марки було пом'якшено дію принципу територіальності правової охорони торговельних марок, а можливість надання охорони таким позначенням у країнах, де вони не зареєстровані, фактично внесла елементи екстериторіальності. У результаті власники відомих місцевих брендів отримали ефективний механізм для протидії недобросовісним реєстраціям торговельних марок, тотожних або схожих до ступеня змішування з їхніми позначеннями, на тих територіях, де їхні торговельні марки ще не користуються правовою охороною, а відтак можливість виходити на нові ринки без ризику втрати контролю над власним брендом або необхідності відновлювати права на нього шляхом складних та тривалих правових процедур [10, С. 2].

Надалі Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15 квітня 1994 року (далі – «Угода TRIPS») деталізовано положення Паризької конвенції у частині його застосування незалежно від спорідненості товарів або послуг, що охоплюються добре відомою торговельною маркою та позначенням, заявленим до охорони у певній юрисдикції, *«за умови, що використання цього торгового знаку стосовно таких товарів або послуг вказувало би на зв'язок між такими товарами або послугами та власником зареєстрованого торгового знака за умови, що інтересам власника зареєстрованого торгового знака, можливо, буде завдано шкоди в результаті такого використання»*. Окрім цього, Угодою TRIPS закладено основи процедури та критеріїв визначення статусу добре відомої торговельної марки, які ґрунтуються на рівні обізнаності відповідного кола споживачів щодо такої торговельної марки на території використання спірного позначення, а також на обсягах її просування [11, ч. 2, 3 ст. 16].

В українському законодавстві положення щодо добре відомих торговельних марок отримали своє закріплення лише у 2003 році з доповненням Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (далі – «Закон» або «Закон про знаки») спеціальною статтею, присвяченою «охороні прав на добре відомий знак» [6, с. 362]. Основний зміст цієї статті залишається незмінним й донині. Так, насамперед,

ч. 1 ст. 25 Закону передбачено, що визнання торговельної марки добре відомою здійснюється Апеляційною палатою Національного органу інтелектуальної власності (далі – «Апеляційна палата») або судом та не залежить від факту її реєстрації в Україні [3].

Отже, Законом передбачено два види порядку визнання торговельної марки добре відомою в Україні:

1) адміністративний – через Апеляційну Палату;

2) судовий – у межах господарського судочинства [5, с. 37].

Процедура визнання торговельної марки добре відомою в адміністративному порядку детально розкривається у Регламенті Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності, затверджену Наказом Міністерства економіки України № 17768 від 23 листопада 2023 року. При цьому ключовим для отримання торговельною маркою статусу добре відомої в Україні є письмове підтвердження зацікавленим суб'єктом виконання наступних критеріїв, де це можливо:

- ступінь відомості чи визнання торговельної марки у відповідному секторі суспільства;
- тривалість, обсяг та географічний район будь-якого використання торговельної марки;
- тривалість, обсяг та географічний район будь-якого просування торговельної марки, включаючи рекламування чи оприлюднення та представлення на ярмарках чи виставках товарів та/або послуг, щодо яких торговельна марка застосовується;
- тривалість та географічний район будь-яких реєстрацій та/або заявок на реєстрацію торговельної марки за умови, що торговельна марка використовується чи є визнаною;
- свідчення успішного відстоювання прав на торговельну марку, зокрема територія, на якій торговельну марку визнано добре відомою компетентними органами;
- цінність, що асоціюється з торговельною маркою [3, ч. 2 ст. 25].

У разі прийняття Апеляційною палатою рішення про задоволення заяви та визнання торговельної марки добре відомою в Україні відповідне позначення вноситься до відповідної бази даних та тягне за собою наступні наслідки:

1. Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (далі – «УКРНО-ІВІ» або «заклад експертизи»), що на сьогодні здійснює функції Національного органу інтелектуальної власності (далі – «НОІВ»), зобов'язу-

ється враховувати добре відомий статус торговельної марки при здійсненні кваліфікаційної експертизи усіх нових заявок на торговельні марки та відмовляти їм у реєстрації у разі їх тотожності або схожості до ступеня змішування з добре відомою торговельною маркою, тобто факт визнання торговельної марки добре відомою набуває значення для необмеженого кола осіб (*«erga omnes»*);

2. власник добре відомої торговельної марки отримує розширену правову охорону своєї торговельної марки, що полягає у поширенні не лише на товари або послуги, відносно яких відповідне позначення визнано добре відомим чи фактично використовується у комерції, а на усі товари та послуги, що належать до 45 класів Міжнародної класифікації товарів і послуг.

На практиці механізм визнання торговельної марки добре відомою з самого моменту його запровадження користувався значним попитом серед найбільших національних та іноземних суб'єктів господарювання, насамперед з огляду на те, що він фактично зобов'язував заклад експертизи здійснювати посилений контроль щодо недопущення реєстрації позначень, які б копіювали, імітували або нагадували добре відомі торговельні марки, навіть якщо останні заявлено для товарів або послуг, що фактично не реалізуються або не надаються власником добре відомої торговельної марки. З іншого боку, це також полегшувало відповідним правовласникам здійснювати захист своїх позначень шляхом подання заперечень проти реєстрації «недобросовісних» позначень, оскільки останні могли використовувати рішення Апеляційної палати, а також інформацію та матеріали, що лягли в його основу, в якості основного аргументу для обґрунтування відмови у реєстрації позначення або визнання такої реєстрації недійсною.

У результаті запровадження вищенаведеного механізму усього 249 позначень було визнано добре відомими Апеляційною палатою, з яких 8 – у 2026 році (станом на березень) [4]. Отже, процедура визнання торговельної марки добре відомою у адміністративному порядку через Апеляційну палату досі залишається актуальною серед заявників попри неминучі законодавчі зміни, про які йтиметься далі.

Більш складним та неоднозначним є питання визнання торговельних марок добре відомими в судовому порядку. Так, положення ч. 1 ст. 25 Закону про знаки у редакції від 25 червня 2003 року номінально ставило визнання торговельної марки добре відомою в адміністратив-

ному та судовому порядку на один рівень, про що свідчить використання сполучника «або»: *«охорона прав на добре відомий знак здійснюється згідно з статтею 6 bis Паризької конвенції про охорону промислової власності та цим Законом на підставі визнання знака добре відомим Апеляційною палатою або судом»* [3]. У чинній редакції Закону також передбачено, що *«відомості про добре відомі торговельні марки, визнані такими Апеляційною палатою або судом, вносяться НОІВ до переліку добре відомих в Україні торговельних марок та публікуються в Бюлетені»* [3]. Отже, з буквального тлумачення Закону не вбачається підстав для розмежування юридичних наслідків визнання торговельної марки добре відомою залежно від того, чи було таке визнання здійснено Апеляційною палатою, чи судом.

Тривалий час саме так положення ст. 25 Закону переважно застосовувалися судами та сприймалися юридичною спільнотою, де визнання торговельної марки добре відомою набувало значення *erga omnes* незалежно від процедури, в межах якої відповідний статус було встановлено. Дискусії з цього приводу загострилися після ухвалення Великою Палатою Верховного Суду (далі – ВП ВС) постанови від 17 квітня 2024 року у справі № 910/13988/20, якою було переглянуто усталене розуміння положень ст. 25 Закону.

Зокрема, ВП ВС зазначила, що визнання торговельної марки добре відомою в адміністративному порядку спрямоване на забезпечення охорони такого позначення, яка реалізується насамперед через механізми діяльності НОІВ, тоді як визнання її добре відомою судом має на меті захист прав від посягань з боку іншої особи у межах конкретного спору: *«розгляд в Апеляційній палаті заяв про визнання торговельної марки добре відомою в Україні не спрямований на захист прав власника марки від порушень з боку іншої особи, а рішення Апеляційної палати як обов'язкове для Укрпатенту є інструментом охорони прав власника добре відомої марки (оскільки має правове значення у відносинах з Укрпатентом) і не є способом набуття прав на неї»* [1].

У якості одного із аргументів на користь правового обґрунтування такого підходу ВП ВС послалась на меморандум Міжнародного бюро Всесвітньої організації інтелектуальної власності «Охорона добре відомих знаків» від 20 серпня 1997 року, виданий для третьої сесії Комітету експертів з добре відомих знаків, у якому Міжнародне бюро відзначило: *«очевидним є те, що*

це в інтересах власника добре відомої марки для будь-якої майбутньої охорони подати заявку на її реєстрацію. Зокрема, це в його інтересах, оскільки будь-яке рішення суду, яке встановлює, що знак є добре відомим, є дійсним лише *inter partes*; іншими словами, його не можна застосовувати до третіх осіб» [8, п. 2.2]. У результаті ВП ВС дійшла висновку, що визнання торговельної марки добре відомою судом у позовному провадженні має значення виключно *erga omnes*, тобто лише для сторін спору.

Отже, станом на сьогодні можна вважати відносно усталеним підхід, за яким визнання торговельної марки добре відомою в адміністративному порядку стосується «охорони» прав, що здійснюється за участю УКРНОІВІ як органу, уповноваженого проводити експертизу заявок на торговельні марки у межах процедури їх реєстрації, та заявника як ініціатора відповідної процедури, з метою попередження можливих порушень з боку третіх осіб, тоді як визнання торговельної марки добре відомою в судовому порядку стосується «захисту» прав, що здійснюється за ініціативою позивача з метою відновлення його вже порушених третьою особою прав у межах конкретного спору. Відтак простежується певна дихотомія правового режиму добре відомих торговельних марок, що впливає з різних передумов і підстав для домагання їх визнання такими та зумовлює відмінність юридичних наслідків залежно від порядку встановлення такого статусу.

Незважаючи на таку дещо хитку та дискусійну, проте загалом сформовану правову визначеність у питанні правового режиму добре відомих торговельних марок, доцільно окремо звернути увагу на низку потенційних непевностей та можливих правових та процедурних проблем у цій сфері, які простежуються у контексті наближення національного законодавства про торговельні марки до права Європейського Союзу в межах виконання Україною зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – «Угода про асоціацію»), зокрема щодо гармонізації правового регулювання із положеннями Директиви (ЄС) Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу № 2015/2436 від 16 грудня 2015 року про наближення законодавств держав-членів щодо торговельних марок (далі – «Директива № 2015/2436») та забезпечення виконання Регламенту Європей-

ського парламенту і Ради Європейського Союзу (ЄС) № 2017/1001 від 14 червня 2017 року про торговельну марку Європейського Союзу (далі – «Регламент № 2017/1001»).

Починаючи з минулого року за активної участі УКРНОІВІ здійснюється розробка кардинально нового закону, спрямованого на охорону прав на торговельні марки. 18 червня 2025 року на обговоренні пропозицій до проекту Закону України «Про охорону прав на торговельні марки» (далі – «Закон про ТМ») було надано для публічного ознайомлення останній актуальний на сьогодні проект відповідного закону. При детальному ознайомленні з текстом проекту вбачається суттєвий відступ від багатьох принципів та підходів, вироблених та застосовуваних протягом останніх десятиліть у національній системі охорони торговельних марок, зокрема щодо добре відомих торговельних марок.

Насамперед, проект Закону про ТМ поряд із добре відомою торговельною маркою вводить категорію торговельної марки, що має репутацію в Україні. За кожною із цих категорій закріплено окремі підстави для відмови в реєстрації торговельної марки, заявленої до охорони третьою особою, зокрема:

i [якщо вона] вона є ідентичною більш ранній торговельній марці, а товари чи послуги, для яких торговельну марку заявлено на реєстрацію, є ідентичними товарам чи послугам, для яких охороняється більш рання торговельна марка;

ii [якщо] через її ідентичність або схожість з більш ранньою торговельною маркою та ідентичність або спорідненість товарів чи послуг, які охоплюються заявленою та більш ранньою торговельними марками, існує ймовірність їх сплутування громадськістю, включаючи ймовірність асоціювання з більш ранньою торговельною маркою;

iii [якщо вона] вона є ідентичною або схожою з більш ранньою торговельною маркою, незалежно від того, чи є товари або послуги, щодо яких подано заявку, ідентичними, спорідненими чи неспорідненими з тими, щодо яких зареєстрована більш рання торговельна марка, якщо більш рання торговельна марка має репутацію в Україні і якщо завдяки використанню пізнішої торговельної марки без належної підстави буде досягнуто несправедливої переваги від розрізняльної здатності або репутації більш ранньої торговельної марки чи завдано шкоди такій розрізняльній здатності або репутації [9, ч. 1 ст. 8].

При цьому до більш ранньої торговельної марки у значенні наведених вище положень,

належить, зокрема, торговельна марка, яка на дату подання заявки, а якщо заявлено пріоритет, то на дату пріоритету, визнана добре відомою в Україні відповідно до статті 6 bis Паризької конвенції.

Аналіз згаданих вище положень проєкту Закону про ТМ дозволяє дійти низки висновків.

Насамперед вбачається, що торговельна марка з репутацією в Україні наділятиметься найбільш широким обсягом правової охорони порівняно з торговельними марками з іншими статусами. Це впливає з прямої вказівки у проєкті Закону на те, що конфлікт заявленого позначення з торговельною маркою з репутацією в Україні може бути констатований навіть у випадку неспорідненості товарів або послуг, для яких відповідно заявлено та охороняються порівнювані позначення. Таким чином, торговельна марка з репутацією в Україні фактично покликана замінити та перейняти ті переваги розширеної правової охорони, якими на сьогодні користуються торговельні марки, визнані добре відомими в Україні в адміністративному порядку Апеляційною палатою.

Водночас добре відома торговельна марка на перший погляд ніби прирівнюється до «звичайної» більш ранньої торговельної марки, тобто такої, дата подання заявки, або якщо заявлено пріоритет, то дата пріоритету якої є більш ранньою, ніж дата подання заявки на позначення третьої особи. Очевидно, що такий підхід не повною мірою відповідає задуму авторів проєкту Закону, оскільки в контексті добре відомих торговельних марок сам текст проєкту прямо відсилає до положень Паризької конвенції.

З урахуванням змісту статті 6 bis Паризької конвенції впливає, що власники добре відомих торговельних марок можуть принаймні розраховувати на збереження такого аспекту охорони, як відмова у реєстрації позначень, що становлять відтворення, імітацію або переклад відповідної добре відомої торговельної марки чи здатні викликати змішування з нею, а також у випадках, коли істотна складова частина заявленого позначення становить відтворення добре відомої торговельної марки або імітацію, здатну спричинити змішування. Водночас обсяг охорони таких позначень, виходячи з логіки статті 6 bis Паризької конвенції, обмежується тотожними або спорідненими товарами чи послугами, щодо яких заявлено конфліктне позначення.

Окрім цього, важливою розмежувальною ознакою є те, що, відповідно до положень Паризької конвенції, добре відомі торговельні марки

покликані користуватись правовою охороною без їх реєстрації, адже саме у цьому полягала мета запровадження статті 6 bis Паризької конвенції. Водночас, керуючись положеннями Рекомендацій Європейського відомства з інтелектуальної власності щодо торговельних марок (надалі – «Рекомендації EUIPO»), необхідною передумовою для надання позначенню статусу торговельної марки з репутацією є наявність її реєстрації.

Вбачається, що саме ця ознака має ключове значення, оскільки зміст обох понять, так само як і поріг доведення їх добре відомого характеру та репутації відповідно, є значною мірою співставними. Зокрема, як зазначається у Рекомендаціях EUIPO: *«у практичному вимірі поріг для встановлення того, чи є торговельна марка добре відомою або чи користується вона репутацією, зазвичай є однаковим. Тому не є незвичним, що марка, яка набула характеру добре відомої, одночасно досягає й порогу, встановленого Судом у справі Chevy (General Motors) для марок з репутацією. Це пояснюється тим, що в обох випадках оцінка ґрунтується насамперед на кількісних показниках ступеня обізнаності громадськості з відповідною маркою, а пороги, необхідні для встановлення кожного із зазначених статусів, сформульовані у досить подібних термінах [...]»* [2, Part C, Section 5, 2.1.2.].

Окремо слід зауважити, що проєкт Закону про торговельні марки передбачає внесення змін до процедури здійснення кваліфікаційної експертизи позначень шляхом імплементації механізму, який функціонує на рівні Європейського Союзу та полягає у перевірці закладом експертизи заявки виключно на предмет наявності абсолютних підстав для відмови в реєстрації без дослідження відносних підстав, що передбачають перевірку на предмет можливих конфліктів із більш ранніми правами третіх осіб. Таким чином, передбачається перехід від охорono-центристської моделі, за якої заклад експертизи здійснює повний цикл перевірки позначення на відповідність умовам надання правової охорони, до захисто-центристської, у межах якої власники більш ранніх прав фактично покладаються на обов'язок самостійно захищати свої права та законні інтереси вже на стадії реєстрації стороннього позначення шляхом подання заперечення проти його реєстрації.

З урахуванням вищенаведеного виникає низка питань.

По-перше, постає питання загальної доцільності збереження в Україні процедури визнання

торговельних марок добре відомими в адміністративному порядку, якщо обсяг їхньої правової охорони обмежуватиметься виключно тотожними або спорідненими товарами чи послугами, а УКРНОІВІ більше не здійснюватиме активних дій щодо виявлення та запобігання реєстрації схожих позначень. Актуальність цього питання посилюється ще й тим, що ані на рівні Європейського Союзу, ані на рівні окремих держав-членів не існує спеціальної адміністративної процедури визнання торговельних марок добре відомими, оскільки факт добре відомого характеру відповідної марки, так само як і факт порушення прав на неї з боку третіх осіб, встановлюється у кожному конкретному випадку за принципом *inter partes*.

По-друге, постає питання того, яким чином співвідноситимуться торговельні марки, визнані добре відомими Апеляційною палатою, та торговельні марки з репутацією в Україні, з огляду на поточний обсяг правової охорони, якою користуються перші. Чи втратять власники торговельних марок, визнаних добре відомими, ті переваги їхнього статусу, якими вони користуються на сьогодні? Чи, навпаки, торговельні марки, визнані добре відомими в адміністративному порядку, прирівнюватимуться до торговельних марок з репутацією в Україні та користуватимуться обсягом охорони останніх? І чи є це можливим у випадку, якщо така добре відома торговельна марка охороняється без відповідної реєстрації?

Окрім цього, у разі повного відходу від принципу *erga omnes* щодо торговельних марок, визнаних добре відомими в адміністративному порядку, постає питання, чи будуть правовласники змушені доводити наявність у їхніх торговельних марок статусу добре відомих у кожному окремому провадженні за запереченням проти реєстрації позначення третьої особи. Чи зможуть вони посилатися на інформацію та матеріали, що лягли в основу рішення Апеляційної палати про визнання торговельної марки добре відомою, зокрема у випадках, коли таке рішення було ухвалене 5, 10 чи навіть 20 років тому? Чи виникатиме необхідність щоразу актуалізувати відповідні дані та повторно доводити, що відповідна торговельна марка і надалі сприймається громадськістю як добре відома та не втратила цього статусу, витрачаючи додаткові людські та фінансові ресурси на збір та підготовку оновлених доказів?

На жаль, на сьогодні неможливо надати однозначну відповідь на жодне з наведених запи-

тань. Водночас насторожує те, що кожне з них прямо або опосередковано ставить під сумнів доцільність подальшого існування в Україні процедури визнання торговельних марок добре відомими в адміністративному порядку, причому саме в той період, коли ця процедура фактично переживає своєрідний ренесанс. Відповідно сам інститут добре відомої торговельної марки опиняється у невизначеному стані, що значною мірою ускладнює можливість спрогнозувати реальні зміни у його подальшому правовому регулюванні.

4. Висновки. Добре відомі торговельні марки відіграють важливу роль у системі правової охорони прав на торговельні марки, оскільки забезпечують правову охорону та слугують підставою для захисту від недобросовісних посягань з боку третіх осіб навіть за відсутності реєстрації. Водночас у національному праві сформувалася певна дихотомія правового режиму добре відомих торговельних марок залежно від порядку їх визнання, що зумовлює різні юридичні наслідки такого статусу. Подальша гармонізація українського законодавства з правом Європейського Союзу, зокрема запровадження категорії торговельної марки з репутацією в Україні та зміна підходів до проведення експертизи заявок, може суттєво вплинути на місце та значення інституту добре відомої торговельної марки у національній системі охорони прав інтелектуальної власності. У зв'язку з цим виникає низка концептуальних та практичних питань щодо співвідношення цих правових категорій та доцільності подальшого існування адміністративної процедури визнання торговельних марок добре відомими, що потребує додаткового доктринального осмислення та законодавчого уточнення.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів щодо підготовки, написання та публікації цієї статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Дані, використані в дослідженні, отримані з відкритих офіційних джерел та з матеріалів, наданих замовником для підготовки рукопису. Узагальнені табличні матеріали, сформовані автором у процесі дослідження, можуть бути надані на обґрунтований запит.

Використання засобів штучного інтелекту. Автор підтверджує, що не використовував технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

Внесок авторів. Шиманський М.С.: концептуалізація; збір і систематизація матеріалів; методологія; аналіз; підготовка первинного тексту; редагування; формування висновків.

References:

1. Verkhovnyi Sud. Velyka Palata. (2024). Postanova vid 17 kvitnia 2024 roku u spravi No. 910/13988/20. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118601114>
2. European Union Intellectual Property Office (EUIPO). (2025). Guidelines for Examination of European Union Trade Marks. Alicante: EUIPO. URL: <https://guidelines.euipo.europa.eu>
3. Pro okhoronu prav na znaky dlia tovariv i posluh (1993). Zakon Ukrainy No. 3689-XII. 15.12.1993. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12/ed20241229#top>
4. Interaktyvna baza danykh Derzhavnoi orhanizatsii «Ukrainskyi natsionalnyi ofis intelektualnoi vlasnosti ta innovatsii» «Perelik dobre vidomykh v Ukraini torhovelynykh marok». URL: <https://base.nipo.gov.ua/searchbulletin/search.php?action=viewbul&dbname=wkm§ion=all>
5. Kodynets, A. O., Sazonov, V. S. (2024). Problemy okhorony prav na dobre vidomi torhovelni marky ta zahalnovzhyvani poznachennia. Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti, 2, 35-44. URL: <http://uran.inprojournal.org/article/view/305491/297092>
6. Kronda, O. Yu., Mykhailiuk, V. V. (2025). Pravovyi rezhym dobre vidomykh torhovelynykh marok. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo, 1 (89), 360-367. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/52.pdf>
7. Paryzka konventsii pro okhoronu promyslovoi vlasnosti (1883). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#top
8. World Intellectual Property Organization. (1997). Protection of well-known marks. Memorandum prepared by the International Bureau. WIPO Committee of Experts on Well-Known Marks. Geneva, October 20–23, 1997. URL: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/wkm_ce_iii/wkm_ce_iii_2.pdf
9. Proiekt Zakonu Ukrainy «Pro okhoronu prav na znaky dlia tovariv i posluh» (2025). 16.06.2025. Available at: https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2025/06/1-Draft-Law-on-TM_text_rev.2-web.pdf
10. World Intellectual Property Organization. (2003). The protection of well-known trademarks. Proceedings of the WIPO National Seminar on Intellectual Property. Cairo, February 17–19, 2003. URL: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/arab/en/2003/ip_cai_1/pdf/wipo_ip_cai_1_03_8a.pdf
11. Uhoda pro torhovelni aspekty prav intelektualnoi vlasnosti (1994). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 84, 503, Art. 298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Maksym Shymanskyi

PhD candidate at the Department
of Administrative, Financial and Banking Law,
Interregional Academy
of Personnel Management
e-mail: shymanskyimax@gmail.com
ORCID: 0009-0009-8772-6376

Шиманський Максим Сергійович

здобувач кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права,
Міжрегіональна Академія управління
персоналом
e-mail: shymanskyimax@gmail.com
ORCID: 0009-0009-8772-6376

Дата надходження статті: 20.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 10.04.2026

Дата прийняття статті: 20.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

НОТАТКИ

Наукове видання

**ЕКСПЕРТ:
ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК
І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

**EXPERT:
PARADIGM OF LAW
AND PUBLIC ADMINISTRATION**

№ 1 (37), 2026

*Коректура
Ірина Чудеснова*

*Комп'ютерне верстання
Оксана Молодецька*

Формат 60x84/8. Папір офсет. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 10,46. Замов. № 0626/606. Наклад 300 прим.
Дата розміщення онлайн: 09.06.2026. Дата друку: 16.06.2026.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.